

VILNIAUS UNIVERSITETAS

Fausta
KEPALIENĖ

Lietuvos mokslininkų atvirosios prieigos leidybinė elgsena ir ją lemiantys veiksniai

DAKTARO DISERTACIJA

Socialiniai mokslai,
komunikacija ir informacija (S 008)

VILNIUS 2021

Disertacija rengta 2015–2018 ir 2020 metais Vilniaus universitete.

Mokslinė vadovė:

prof. dr. Aušra Navickienė (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, komunikacija ir informacija – S 008).

Mokslinė konsultantė:

doc. dr. Rūta Žiliukaitė (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, sociologija – S 005).

<https://doi.org/10.15388/vu.thesis.153>
<https://orcid.org/0000-0002-5791-4036>

VILNIUS UNIVERSITY

Fausta
KEPALIENĖ

Lithuanian scholars' open access publishing behaviour and its determinants

DOCTORAL DISSERTATION

Social Sciences,
Communication and information (S 008)

VILNIUS 2021

This dissertation was written between 2015 and 2020 at Vilnius University.

Academic supervisor:

Prof. Dr. Aušra Navickienė (Vilnius University, Social Sciences, Communication and Information – S 008).

Academic consultant:

Doc. Dr. Rūta Žiliukaitė (Vilnius University, Social Sciences, Sociology – S 005).

TURINYS

PAVEIKSLŲ IR LENTELIŲ SĄRAŠAS.....	7
PAGRINDINĖS SĄVOKOS	11
ĮVADAS.....	13
I. ATVIROSIOS PRIEIGOS MOKSLINIŲ PUBLIKACIJŲ LEIDYBA ...	21
1.1. Mokslinės leidybos formos ir jų kaita	21
1.2. Atvirosios prieigos mokslinės leidybos ir jos sistemos (mikro-, mezo- ir makrolygmenys) samprata.....	26
1.3. Mokslininkų atvirosios prieigos leidybinės elgsenos tyrimų analizė (mikrolygmuo)	34
1.4. Lietuvos atvirosios prieigos moksliniai žurnalai ir mokslinės informacijos talpyklos.....	45
1.4.1. Lietuvos atvirosios prieigos moksliniai žurnalai	45
1.4.2. Lietuvoje kuriamos ir palaikomos mokslinės informacijos talpyklos.....	49
1.5. Atvirosios prieigos reglamentavimas Lietuvoje tarptautiniu ir nacionaliniu lygmenimis (makro- ir mezolygmenys)	53
II. LIETUVOS MOKSLININKŲ ATVIROSIOS PRIEIGOS LEIDYBINĖS ELGSENO TYRIMO TEORINIS PAGRINDAS IR METODIKA.....	67
2.1. Tyrimo teorinis pagrindas. Suplanuoto elgesio teorija.....	67
2.2. Suplanuoto elgesio teorijos pritaikymas mokslininkų atvirosios prieigos leidybos elgsenos tyrimams	75
2.3. Tyrimo metodika.....	87
2.3.1. Tyrimo tikslas, uždaviniai, hipotezės	87
2.3.2. Duomenų rinkimo (anketinė apklausa) ir analizės (statistinė analizė) metodai.....	88
2.3.3. Tyrimo duomenų šaltiniai (dalyviai)	90
2.3.4. Tyrimo atlikimo procedūros: duomenų rinkimas (imties formavimas, sprendimai dėl respondentų atrankos, tyrimo priemonės – klausimyno turinys)	92

III. LIETUVOS MOKSLININKŲ ATVIROSIOS PRIEIGOS LEIDYBINĖS ELGSENOS TYRIMO REZULTATAI.....	95
3.1. Lietuvos mokslininkų leidybinė elgsena ir požiūrio į atvirąją prieigą ypatumai. Katinimas naudotis atvirąja prieiga ir respondentų profesinės bei demografinės charakteristikos.....	95
3.2. Mokslininkų profesinių charakteristikų, praeities leidybinės elgsenos, nuostatų, normos ir kontrolės suvokimo sąsajos su ketinimu naudotis atvirąja prieiga publikuojant savo darbus	109
3.3. Mokslininkų normų šaltinių ir kontrolės apribojimų aiškinimai.....	118
3.4. Lietuvos mokslininkų atvirosios prieigos leidybinės elgsenos tyrimo rezultatų aptarimas	126
3.4.1. Lietuvos mokslininkų atvirosios prieigos leidybinės elgsenos ypatumai: žinios, nuostatos ir publikacijų skelbimo atvirosios prieigos kanalu patirtis	127
3.4.2. Lietuvos mokslininkų ketinimą skelbti publikacijas atvirosios prieigos kanalu skatinantys veiksniai: tyrimo hipotezių tikrinimas...	131
3.4.3. Lietuvos mokslininkų suvokiami publikacijų skelbimo atvirosios prieigos kanalu normų ir kontrolės šaltiniai	136
3.4.4. Lietuvos mokslininkų atvirosios prieigos leidybinės elgsenos tyrimo apribojimai	138
IŠVADOS.....	141
PRIEDAI	161
1 priedas. Laiškas tyrimo respondentams	161
2 priedas. Pakartotinis laiškas tyrimo respondentams.....	162
3 priedas. Tyrimo anketa.....	163

PAVEIKSLŲ IR LENTELIŲ SĄRAŠAS

Paveikslų sąrašas

- 1 paveikslas. Atvirosios prieigos leidyba mokslinės leidybos sistemoje
- 2 paveikslas. Svarbiausi atvirosios prieigos sampratos aspektai
- 3 paveikslas. Atvirosios prieigos mokslinių publikacijų leidybos sistema
- 4 paveikslas. Suplanuoto elgesio teorijos modelis (pagal Madden et al., 1992 ir Taylor et al., 2007)
- 5 paveikslas. Anketos turinio ir suplanuoto elgesio teorijos tyrimo modelio sąsajos
- 6 paveikslas. Naudojimasis atvirąja prieiga kaip mokslinės informacijos šaltiniu
- 7 paveikslas. Žinios apie atvirąją prieigą ir naudojimasis ja kaip mokslinių publikacijų leidybos kanalu
- 8 paveikslas. Mokslininkų nuostatos dėl straipsnio publikavimo atvirosios prieigos moksliniame žurnale
- 9 paveikslas. Mokslininkų nuostatos dėl publikacijos teikimo mokslinės informacijos talpyklai
- 10 paveikslas. Straipsnių teikimo atvirosios prieigos moksliniams žurnalams ir publikacijų kėlimo į mokslinės informacijos talpyklą (-as) kaip normos supratimas
- 11 paveikslas. Mokslininkų suvokiami kontrolės apribojimai teikti straipsnius atvirosios prieigos moksliniams žurnalams ir kelti publikacijas į mokslinės informacijos talpyklas
- 12 paveikslas. Mokslininkų ketinimas skelbti straipsnius atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose ir teikti publikacijas mokslinės informacijos talpykloms
- 13 paveikslas. Einamos pareigos
- 14 paveikslas. Normų teikti straipsnius atvirosios prieigos moksliniam žurnalui (-ams) šaltiniai
- 15 paveikslas. Normų teikti publikacijas mokslinės informacijos talpykloms šaltiniai
- 16 paveikslas. Kliūtys teikti straipsnius atvirosios prieigos moksliniams žurnalams
- 17 paveikslas. Kliūtys teikti publikacijas mokslinės informacijos talpyklai (-oms)

- 18 paveikslas. Ryšys tarp Lietuvos mokslininkų nuostatų, įsivaizduojamos normos bei suvoktos kontrolės ir ketinimo skelbti publikacijas atvirosios prieigos kanalu

Lentelių sąrašas

- 1 lentelė. Svarbesni mokslinių publikacijų leidybos kaitos etapai (sudaryta remiantis Walker, 1998; Kling, Callahan, 2003; Björk, 2004; Swan, 2006; Kingsley, 2008; Oppenheim, 2008; Björk et al., 2010)
- 2 lentelė. Atvirosios prieigos mokslinė literatūra pagal mokslinės publikacijos tipus ir recenzavimo politiką
- 3 lentelė. Galimi mokslininkų leidybinę elgseną lemiantys veiksniai
- 4 lentelė. Lietuvos mokslinių žurnalų ir jų leidėjų skaičius
- 5 lentelė. Lietuvoje kuriamų ir palaikomų mokslinės informacijos talpyklų sąrašas (sudaryta remiantis OpenDOAR duomenimis)
- 6 lentelė. eLABa atvirosios prieigos dokumentų ir dokumentų aprašų skaičius 2010 ir 2019 m. (sudaryta remiantis šaltiniais)
- 7 lentelė. Lietuvos mokslo ir studijų institucijų esminės nuostatos dėl publikacijų teikimo mokslinės informacijos talpykloms (sudaryta remiantis universitetų atvirosios prieigos įgyvendinimo politiką reglamentuojančiais dokumentais)
- 8 lentelė. Lietuvos mokslo ir studijų institucijų esminės nuostatos dėl atvirosios prieigos mokslinių žurnalų (sudaryta remiantis universitetų atvirosios prieigos įgyvendinimo politiką reglamentuojančiais dokumentais)
- 9 lentelė. Aspektai (charakteristikos), susiję su mokslinių straipsnių teikimu atvirosios prieigos moksliniams žurnalams, ir aspektai, susiję su mokslinių publikacijų kėlimu į mokslinės informacijos talpyklas. Parengta remiantis šaltiniais
- 10 lentelė. Keturi elgesio (mokslininkų atvirosios prieigos leidybinės elgsenos) apibrėžties abstrakcijos lygmenys (sudaryta pagal M. Fishbeiną ir I. Ajzeną)
- 11 lentelė. Mokslininkų atvirosios prieigos leidybinės elgsenos apibrėžimas pagal suplanuoto elgesio teorijos koncepciją (parengta pagal Fishbein, Ajzen, 2010 schemą)
- 12 lentelė. Valstybiniai universitetai ir mokslinių tyrimų institutai, kuriuose dirbantiesiems mokslininkams platinama anketa

- 13 lentelė. Teiginių, skirtų įvertinti teigiamą nuostatą dėl straipsnio publikavimo atvirosios prieigos moksliniame žurnale, faktorinės analizės rezultatai
- 14 lentelė. Teiginių, skirtų įvertinti teigiamą nuostatą dėl viso teksto mokslinės publikacijos įkėlimo į mokslinės informacijos talpyklą, faktorinės analizės rezultatai
- 15 lentelė. Teiginių, skirtų įvertinti mokslininkų kontrolės suvokimą publikuojant straipsnius atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose ir keliant publikacijas į mokslinės informacijos talpyklas, faktorinės analizės rezultatai
- 16 lentelė. Straipsnių publikavimo atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose nuostatų ir ketinimo tai daryti ateityje sąsajos
- 17 lentelė. Publikacijų teikimo talpyklai nuostatų ir ketinimo tai daryti ateityje sąsajos
- 18 lentelė. Straipsnių publikavimo atvirosios prieigos moksliniame žurnale supratimo kaip normos ir ketinimo tai daryti ateityje sąsajos
- 19 lentelė. Publikacijų teikimo talpyklai suvokimo kaip normos ir ketinimo tai daryti ateityje sąsajos
- 20 lentelė. Suvokiamos kontrolės publikuojant straipsnius atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose ir ketinimo tai daryti ateityje sąsajos
- 21 lentelė. Suvokiamos kontrolės teikiant mokslines publikacijas talpyklai ir ketinimo tai daryti ateityje sąsajos
- 22 lentelė. Mokslininkų praeities atvirosios prieigos leidybinės elgsenos skelbiant straipsnius atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose ir ketinimo tai daryti ateityje sąsajos
- 23 lentelė. Mokslininkų praeities atvirosios prieigos leidybinės elgsenos teikiant publikacijas mokslinės informacijos talpykloms ir ketinimo tai daryti ateityje sąsajos
- 24 lentelė. Atstovaujamos mokslo srities ir ketinimo skelbti straipsnius atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose bei teikti mokslines publikacijas į talpyklas sąsajos
- 25 lentelė. Respondentų mokslinio darbo stažo ir ketinimo skelbti straipsnius atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose ir (ar) teikti mokslines publikacijas į talpyklas sąsajos (1)
- 26 lentelė. Mokslinio darbo stažo ir ketinimo skelbti straipsnius atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose ir (ar) teikti mokslines publikacijas į talpyklas sąsajos (2)

- 27 lentelė. Mokslininkų amžiaus ir ketinimo skelbti straipsnius atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose ir (ar) teikti mokslines publikacijas į talpyklas sąsajos
- 28 lentelė. Mokslininkų lyties ir ketinimo skelbti straipsnius atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose ir teikti mokslines publikacijas į talpyklas sąsajos

PAGRINDINĖS SĄVOKOS

Atviroji prieiga – mokslinės literatūros, kuri yra skaitmeninė, platinama internetu (per atvirosios prieigos mokslinius žurnalus ir mokslinės informacijos talpyklas) nemokamai ir jai taip pat gali būti netaikomi kai kurie ar daugelis autorių teisių apribojimų, leidybos būdas. Atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose skelbiami tik recenzuoti moksliniai straipsniai, o atvirosios prieigos mokslinės informacijos talpyklose, atsižvelgiant į talpyklos politiką, gali būti skelbiamos įvairaus pobūdžio recenzuotos ir nerecenzuotos mokslinės publikacijos.

Atvirosios prieigos kontekstas – tai visuma leidybos priemonių ir būdų, kuriais kuriami atvirosios prieigos mokslinės informacijos ištekliai. Atviroji prieiga įgyvendinama per atvirosios prieigos mokslinės informacijos talpyklas ir atvirosios prieigos mokslinius žurnalus (Suber, 2016).

Atvirosios prieigos žurnalai – tai atvirosios prieigos įgyvendinimas per atvirosios prieigos mokslinius žurnalus (auksinis atvirosios prieigos įgyvendinimo kelias), kai leidybos mokesčius padengia autorius ar taikomas kitoks finansų paskirstymo modelis, tačiau prieiga prie šiame žurnale publikuojamų straipsnių skaitytojams yra atvira (Suber, 2016).

Embargo laikotarpis – draudimo laikotarpis, kurio metu yra draudžiama skelbti viso teksto straipsnius per atvirąją prieigą (Vilniaus universiteto biblioteka, 2018).

Įsivaizduojama norma – tai suvokiamas socialinis spaudimas įsitraukti ar ne į tam tikrą veiklą, socialinių standartų ir taisyklių supratimas (Cialdini, Trost, 1998) ir individui svarbių asmenų nuomonė apie jo įsitraukimą ar neįsitraukimą į tam tikrą veiklą (Rivis, Sheeran, 2003).

Mokslinė komunikacija – komunikacijos sistema, apimanti moksliniais tyrimais paremtų mokslinių publikacijų kūrimą, vertinimą, perdavimą mokslinei bendruomenei ir ilgalaikį išsaugojimą (Association of College and Research Libraries, 2018).

Mokslinės informacijos talpyklos – tai atvirosios prieigos įgyvendinimas per įvairaus pobūdžio talpyklas (žalasis atvirosios prieigos įgyvendinimo kelias), kai autorius įkelia savo mokslinę publikaciją į institucinę ar kitokią mokslinių publikacijų talpyklą ir taip sukuria nemokamą prieigą prie savo mokslinės publikacijos (Suber, 2016).

Mokslininkų atvirosios prieigos leidybinė elgsena – mokslinių publikacijų autoriaus mokslinių publikacijų skelbimo būdų (leidybos kanalų) pasirinkimas, nulemtas elgesio ketinimo.

Mokslo (mokslinis) straipsnis – straipsnis, paskelbtas mokslinėje spaudoje ar (ir) turintis konkrečioje mokslo kryptyje įprastą mokslinį aparatą

(išnašas ar (ir) bibliografiją, ar (ir) formules, ar (ir) brėžinius, ar (ir) metodologijos aprašą, ar (ir) statistines lenteles ir pan.) ir atitinkantis toje mokslo kryptyje pripažįstamus moksliskumo kriterijus (Mokslo ir studijų institucijų mokslo (meno) darbų vertinimo metodika, 2010).

Postprintas – mokslinės publikacijos variantas po recenzavimo.

Preprintas – mokslinės publikacijos variantas prieš recenzavimą.

Recenzuojamas leidinys – periodinis, tęstinis arba vienkartinis leidinys, turintis ISSN arba ISBN numerį, kuriame mokslo darbai publikuojami remiantis mokslinių recenzentų (angl. *peer-review*) rašytinėmis išvadomis; dėl leidinio atitikties recenzuojamo leidinio kategorijai sprendžia ekspertai (Mokslo ir studijų institucijų mokslo (meno) darbų vertinimo metodika, 2010).

Straipsnio parengimo mokestis (angl. *Article processing charges*) – autoriui taikomas straipsnio parengimo leidybai mokestis, kai autorius teikia publikaciją atvirosios prieigos moksliniam žurnalui, kuris autoriams taiko tokio pobūdžio mokestį siekdamas padengti leidybos išlaidas.

Suvokta kontrolė – tai disponavimas vidiniais (pavyzdžiui, gebėjimais, žiniomis) ir išoriniais (pavyzdžiui, laiko, finansiniais) ištekliais, teikiantis arba apribojantis galimybę įsitraukti į tam tikrą veiklą (atitinkamai elgtis) (Fishbein, Ajzen, 2010).

ĮVADAS

Temos aktualumas. Vieni iš didžiausių pokyčių skaitmeninėje mokslinių publikacijų leidyboje yra siejami su atvirosios prieigos atsiradimu ir plėtra. Atvirosios prieigos kaip alternatyvaus leidybos modelio atsiradimui XX a. pabaigoje istoriškai įtakos turėjo padidėjusios mokslinių žurnalų prenumeratų kainos (Guedon, 2004) ir atsiradusios technologinės galimybės plačiai paskleisti informaciją internetu (Togia, Korobili, 2014). Atvirosios prieigos plėtrai pamatą padėjo 2002 m. pasirašyta Budapešto atvirosios prieigos deklaracija, kurioje apibrėžta atvirosios prieigos sąvoka, apibūdintos pagrindinės atvirosios prieigos įgyvendinimo kryptys (Budapest Open Access Initiative, 2017). Šiame dokumente atviroji prieiga aiškinama kaip nemokamos prieigos prie mokslinių publikacijų suteikimas visiems interneto vartotojams per atvirosios prieigos mokslinius žurnalus ir mokslinės informacijos talpyklas.

Disertacijos temos aktualumą, visų pirma, lemia **temos naujumas ir diskusijų apie atvirosios prieigos judėjimo poveikį gausa įvairiuose diskursuose.** Atvirąją prieigą siekiama įtvirtinti įvairiais tarptautiniais ir nacionaliniais valdžios ir mokslinius tyrimus finansuojančių institucijų dokumentais, atvirosios prieigos reikšmė akcentuojama įvairiose mokslinėse publikacijose. Atvirosios prieigos atsiradimą autoriai apibūdina kaip *revoliucinį prieigos prie mokslinės literatūros sukūrimą* (Laakso, Björk, 2012). Teigiami atvirosios prieigos ypatumai siejami su didesniu mokslinių tyrimų rezultatų prieinamumu, mokslo įstaigos ir mokslininko matomumu, mokslo pažanga. Atvirosios prieigos šalininko Peterio Suberio teigimu, „pagrindinė atvirosios prieigos idėja yra paprasta: paversti mokslinę literatūrą prieinama internete be kainos ir leidimo ja naudotis barjerų“ (Suber, 2016). Anot Karlos L. Hahnos, prieigos prie mokslinių tyrimų rezultatų apribojimas interneto amžiuje yra nepagrįstas, o maksimali mokslinių tyrimų rezultatų sklaida yra naudinga tiek autoriui, tiek institucijai (Hahn, 2008). Kartu su atvirosios prieigos kaip mokslinės leidybos kanalo plėtra randasi ir šios leidybos srities tyrimų poreikis.

Disertacijos tema ypač aktuali šiuo laikotarpiu, kai atvirosios prieigos mokslinių publikacijų leidybos modelis imtas taikyti vis plačiau, o su „Plano S“ atsiradimu pokyčiai randasi ir mokslinių publikacijų leidybos verslo modeliuose. Įgyvendinant „Planą S“ rengiamasi mokslinių publikacijų duomenų bazių prenumeratams skirtas lėšas palaipsniui persikirstyti atvirosios prieigos mokslinių žurnalų leidybos mokesčiams padengti. Pašalinus finansinį straipsnio parengimo leidybai mokesčio barjerą, atvirosios prieigos mokslinių žurnalų leidybos modelis pamažu tampa visuotinai priimtu mokslinių

straipsnių leidybos kanalu. O mokslinės informacijos talpyklos įgyja svarbą ne tik dėl to, kad sudaro sąlygas platesnei mokslinių publikacijų sklaidai, bet ir jose susisteminama mokslo institucijos ar bendruomenės mokslo produkcija, kartu užtikrinant jos ilgalaikį išsaugojimą. Esant šioms aplinkybėms, naudojimasis atvirąja prieiga kaip mokslinių publikacijų leidybos kanalu tampa tam tikru mokslo įstaigų, mokslinių projektų finansuotojų mokslininkams keliamu reikalavimu, o tai galbūt veikia mokslininkų atvirosios prieigos leidybinę elgseną.

Nors autoriai pabrėžia atvirosios prieigos naudą įvairioms suinteresuotosioms grupėms, tačiau, **nepaisant akcentuojamos atvirosios prieigos naudos, mokslininkai nesinaudoja atvirąja prieiga kaip mokslinių publikacijų leidybos kanalu taip intensyviai, kaip to tikisi valdžios ir mokslo politikos institucijos.** Iš šios prieštaros kyla klausimas, kodėl atvirosios prieigos mokslinės leidybos iniciatyvos neturi tokio poveikio mokslinių publikacijų leidybai kaip tikėtasi ir kodėl mokslininkai, nepaisant atvirosios prieigos mokslinės leidybos teikiamų galimybių, vis dar yra linkę pasitelkti tradicines mokslinės leidybos priemones (Moksness, Olsen, 2017).

Temos aktualumas kyla ir iš **poreikio analizuoti atvirosios prieigos mokslinę leidybą iš mokslininko pozicijos.** Dėl interneto teikiamų galimybių, didėjančių informacijos šrautų kyla vis didesnis atvirosios prieigos mokslinės informacijos poreikis. Valdžios institucijos, pasitelkdamos atvirąją prieigą, tikisi didesnės investicijų į mokslinių tyrimų vykdymą grąžos, mokslinius tyrimus finansuojančios organizacijos kelia reikalavimą suteikti atvirą prieigą prie finansuotų mokslinių tyrimų rezultatų, leidėjai ieško naujų atvirosios prieigos leidybos verslo modelių, o mokslininkai lieka diskusijos apie atvirąją prieigą užribyje (Knaw, 2018). Autoriai pabrėžia, kad, net ir turint reikiamą infrastruktūrą (pavyzdžiui, sukurtą talpyklą – žaliasis kelias), sąlygas (pavyzdžiui, skirtą finansavimą publikuoti mokslinę produkciją atvirosios prieigos moksliniame žurnale – auksinis kelias), atvirosios prieigos plėtra priklauso nuo mokslininkų požiūrio į mokslinių publikacijų leidybą ir jų pasirinkimo, kaip pateikti ir viešinti atliktų mokslinių tyrimų rezultatus (Hahn, 2008).

Temos ištirtumas užsienio autorių darbuose. Mokslininkų atvirosios prieigos leidybinė elgsena kaip tyrimo objektas yra gana išsamiai tyrinėta įvairiuose užsienio autorių darbuose. Užsienio šalių mokslininkai atliko didelės apimties tyrimus (imtis – 3000–7000 apklaustų respondentų) ir išryškino bendras mokslininkų naudojimosi atvirąja prieiga kaip leidybos kanalu tendencijas. Atlikti atvejo tyrimai leidžia spręsti apie konkrečios mokslo institucijos ar mokslo disciplinos situaciją tam tikroje šalyje.

Mokslininkų atvirosios prieigos leidybinės elgsenos tyrimus galima klasifikuoti pagal:

1. **tyrimo mastą:** tarptautiniai, nacionaliniai, instituciniai;
2. **respondentų aprėptį disciplinos požiūriu:** vienos disciplinos, tarpdisciplininiai, disciplinos aspektu nėra tiriami;
3. **atvirosios prieigos įgyvendinimo būdą:** atvirosios prieigos moksliniai žurnalai, atvirosios prieigos mokslinės informacijos talpyklos, kombinuoti (apimantys ir žurnalus, ir talpyklas);
4. **mokslininko vaidmenį:** mokslininkas kaip mokslinių publikacijų autorius, mokslininkas kaip mokslinių publikacijų autorius ir skaitytojas.

Plataus masto anketinių tyrimų duomenys apdorojami statistinės analizės metodais. Išanalizavus šių empirinių tyrimų rezultatus matyti, kad mokslininkai atvirąją prieigą (tiek atvirosios prieigos mokslinius žurnalus, tiek mokslinės informacijos talpyklas) ir jos teikiamas galimybes pažįsta vis geriau. Nepaisant to, **žinių apie atvirąją prieigą stoka išlieka pagrindinė autorių nesinaudojimo šiuo leidybos kanalu problema.** Empirinių tyrimų duomenys atskleidžia, kad **atvirosios prieigos mokslinių žurnalų leidyba apipinta mitais** – autoriai sieja šiuos žurnalus su nerecenzuota moksline literatūra, teigia jaučiantys nerimą teikdami mokslines publikacijas leidybai atvirosios prieigos moksliniams žurnalams dėl to, kad šie, anot jų, yra žemesnio prestižo nei prenumeruojami moksliniai žurnalai ir dėl to mokslinių straipsnių skelbimas juose gali neigiamai atsiliiepti jų mokslinei karjerai, galimybėms gauti finansavimą tolesniems tyrimams atlikti ir sumažinti jų mokslinių publikacijų cituojamumo rodiklį. **Mokslinių publikacijų kėlimas į atvirosios prieigos mokslines talpyklas siejamas su platesne mokslinių tyrimų rezultatų sklaida,** tačiau nuo mokslinių publikacijų skelbimo šiose duomenų bazėse mokslininkus sulaiko **baimė pažeisti autorių teises, nežinojimas apie mokslinės publikacijos, skelbtos prenumeruojamame moksliniame žurnale embargo laikotarpio trukmę.** Analizuoti tyrimų duomenys taip pat atskleidė, kad **mokslininkų nuomonei apie atvirosios prieigos mokslinių publikacijų leidybą įtakos gali turėti mokslininkų atstovaujama mokslo disciplina.** Matyti, kad mokslininkų leidybinę elgseną gali lemti tiek mokslo įstaigos, tiek skirtingoms mokslo disciplinoms atstovaujančių mokslininkų bendruomenėse susiformavusios leidybos tradicijos.

Iš mokslininkų atvirosios prieigos leidybinės elgsenos tyrimo objekto apibrėžties kyla klausimai, kokios yra mokslininkų turimos žinios apie atvirąją prieigą, koks jų požiūris į ją kaip leidybos kanalą ir naudojimosi ja būdus (naudojimosi intensyvumą, pasirenkamus atvirosios prieigos

įgyvendinimo būdus ir kt.), su kokiais barjeriais mokslininkai susiduria naudodamiesi atvirąja prieiga, taip pat kokie jos pranašumai ir teigiamos ypatybės. Iš esmės analizuotais tyrimais siekiama nustatyti, kokie veiksniai lemia mokslininkų atvirosios prieigos leidybinę elgseną. Atitinkamai veiksnius galima suskirstyti taip: turimos žinios apie atvirąją prieigą ir požiūris į ją, naudojimosi atvirąja prieiga patirtis (teigiama ar neigiama), išskiriami atvirosios prieigos pranašumai (kokius pranašumus mokslininkai išskiria ir ar jie pakankamai reikšmingi nagrinėjamame kontekste) ir barjerus, su kuriais mokslininkai jau susidūrė ar kurie sulaiko juos nuo publikavimo atvirosios prieigos kanalu.

Temos iširtumas Lietuvoje. Lietuvos mokslininkai analizavo atvirosios prieigos situaciją Lietuvoje (Krivienė, Petrauskienė, 2007; Kuprienė, Petrauskienė, 2009; Dagienė, Paliulis, 2009; Kuprienė, 2010; Tautkevičienė, 2011), ištyrė ir susistemino medžiagą apie institucines talpyklas (Glosienė, Viliūnas, 2006). Atvirosios prieigos tema analizuota mokslo komunikacijos ir jos kaitos kontekstuose, nagrinėti atvirosios prieigos ir autorių teisės klausimai (Stonkienė, Atkočiūnienė, Matkevičienė, 2009), tačiau išsamaus savarankiško tyrimo, kuriame būtų nagrinėjama mokslininkų leidybinė elgsena atvirosios prieigos kontekste, Lietuvoje iki šiol atlikta nebuvo.

2009 m. Gintarė Tautkevičienė, Genė Duobinienė, Meilutė Kretavičienė, Irena Krivienė ir Žibutė Petrauskienė atliko mokslininkų ir kitų tyrėjų naudojimosi elektroniniais mokslo informacijos šaltiniais ugdymo poreikio apimties ir sudėties mokslinį tyrimą. Tyrimo metu tarp kitų klausimų, susijusių su mokslininkų informaciniu raštingumu, buvo teirautasi apie publikacijų skelbimą atvirosios prieigos ištekliuose (tyrimo respondentai – Lietuvos aukštųjų mokyklų dėstytojai, mokslininkai, doktorantai, magistrantai, iš viso apklausti 647 respondentai). Tyrimu atskleista, kad straipsnius atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose skelbia 20,4 proc., o publikacijas į institucines talpyklas teikia 20,6 proc. respondentų. 58,4 proc. tyrėjų nieko nežinojo apie galimybę savo publikacijas skelbti atvirosios prieigos kanalu (Tautkevičienė et al., 2010). 2015 m. G. Tautkevičienė ir Zinaida Manžuch atliko šio tyrimo tęsinį ir nustatė, kad į mokslinės informacijos talpyklas savo atliktų tyrimų duomenis įkelia 43,4 proc. tyrėjų. Tyrėjai, publikuojantys straipsnius atvirosios prieigos žurnaluose, sudaro 46,8 proc. (Tautkevičienė, Manžuch, 2015).

Marijos Stonkienės, Zenonos Atkočiūnienės ir Renatos Matkevičienės monografijoje „Autorių teisės mokslo komunikacijoje. Lietuvos mokslininkų kūriniių, publikuojamų valstybės remiamuose moksliniuose žurnaluose, teisinė intelektinės nuosavybės apsauga“ pateikiami Lietuvos valstybės remiamų mokslinių žurnalų straipsnių autorių požiūrio į atvirąją prieigą prie

mokslo kūrinių tyrimo rezultatai. Mokslo straipsnių autorių anketinis tyrimas atskleidė, kad mokslininkai, kaip mokslinės informacijos naudotojai (skaitytojai), atvirąją prieigą vertina teigiamai, tačiau kaip mokslinės literatūros autoriai nėra linkę savo darbų publikuoti atvirosios prieigos informacijos šaltiniuose (Stonkienė et al., 2009).

Jūratė Kuprienė, Marija Prokopčik ir Žibutė Petrauskienė 2017 m. atliko tyrimą, kuriuo siekė nustatyti, „kokie mokslinės komunikacijos veiksniai pastaruoju metu lemia eLABa talpyklos pokyčius“ (Kuprienė et al., 2017). Šiam tyrimo tikslui pasiekti pasirinktas interviu tyrimo metodas, kuriuo apklausta 12 humanitarinių, socialinių, fizinių, biomedicinos ir technologijos mokslo sričių mokslininkų 2015–2017 m. į mokslinės informacijos talpyklą eLABa įkėlusią daugiausia publikacijų. Tyrimu nustatyta, kad mokslininkai į eLABa savo mokslines publikacijas kelia dėl to, kad to reikalauja mokslo institucija, kurioje jie dirba, tačiau mokslininkai teigė nematantys apčiuopiamos mokslinių publikacijų skelbimo eLABa sistemoje naudotą. Mokslininkai kaip eLABa trūkumą nurodė nepatogią talpyklos vartotojo sąsają, apsunkintą mokslinių publikacijų įkėlimo procedūrą. Kaip didžiausią eLABa sistemos pranašumą respondentai nurodė tai, kad eLABa yra registruojamos visos mokslininko publikacijos ir talpykla yra naudinga kaip gana išsamus mokslinių publikacijų registras.

Atlikta mokslinės literatūros analizė rodo, kad:

1) Užsienio autorių darbuose mokslininkų naudojimosi atvirąja prieiga kaip mokslinės leidybos kanalu tema yra išnagrinėta gana išsamiai, tačiau **dauguma ankstesnių tyrimų yra aprašomojo pobūdžio ir stokoja teorinio pagrindo**. Lietuvos autorių darbuose mokslininkų naudojimosi atvirąja prieiga kaip leidybos kanalu problematika svarstyta analizuojant su mokslinės informacijos ieška, atvirosios prieigos autorių teisėmis, mokslinių sistemų sąveika susijusius klausimus. **Lietuvos mokslininkų atvirosios prieigos leidybinė elgsena kaip tyrimo objektas iki šiol tyrinėta nebuvo.**

2) Pagrindinės žinios apie mokslininkų naudojimąsi atvirąja prieiga kaip leidybos kanalu yra surinktos, tačiau **nėra aišku, kaip įvairūs veiksniai, darantys įtaką mokslininkų atvirosios prieigos kaip leidybos kanalo naudojimui, koreliuoja tarpusavyje ir kokį poveikį kiekvienas iš jų turi mokslininkų atvirosios prieigos leidybinei elgsenai**. Pavyzdžiui, yra žinoma, kad, nors daugumos mokslinių publikacijų autorių požiūris į atvirąją prieigą yra teigiamas, autoriai nėra linkę savo publikacijų kelti į mokslinės informacijos talpyklą, skelbti atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose (Swan, Brown, 2004; Rowley et al., 2017; Gross, Ryan, 2015 ir kt.). Taigi lieka neaišku, kodėl, nepaisant teigiamo atvirosios prieigos vertinimo, autoriai nesinaudoja šia prieiga kaip mokslinės leidybos kanalu ir kokie kiti veiksniai

nulemia mokslininkų atvirosios prieigos leidybinę elgseną ir kurie iš jų yra svarbiausi, turintys lemiamą reikšmę.

Mokslinė problema. Atsižvelgiant į temos iširtumo analizę, darbo mokslinė problema formuluojama klausimu: **kokie veiksniai lemia mokslininkų ketinimą naudotis atvirąja prieiga kaip leidybos kanalu?**

Mokslinei problemai išanalizuoti darbe pasitelkiama suplanuoto elgesio teorija, kuri remiasi racionaliu požiūriu į žmogaus elgesį ir taikant ją remiamasi prielaida, kad tai, kaip individas elgsis konkrečioje situacijoje, nulemia **elgesio ketinimas**. Ketinimas minėtoje teorijoje apibrėžiamas kaip tam tikras pasiryžimas, įsipareigojimas atitinkamai elgtis tikintis tam tikro rezultato ir yra svarbiausias elgesio prognostinis matmuo (Taylor et al., 2007). Taigi, remiantis suplanuoto elgesio teorija, **mokslininkų atvirosios prieigos leidybinė elgsena** gali būti apibrėžiama taip: **mokslininko ketinimo naudotis atvirąja prieiga kaip mokslinių publikacijų leidybos kanalu intensyvumas esant tam tikroms sąlygoms** (kuo intensyvesnis ketinimas, tuo didesnė tikimybė, kad individas atitinkamai elgsis (Ajzen, 1991)). Tai gali būti išreiškiamą matematine funkcija: $BI = AB + SN + PBC$ (čia BI – ketinimas elgtis, AB – nuostatos dėl elgesio, SN – subjektyvi norma, PBC – suvokta elgesio kontrolė) (Ajzen, 1991). Išsamiau suplanuoto elgesio teorijos modelio taikymo galimybės tiriant Lietuvos mokslininkų atvirosios prieigos leidybinę elgseną analizuojamos antrajame darbo skyriuje.

Tyrimo objektas – Lietuvos mokslininkų leidybinė elgsena atvirosios prieigos kontekste. Mokslininko leidybinė elgsena šiame darbe suprantama kaip mokslininko – mokslinių publikacijų autoriaus – mokslinių publikacijų skelbimo būdų (leidybos kanalų) pasirinkimas, nulemtas ketinimo elgtis vienaip ar kitaip. Atvirosios prieigos kontekstas – tai visuma leidybos priemonių ir būdų, kuriais kuriami atvirosios prieigos mokslinės informacijos ištekliai. Atviroji prieiga įgyvendinama per atvirosios prieigos mokslinės informacijos talpyklas ir atvirosios prieigos mokslinius žurnalus (Suber, 2016).

Disertacinio tyrimo tikslas – nustatyti atvirosios prieigos mokslinės leidybos veiksnis, galinčius lemti mokslininkų ketinimą naudotis atvirąja prieiga kaip leidybos kanalu, ir, taikant suplanuoto elgesio teoriją, pamatuoti kiekvieno iš jų daromą įtaką Lietuvos mokslininkų ketinimui naudotis atvirąja prieiga.

Disertacinio tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti atvirosios prieigos mokslinių publikacijų leidybos sistemą nustatant mokslininkų atvirosios prieigos leidybinę elgseną galinčius paveikti išorinės aplinkos veiksnis.

2. Išnagrinėti atvirosios prieigos mokslinių publikacijų leidybos situaciją Lietuvoje atvirosios prieigos leidybos apimčių, infrastruktūros ir reglamentavimo požiūriais.
3. Taikant išplėtotą suplanuoto elgesio teorijos tyrimo modelį nustatyti veiksnius, darančius įtaką Lietuvos mokslininkų ketinimui naudotis atvirąja prieiga kaip mokslinių publikacijų leidybos kanalu.

Ginamieji teiginiai:

1. Lietuvoje susiklosčiusios sąlygos atvirajai prieigai įgyvendinti yra tik iš dalies palankios. Nesant komercinės mokslinių publikacijų leidybos kai kurie moksliniai žurnalai jau 1999 m. buvo laisvai prieinami internete. Šiuo metu beveik absoliuti dauguma Lietuvoje leidžiamų mokslinių žurnalų yra atvirosios prieigos. Žalioji atviroji prieiga yra skatinama vystant mokslinės informacijos talpyklų infrastruktūrą ir kuriant palankią teisinę aplinką, tačiau trūksta motyvacinės publikacijų skelbimo atvirosios prieigos kanalu sistemos ją siejant su atestacija bei karjera ir pakankamo finansavimo straipsnius publikuoti užsienio auksinės atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose.
2. Didžiausią įtaką Lietuvos mokslininkų ketinimui naudotis atvirąja prieiga kaip mokslinių publikacijų leidybos kanalu turi mokslininkų suvokiama norma ir praeities atvirosios prieigos leidybinė elgsena. Kiti mažiau svarbūs, tačiau taip pat turintys įtakos veiksniai yra: mokslininkų nuostatos dėl publikacijų skelbimo atvirosios prieigos kanalu, suvokiama kontrolė. Didesnis mokslininkų amžius ir turimas darbo stažas neigiamai veikia jų ketinimą teikti mokslines publikacijas talpykloms, bet poveikio ketinimui publikuoti atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose neturi.
3. Normų šaltiniai atvirosios prieigos mokslinių žurnalų ir mokslinės informacijos talpyklų atveju skiriasi. Dauguma Lietuvos mokslininkų patiria mokslo institucijos, kurioje dirba, administracijos, mokslinius projektus finansuojančių Lietuvos ir tarptautinių institucijų spaudimą straipsnius publikuoti atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose. Didžioji dalis Lietuvos mokslininkų patiria mokslo institucijos, kurioje dirba, administracijos ir mokslinės bibliotekos spaudimą kelti mokslines publikacijas į talpyklas.
4. Pagrindinė kliūtis, su kuria susiduria Lietuvos mokslininkai, norėdami skelbti publikacijas atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose, yra straipsnių parengimo leidybai mokesčiai. Kliūtis

mokslines publikacijas kelti į talpyklas yra mokslininkų neužtikrintumas, kad tai teisėta, dėl galimų autorių teisių pažeidimų.

Darbo struktūra ir taikyti tyrimo metodai. Disertaciją sudaro trys dalys. **Pirmojoje** disertacijos dalyje atviroji prieiga nagrinėjama kaip sistema, kurią sudaro makro-, mezo- ir mikrolygmenys. Tai leidžia apibrėžti šioje disertacijoje nagrinėjamo tyrimo objekto, kaip priklausančio mikrolygmeniui, ribas. Pirmoje dalyje taip pat analizuojama atvirosios prieigos situacija Lietuvoje siekiant išryškinti tam tikrus aspektus, reikšmingus atliekamam Lietuvos mokslininkų atvirosios prieigos leidybinės elgsenos tyrimui. Pirmoje dalyje apibūdinama, kaip Lietuvoje plėtojama atviroji prieiga infrastruktūros ir reglamentavimo požiūriais. Taikant dokumentų analizės tyrimo metodą analizuoti tarptautiniai, nacionaliniai ir instituciniai atvirosios prieigos įgyvendinimą reglamentuojantys dokumentai. Pasitelkiant įvairius informacijos šaltinius, nustatoma, kiek Lietuvoje veikia mokslinės informacijos talpyklų, kiek leidžiama atvirosios prieigos mokslinių žurnalų ir kas yra jų leidėjai. **Antrojoje** dalyje, be kitų svarbių tyrimo metodikos elementų, paaiškinama, kodėl tyrimui atlikti pasirinktas suplanuoto elgesio teorijos tyrimo modelis ir sukonkretinama, kaip jis bus pritaikomas Lietuvos atvejo tyrimui atlikti. Empiriniai duomenys tyrimui atlikti surenkami anketine apklausa, o gauti duomenys analizuojami taikant statistinės analizės tyrimo metodus (aprašomoji statistika, koreliacija, patvirtinamoji faktorinė analizė). Kai kuriems klausimams, juos sudarančių teiginių grupavimui, taikyta faktorinė analizė ir skaičiuoti skalių vidinio suderinamumo (patikimumo) rodikliai Kronbacho alfa. Tyrimo respondentais pasirenkami mokslininkai – *tyrėjai, turintys mokslo daktaro laipsnį (Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymas, 2019), dirbantys 12-oje Lietuvos valstybinių universitetų ir 13-oje institutų.* Tyrimui atlikti imties tūris nustatytas konstruojant netikimybinę kvotinę imtį, imties viduje respondentai atrenkami juos sugrupuojant į du klasterius pagal atstovaujamas mokslo sritis (humanitariniai ir socialiniai mokslai bei gamtos ir technologijų mokslai). **Trečiojoje** disertacijos dalyje pateikiami ir analizuojami tyrimo rezultatai.

I. ATVIROSIOS PRIEIGOS MOKSLINIŲ PUBLIKACIJŲ LEIDYBA

Pokyčiai mokslinėje komunikacijoje lemia **mokslinės leidybos** kaitą. Chan teigia, kad mokslinių publikacijų autoriai, siekdami padidinti savo mokslinių publikacijų skaitomumą, stengiasi perimti mokslinės leidybos proceso kontrolę iš ribojančių prieigą komercinių leidėjų ir taip skatina alternatyvių leidybos modelių radimąsi (Chan, 2004). Correia ir Teixeira (2005) antrina, kad autoriai, pasitelkdami naujas technologijas, susigrąžina atsakomybę ir autoriaus teises į savo kūrinius pasitelkdami naujus mokslinės informacijos sklaidos modelius ir, visų pirma, skelbdami savo mokslinių tyrimų rezultatus mokslinės informacijos talpyklose. Taip pat kaip atsakas į autorių teisių ir kainos barjerų ribojamą prieigą prie mokslinių straipsnių randasi naujas atvirosios prieigos mokslinių žurnalų leidybos modelis.

Vis dėlto požiūris į besikeičiančią mokslinę leidybą turėtų būti kompleksiškas ir apimti ne tik diskusiją apie tai, kaip turėtų būti finansuojama mokslinių publikacijų leidyba skaitmeninėje erdvėje – prenumeratų ar atvirosios prieigos principu (Henry, 2003), bet ir nagrinėti, kaip nauji atvirosios prieigos mokslinių publikacijų leidybos modeliai funkcionuoja ir kaip atliepia mokslininkų ir kitų suinteresuotųjų grupių poreikius. Atsižvelgiant į tai, pirmoje disertacijos dalyje **atvirosios prieigos mokslinė leidyba nagrinėjama besikeičiančios mokslinių publikacijų leidybos kontekste**: nustatoma atvirosios prieigos leidybos vieta mokslinės leidybos sistemoje, atsakoma į klausimą, kada ir kokiomis sąlygomis radosi nauji atvirosios prieigos mokslinės leidybos modeliai. Vėliau **atviroji prieiga nagrinėjama kaip sistema, apimanti mikro-, mezo- ir makrolygmenis**, pasitelkiant svarbiausius atvirosios prieigos leidybos judėjimą įtvirtinusius dokumentus (Budapešto, Bethesdos ir Berlyno atvirosios prieigos deklaracijas), apibrėžiama atvirosios prieigos sąvoka, šios prieigos įgyvendinimo būdai ir svarbiausi bruožai. Galiausiai nagrinėjama **atvirosios prieigos mokslinių publikacijų leidybos situacija Lietuvoje** ir, analizuojant ankstesnių empirinių tyrimų duomenis, išskiriamos ir apibūdinamos galimos mokslininkų nuostatos dėl atvirosios prieigos leidybinės elgsenos bei kiti leidybinei elgsenai galintys turėti įtakos veiksniai.

1.1. Mokslinės leidybos formos ir jų kaita

Mokslinės žinios yra perduodamos formaliais ir neformaliais mokslinės informacijos sklaidos kanalais (Borgman, 2000), kurie yra tarpusavyje susiję ir vienas kitą papildo. Anot Meadowso, pirminėje tyrimo stadijoje mokslininkas dalijasi idėjomis su nedidele mokslininkų bendruomenės dalimi,

vėliau pasiekia platesnę auditorijos dalį skaitydamas pranešimus mokslinėse konferencijose, o baigęs tyrimą, parengia publikaciją (Meadows, 1997). Autoriai sutaria, kad mokslinių publikacijų leidyba yra svarbi mokslinės veiklos dalis, leidžianti, pasitelkiant ankstesnių tyrimų duomenis, įvairiomis kryptimis plėtoti mokslinę veiklą ir kartu paskleisti savo pačių rezultatus. Todėl tiek mokslinių rezultatų sklaida per mokslinių publikacijų leidybą, tiek prieiga prie mokslinių tyrimų rezultatų yra svarbi mokslo kūrimo dalis (De Silva, Vance, 2017). Mokslinių publikacijų leidyba padeda įgyvendinti mokslo funkcijas, atitinka mokslininkų interesus vykdyti mokslinių tyrimų rezultatų sklaidą, tenkina pripažinimo mokslinėje bendruomenėje poreikį.

Mokslinės publikacijos iš kitų publikacijų žanrų išsiskiria tam tikra **forma ir turiniu** (Stonkienė et al., 2009). **Mokslinių leidinių turiniui** taikomi konkrečioje mokslo kryptyje pripažįstami tam tikru būdu pateikiamos informacijos pagrindimo ir moksliskumo kriterijai (pavyzdžiui, citavimas). Mokslinių publikacijų **forma** – tai tiek atitiktis tam tikram mokslinės publikacijos žanrui, pavyzdžiui, mokslinis straipsnis, knyga (mokslinė monografija, studija), tyrimo ataskaita ir kt., tiek būdinga mokslinės informacijos teksto pateikimo struktūra, tam tikras konkrečioje mokslo kryptyje įprastas mokslinis aparatas (išnašos ar (ir) bibliografija, ar (ir) formulės, ar (ir) brėžiniai, ar (ir) metodologijos aprašas, ar (ir) statistinės lentelės ir pan.) (Mokslo ir studijų institucijų mokslo (meno) darbų vertinimo metodika, 2010).

Žvelgiant iš istorinės perspektyvos, galima skirti keturis mokslinių publikacijų leidybos raidos etapus (1 lentelė):

1. **Mokslinių publikacijų leidybos atsiradimas XVII a.** Mokslinių publikacijų leidyba atsirado XVII a. antroje pusėje, kai 1665 m. buvo išleisti pirmieji recenzuojami moksliniai žurnalai „Philosophical Transactions of the Royal Society“ ir „Journal des sçavans“ (Kingsley, 2008).
2. **Mokslinių publikacijų leidybos komercializavimas ir mokslo periodikos krizė.** Iki XX a. mokslines publikacijas leido mokslinės bendruomenės ir ne pelno siekiančios organizacijos (asociacijos, universitetai), siekdamos užfiksuoti ir perduoti mokslinių tyrimų rezultatus (Walker, 1998). Dėl didėjančios mokslinių tyrimų specializacijos XX a. padidėjo mokslinių publikacijų skaičius, todėl ir mokslinės bendruomenės, ir ne pelno organizacijos nebepajėgė užtikrinti sklandžios mokslinių publikacijų leidybos. Taip į rinką atėjo komerciniai leidėjai (pirmoji mokslinių publikacijų leidykla *Pergamon Press* atsirado po Antrojo pasaulinio karo (Rambler, 1999), kurie 1960 m. jau valdė didžiąją mokslinių publikacijų

leidybos rinkos dalį (Walker, 1998). Komeraciniai leidėjai, siekdami gauti didesnę pelną, kėlė periodinių leidinių prenumeratos kainas, dėl to 1980 m. kilo dešimtmečius trukusi mokslo periodikos krizė, kai mokslinės bibliotekos dėl padidėjusių prenumeratos kainų nebeįstengė užtikrinti prieigos prie mokslinių periodinių leidinių.

3. **Skaitmeninės mokslinių publikacijų leidybos atsiradimas.** Naujų informacinių ir komunikacinių technologijų teikiamos galimybės padėjo pamatą skaitmeninės¹ mokslinių publikacijų leidybos atsiradimui ir paplitimui. Coxas (1998) išskiria tokias mokslinių publikacijų formas skaitmeninės leidybos kontekste: tradiciniai spausdintiniai moksliniai leidiniai; tradiciniai spausdintiniai ir skaitmeniniai moksliniai leidiniai (lygia greta išleidžiami skaitmeninis ir spausdintinis leidinio variantai); išleidžiamas tik skaitmeninis mokslinio leidinio variantas. Todėl galima sakyti, kad skaitmeninė ir spausdintinė mokslinių publikacijų leidyba formaliosios mokslinės komunikacijos sistemoje funkcionuoja lygia greta. Leisti spausdintinį, skaitmeninį ar ir spausdintinį, ir skaitmeninį leidinį lemia tam tikroje mokslo srityje susiklosčiusios mokslinės komunikacijos tradicijos, turimi finansiniai ištekliai, publikacijos parengimo ir leidybos tikslai bei kiti veiksniai.
4. **Atvirosios prieigos mokslinių publikacijų leidyba.** Nors dalis mokslinių publikacijų persikėlė į skaitmeninę erdvę, leidėjai menkai reagavo į pasikeitusią technologinę aplinką ir neatliepė mokslininkų poreikio plačiau paskleisti savo mokslinių tyrimų rezultatus ir kartu įgyti didesnes prieigas prie kitų mokslininkų darbų galimybes (Björk, 2004). Dėl mokslinių publikacijų monopolinės rinkos ir nelanksčios paklausa (šios verslo srities paklausa nėra pakankamai jautri kainų padidėjimui, nes tam tikros srities mokslininkai tikisi skaityti ir publikuoti mokslinių tyrimų rezultatus ne bet kokiuose, o atitinkamoje srityje labai vertinamuose žurnaluose) mokslinių žurnalų prenumeratos kainos kilo (Young, 2009; McGuigan, Rusell, 2008). Susidarė situacija, kai bibliotekos nebegalėjo užtikrinti stabilios prieigos prie mokslinių žurnalų dėl didelių jų prenumeratos kainų, kai kuriais atvejais netgi viršijančių mokslinių bibliotekų biudžetų lėšas

---

¹ Šiame darbe vartojamas terminas „skaitmeninė mokslinių publikacijų leidyba“, o ne „elektroninė mokslinių publikacijų leidyba“ remiantis R. Laužiko išaiškinimu, jog terminas „skaitmeninis“ yra vartojamas, kai kalbama apie duomenis ir informaciją, „<...> kuriuos kuriame, saugome, nuskaitome, perduodame pasitelkdami skaitmeninius kompiuterius, kompiuterines programas, kompiuterių išorinius įrenginius, kompiuterines laikmenas ir kompiuterinius tinklus“ (Laužikas, 2008).

(Young, 2009). Teigiama, kad 1985–1993 m. mokslinių žurnalų prenumeratos kainos padidėjo 110 proc. ir gerokai pralenkė infliacijos rodiklius (Kingsley, 2008). Dėl šių aplinkybių kilo ne vienerius metus trukusi mokslinių periodinių leidinių krizė (angl. *serials crisis*), kurios pradžia siekia dar 1980 m. Kaip atsakas į susidariusią situaciją 1990 m. prasidėjo atvirosios prieigos judėjimas ir ėmė rasti naujų mokslinių publikacijų leidybos formų: atvirosios prieigos moksliniai žurnalai ir skaitmeninių mokslinių publikacijų archyvai, nemokamai prieinami visiems interneto vartotojams (Swan, 2006). Tuo metu taip pat atkreiptas dėmesys į tai, kad tiek mokslinių tyrimų vykdymas (mokslinių publikacijų parengimas), tiek prieiga prie jų (per mokslines bibliotekas) dažniausiai yra finansuojami iš valstybės biudžeto. Esant tokiai situacijai mokesčių mokėtojai sumoka du kartus – tiek už mokslinių tyrimų vykdymą, mokslinių publikacijų rengimą, tiek už prieigą prie mokslinių publikacijų mokslinėms bibliotekoms įsigyjant mokslinių žurnalų ir mokslinių duomenų bazių prenumeratas.

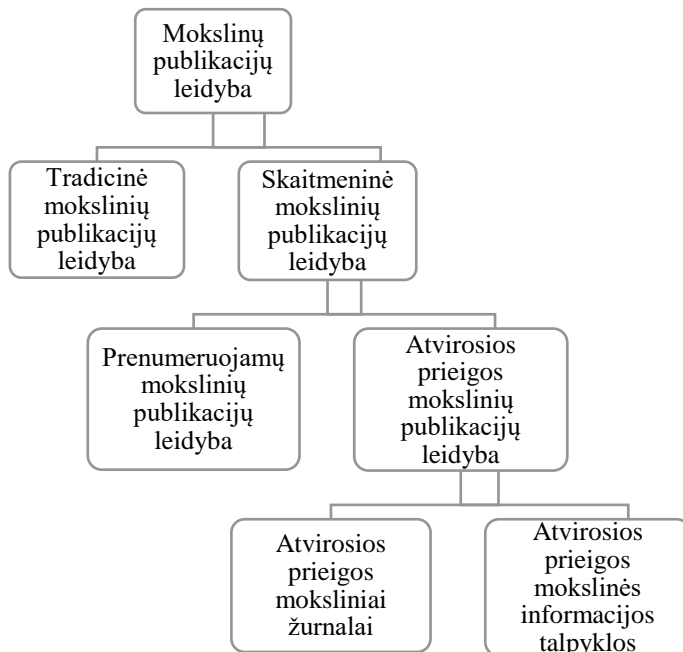
1 lentelė. Svarbesni mokslinių publikacijų leidybos kaitos etapai (sudaryta remiantis Walker, 1998; Kling, Callahan, 2003; Björk, 2004; Swan, 2006; Kingsley, 2008; Oppenheim, 2008; Björk et al., 2010)

1665 m.	Išleisti pirmieji moksliniai žurnalai (<i>Journal des sçavans</i> ir <i>Philosophical Transaction of the Royal Society</i>)
XVII–XX a.	Mokslines publikacijas leido mokslinės bendruomenės ir ne pelno siekiančios organizacijos. XX a. specializuojantis moksliniams tyrimams ir padidėjus mokslinių publikacijų skaičiui, mokslinių žurnalų leidybą perėmė komerciniai leidėjai
1980 m.	Laikomi mokslinių periodinių leidinių krizės (angl. <i>serials crisis</i>), kuri kilo dėl komercinių leidėjų siekio gauti didesnę pelną, pradžia
1991 m.	Sukuriamas pasaulinis žiniatinklis, 1995 m. – interneto naršyklė „Mozilla“. Tai paskatino interneto naudojimą ir prieinamumą masinėms auditorijoms
1990 m.	Atsiranda vienas pirmųjų skaitmeninių mokslinių žurnalų (angl. <i>Electronic Journal of Communication</i>). Šis žurnalas buvo recenzuojamas, įdėtas internete ir prieinamas nemokamai. Tai vienas pirmųjų skaitmeninių ir kartu atvirosios prieigos mokslinių žurnalų. 1990 m. taip pat

Lentelės tęsinys.

	atsiranda pirmieji atvirosios prieigos skaitmeniniai mokslinių duomenų archyvai
2002 m.	Pasirašyta Budapešto atvirosios prieigos archyvų iniciatyva, padėjusi pamatą atvirosios prieigos plėtrai

Nors atvirosios prieigos judėjimas atsirado, visų pirma, kaip reakcija į padidėjusias mokslinių žurnalų prenumeratos kainas – vadinamąją mokslinių periodinių leidinių krizę, kiek vėliau į mokslinių leidinių prieinamumo klausimą imta žiūrėti kiek plačiau – t. y. ne tik iš finansinės perspektyvos, bet ir apskritai imta kalbėti apie galimybę atverti mokslinės informacijos išteklius (Guedon, 2004) pasitelkiant interneto teikiamas galimybes. Tokiame kontekste prie atvirąją prieigą skatinančių veiksnių priskirtina ir nuostata, kad valstybės biudžeto lėšomis finansuojamų tyrimų rezultatai turi būti prieinami visuomenei, ir požiūris, kad didesnis prieinamumas prie mokslinių žinių susijęs su spartesniu ekonominiu šalies vystymusi ir inovacijų kūrimu. Taigi atvirosios prieigos judėjimas mokslinių publikacijų leidybos sistemoje įtvirtino naują – atvirosios prieigos mokslinių publikacijų leidybos modelį. Šio modelio vieta mokslinių publikacijų leidybos sistemoje vaizduojama 1 paveiksle. Darbe nagrinėjamas tiek atvirosios prieigos įgyvendinimas per atvirosios prieigos mokslinius žurnalus, tiek per mokslinės informacijos talpyklas.

1 paveikslas. Atvirosios prieigos leidyba mokslinės leidybos sistemoje

1.2. Atvirosios prieigos mokslinės leidybos ir jos sistemos (mikro-, mezo- ir makrolygmenys) samprata

Atvirosios prieigos mokslinės leidybos samprata. Pagrindinis dokumentas, kuriame pateikiama atvirosios prieigos samprata, yra Budapešto atvirosios prieigos iniciatyvos deklaracija (Budapest Open Access Initiative, 2017). Joje atviroji prieiga apibrėžiama taip: „Atvirosios prieigos prie [mokslinės] literatūros terminu vadiname jos laisvą prieigą internete atveriant galimybę visiems interneto vartotojams šią literatūrą skaityti, parsisiųsti į savo įrenginį, kopijuoti, platinti, spausdinti, atlikti paiešką joje, pateikti nuorodą į viso teksto straipsnius, atlikti teksto indeksavimą, naudoti kaip programinės įrangos duomenis ir kitiems teisėtiems tikslams be finansinių, teisinių, techninių kliūčių. Vienintelis reikalavimas atgaminimui ir platinimui yra autorių teisių reikalavimas nepažeisti kūrinio vientisumo ir tinkamai cituoti bei nurodyti autorystę.“ Šioje deklaracijoje pateikiamas atvirosios prieigos sąvokos aiškinimas yra laikomas pagrindiniu ir svarbiausiu atvirąją prieigą konceptualizuojančiu apibrėžimu (Bailey, 2006). Atvirosios prieigos sampratą taip, kaip ji pateikiama minėtame dokumente, savo darbuose cituoja Suberis (2012), Coonina (2011), Togia ir Korobili (2014), Anderson (2004), Glosienė ir Viliūnas (2006).

Vis dėlto atvirosios prieigos samprata yra nevienareikšmė ir jos koncepcija iki šiol nėra iki galo išgryninta. Atviroji prieiga dažnai yra nepagrįstai siejama su nerecenzuota, nepatikima mokslinė literatūra, „plėšikiškais“ moksliniais žurnalais, įvairiomis interneto informacijos sklaidos priemonėmis (pavyzdžiui, interneto enciklopedija „Vikipedija“). Todėl atvirosios prieigos tyrimui svarbu paaiškinti atvirosios prieigos koncepciją, išgryninant svarbiausius atvirąją prieigą apibrėžiančius kriterijus. Todėl, žvelgiant bendrai, atvirosios prieigos samprata yra susijusi su tokiais klausimais: **kokiais būdais gali būti įgyvendinama atviroji prieiga; kokie yra svarbiausi atvirosios prieigos mokslinės literatūros bruožai, kokie apribojimai yra netaikomi atvirosios prieigos mokslinei literatūrai.**

Atvirosios prieigos įgyvendinimo būdai. Budapešto atvirosios prieigos iniciatyvos deklaracijoje (Budapest Open Access Initiative, 2017; Suber, 2012) nurodoma, kad atviroji prieiga yra įgyvendinama pasitelkiant : **mokslinės informacijos talpyklas** (žalioji atvirosios prieigos įgyvendinimo kelias); **atvirosios prieigos mokslinius žurnalus** (auksinis atvirosios prieigos įgyvendinimo kelias). Vėliau priimtuose kituose visuotinai pripažintuose atvirosios prieigos plėtrai reikšminguose dokumentuose – Berlyno (Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities, 2003) ir Betesdos (Bethesda Statement on Open Access Publishing, 2003)

atvirosios prieigos deklaracijose akcentuojamas žaliasis atvirosios prieigos įgyvendinimo kelias:

1) „Publikacijos autorius ir teisių į publikaciją turėtojas užtikrina visiems interneto vartotojams laisvą, neatšaukiamą prieigą prie publikacijos <...>.“ 2) „Galutinė publikacijos versija su papildančia medžiaga ir sutikimas dėl veiksmų, nurodytų 1-ame punkte, tinkamu elektroniniu formatu turi būti įkeliami (ir taip publikuojami) į bent vieną internetinę talpyklą, atitinkančią techninius standartus, kurią kuria ir palaiko akademinė institucija, mokslinė bendruomenė, vyriausybė ar kita organizacija, kuri siekia įgalinti atvirąją prieigą ir neribotą mokslinių publikacijų platinimą, sąveiką ir ilgalaikį išsaugojimą.“

Internetas, kaip informacijos sklaidos priemonė, teikia ir daugiau mokslinių publikacijų platinimo galimybių, kurias kai kurie autoriai priskiria prie atvirosios prieigos – publikacijų skelbimo mokslinės informacijos talpyklose – įgyvendinimo būdo. Pavyzdžiui, mokslines publikacijas skelbti asmeniniame interneto tinklalapyje (Björk, 2004), socialiniuose tinkluose, tinklaraščiuose (Gu, Widén-Wulff, 2011). Visgi pastarieji mokslinių publikacijų sklaidos būdai neturėtų būti laikomi atvirosios prieigos kūrimo priemonėmis. Remiantis pirmiau nurodytais atvirąją prieigą apibrėžiančiais dokumentais, mokslinės informacijos talpyklos yra kuriamos ne individualiai, o mokslinės bendruomenės (pavyzdžiui, *arXiv.org*), akademinės institucijos (pavyzdžiui, Harvardo universiteto talpykla *DASH*) ar kitos organizacijos ar susivienijimo. Šių organizacijų tikslas yra *neribotas mokslinių publikacijų platinimas ir ilgalaikis išsaugojimas* (Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities, 2003; Bethesda Statement on Open Access Publishing, 2003), o ne pelno siekis, kaip antai socialinio tinklo *Facebook*, kuris nurodomas kaip viena iš platformų publikuoti mokslinių tyrimų rezultatus (Kuo et al., 2017) ir priklauso verslo organizacijai. Atsižvelgiant į tai, tokios priemonės kaip mokslinių publikacijų skelbimas asmeniniuose interneto tinklalapiuose, socialiniuose tinkluose, tinklaraščiuose ir kitur internete nėra priskirtinos atvirosios prieigos mokslinei leidybai ir todėl šiame darbe plačiau nagrinėjamos nebus.

Svarbiausi atvirosios prieigos mokslinės literatūros bruožai. Siekiant geriau suprasti atvirosios prieigos fenomeną, taip pat svarbu nustatyti, kokia literatūra gali būti laikoma atvirosios prieigos literatūra (kokie šios literatūros išskirtiniai bruožai). Pasak Bailey'io (2006), atvirosios prieigos literatūra yra:

- 1) mokslinė;²
- 2) skaitmeninė;
- 3) skelbiama internete;
- 4) skaitytojui prieinama nemokamai.

Atsižvelgiant į tai, galima teigti, kad atvirosios prieigos literatūra yra skaitmeninė mokslinė literatūra, publikuojama internete ir skaitytojams prieinama nemokamai.

Budapešto atvirosios prieigos deklaracijoje nurodoma, kad atvirosios prieigos literatūra – tai, visų pirma, recenzuoti moksliniai straipsniai, tačiau atvirajai prieigai priskiriami ir preprintai, originalių mokslinių tyrimų rezultatai, duomenys ir metaduomenys, įvairių šaltinių medžiaga, grafines ir vaizdinės medžiagos skaitmeninės kopijos ir mokslinės multimedijos medžiaga (Budapest Open Access Initiative, 2017) – t. y. įvairi literatūra, kuri gali būti naudinga mokslininkams (taip pat ir nerecenzuota). Iš pirmo žvilgsnio atrodytų, kad atviroji prieiga tarsi panaikina ribą tarp recenzuotos ir nerecenzuotos mokslinės literatūros, nes tiek recenzuotos, tiek nerecenzuotos mokslinės publikacijos sudaro vieną informacijos masyvą ir todėl nukenčia mokslinės informacijos kokybę. Iš čia kyla ir mitas, kad atvirosios prieigos mokslinė literatūra yra iš esmės nerecenzuota ir todėl nepatikima. Tačiau pažvelgus iš arčiau matyti, kad skirtis tarp atvirosios prieigos recenzuotos ir nerecenzuotos mokslinės literatūros yra pakankamai aiški ir ji būdinga ne tik atvirosios prieigos šaltiniams, bet ir spausdintiems ar prenumeruojamiems moksliniams žurnalams. Ar atvirosios prieigos kanalu publikuojama mokslinė literatūra yra recenzuota, visų pirma, lemia atvirosios prieigos įgyvendinimo būdas. Kaip matyti iš 2 lentelės, atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose yra publikuojami tik recenzuoti moksliniai straipsniai. O į mokslinės informacijos talpyklas gali būti dedama tiek recenzuota, tiek nerecenzuota mokslinė literatūra, tai priklauso nuo talpyklos priimtose archyvavimo politikos. Pavyzdžiui, į medicinos disciplinos mokslinės informacijos talpyklą *PubMed Central* yra keliami tik recenzuoti moksliniai straipsniai – postprintai arba galutinės jau paskelbtų recenzuotų mokslinių straipsnių versijos (US National Library of Medicine National Institutes of Health, 2018). O, pavyzdžiui, į institucinę Harvardo universiteto mokslinės informacijos talpyklą DASH mokslinių publikacijų autoriai gali kelti ne tik recenzuotus

---

² P. Suberis pažymi, kad atvira prieiga gali būti suteikiama ir prie grožinės literatūros ar kitų autorių teisių objektų suteikiant tam tikrą kūrybinių bendrijų licenciją (*angl. Creative Commons*) (Suber, 2012). Šiame darbe nagrinėjama tik mokslinė atvirosios prieigos literatūra.

mokslineis straipsnius ir kitą recenzuotą mokslinę literatūrą, bet ir rankraščius, įvairią mokslinę medžiagą (DASH, 2018).

2 lentelė. Atvirosios prieigos mokslinė literatūra pagal mokslinės publikacijos tipus ir recenzavimo politiką

Atvirosios prieigos įgyvendinimo būdas	Mokslinės publikacijos tipas	Recenzavimo politika
Atvirosios prieigos moksliniai žurnalai	Straipsniai	Publikuojami tik recenzuoti straipsniai
Mokslinės informacijos talpyklos	Straipsniai moksliniuose žurnaluose, monografijos, straipsniai, publikuoti konferencijų medžiagoje, ir kt.	Atsižvelgiant į mokslinės informacijos talpyklos politiką, gali būti skelbiama tik recenzuota mokslinė literatūra (pavyzdžiui, <i>PubMed Central</i>) arba recenzuota ir nerecenzuota mokslinė literatūra (pavyzdžiui, <i>arXiv.org</i>)

Apribojimai, netaikomi atvirosios prieigos mokslinei literatūrai. Budapešto atvirosios prieigos iniciatyvos deklaracijoje (Budapest Open Access Initiative, 2017) kalbama apie du prieigos prie mokslinės informacijos barjerus, kuriuos panaikina mokslinių publikacijų skelbimas atvirosios prieigos kanalu. Tai **kainos barjerai** („atvirosios prieigos prie [mokslinės] literatūros terminu vadiname jos laisvą prieigą internete“) ir **autorių teisių apribojimas** („atveriant galimybę visiems interneto vartotojams šią literatūrą skaityti, parsisiųsti į savo įrenginį, kopijuoti, platinti, spausdinti, atlikti paiešką joje, pateikti nuorodą į viso teksto straipsnius, atlikti teksto indeksavimą, naudoti kaip programinės įrangos duomenis ir kitiems teisėtiems tikslams be finansinių, teisinių, techninių kliūčių“). Kainos barjerai, anot Suberio (2012), riboja mokslo plėtrą tiek iš mokslinių publikacijų autoriaus (dėl kainos barjero mokslinės publikacijos yra prieinamos siauresniam skaitytojų ratui), tiek iš skaitytojo (komplikuoja prieinamumą prie mokslinių publikacijų sąlygas) pozicijų. Kainos barjero pašalinimas leidžia nemokamai skaityti kūrinių, o autorių teisių barjero nebuvimas leidžia kūrinių ne tik skaityti, bet ir naudoti kitiems teisėtiems tikslams be autoriaus sutikimo – pavyzdžiui, jį atsispausdinti ir pasidalyti kopijomis su kolegomis, išversti į kitą kalbą,

išsisaugoti ir skaityti kitu, skaitymo įrenginiui pritaikytu formatu ir kt. (Suber, 2012). Čia, kyla klausimas, ar tam, kad mokslinė literatūra būtų laikoma atvirosios prieigos moksline literatūra, užtenka, kad ji būtų nemokamai prieinama internete, ar taip pat būtina, kad šiai literatūrai nebūtų taikomi ir autorių teisių apribojimai? Anot Harnado, kad mokslinė literatūra būtų laikoma atvirosios prieigos, užtenka, kad ji būtų prieinama nemokamai internete skaitymui net ir nepanaikinant autorių teisių apribojimų (Swan, 2006). Suberis (2012), analizuodamas šį klausimą, įvedė terminus „gratis“ atviroji prieiga (kai pašalinamas tik kainos barjeras) ir „libre“ atviroji prieiga (pašalinami kainos ir kai kurie ar daugelis autorių teisių apribojimų – tai gali būti padaroma priskiriant mokslinei publikacijai kurią nors vieną iš kūrybinių bendrijų licencijų, atvirosios prieigos atveju dažniausiai suteikiama licencija CC-BY).

1.2 poskyryje analizuoti svarbiausi atvirosios prieigos ypatumai apibendrintai pavaizduoti 2 paveiksle. Atsižvelgiant į atliktą atvirosios prieigos koncepcijos analizę, Suberio (2012) atvirosios prieigos apibrėžimą [atviroji prieiga – tai] „mokslinė literatūra, kuri yra skaitmeninė, platinama internetu nemokamai ir jai netaikomi daugelis autorių teisių apribojimų“ (Suber, 2012) galima papildyti atitinkamai: **atviroji prieiga yra suprantama kaip mokslinės literatūros, kuri yra skaitmeninė, platinama internetu (per atvirosios prieigos mokslinius žurnalus ir mokslinės informacijos talpyklas) nemokamai ir jai taip pat gali būti netaikomi kai kurie ar daugelis autorių teisių apribojimų, leidybos būdas. Atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose skelbiami tik recenzuoti moksliniai straipsniai, o į atvirosios prieigos mokslinės informacijos talpyklas, atsižvelgiant į talpyklos politiką, gali būti keliamos įvairaus pobūdžio recenzuotos ir nerecenzuotos mokslinės publikacijos.** Šiuo atvirosios prieigos apibrėžimu remiamasi ir tolesniuose darbo skyriuose.

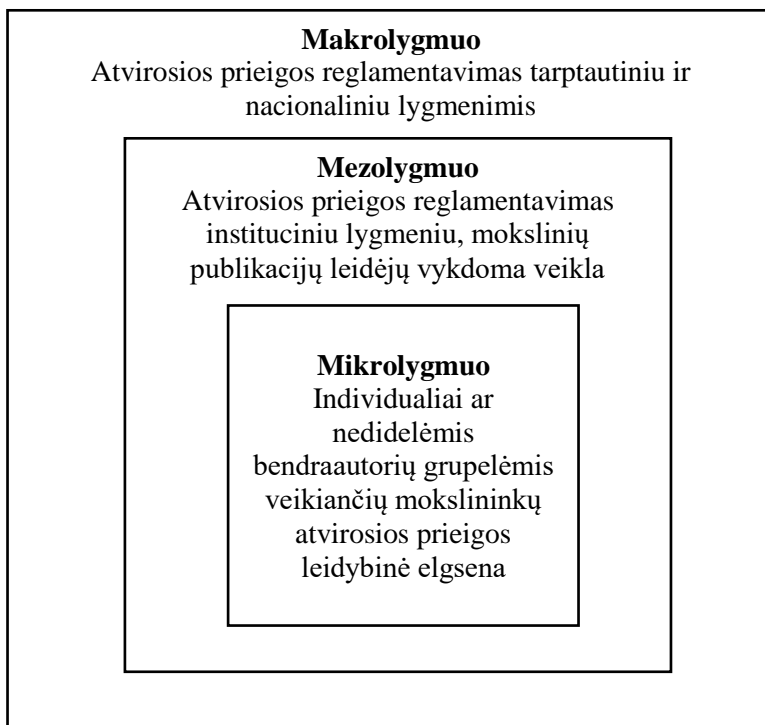
2 paveikslas. Svarbiausi atvirosios prieigos sampratos ypatumai

Atviroji prieiga kaip leidybos forma apima nacionalinį ir tarptautinį lygmenis. Mokslininkas, pasirinkęs mokslinę publikaciją skelbti atvirosios prieigos kanalu, gali:

1. Recenzuotą mokslinį straipsnį skelbti nacionaliniame ar tarptautiniame atvirosios prieigos moksliniame žurnale.
2. Recenzuotą mokslinį straipsnį, monografiją ir kitą recenzuotą mokslinę produkciją skelbti nacionalinėje ir (ar) tarptautinėje mokslinės informacijos talpykloje (autoriai į mokslinės informacijos talpyklą gali kelti savo recenzuotą mokslinę produkciją, skelbtą tiek atvirosios prieigos kanalu, tiek komerciniuose šaltiniuose. Jei mokslinė produkcija buvo spausdinta komercinio leidėjo, reikalingas jo sutikimas).
3. Nerecenzuotą mokslinę produkciją skelbti nacionalinėje ar tarptautinėje mokslinės informacijos talpykloje (jei tai numato talpyklos politika).

Atvirosios prieigos kaip sistemos, apimančios makro-, mezo- ir mikrolygmenis, samprata. Siekiant geriau suprasti atvirosios prieigos mokslinių publikacijų leidybą kaip sistemą, kurioje susiduria skirtingos suinteresuotosios grupės, galima skirti tris šios sistemos lygmenis (žr. 3 paveikslą):

1. **Makrolygmuo** – atvirosios prieigos reglamentavimas nacionaliniu ir tarptautiniu lygmenimis. Atvirosios prieigos leidybos sistemos makrolygmeniu veikia įvairios tarptautinės ir nacionalinės institucijos, organizacijos, kurios įvairiais norminiais dokumentais įtvirtina atvirosios prieigos plėtros ir įgyvendinimo strategiją. Šiais dokumentais nustatomos esminės su atvirosios prieigos įgyvendinimu susijusios normos, sąvokos, įgyvendinimo kryptys. Vienas tokių pavyzdžių – šiame poskyryje aptarta Budapešto atvirosios prieigos iniciatyvos deklaracija.
2. **Mezolygmuo** – atvirosios prieigos reglamentavimas instituciniu lygmeniu; mokslinių publikacijų leidėjų vykdoma atvirosios prieigos mokslinių žurnalų leidyba; mokslo institucijų, mokslinių bibliotekų, nevyriausybinų organizacijų, mokslininkų bendruomenių kuriamos ir palaikomos mokslinės informacijos talpyklos. Šiuo lygmeniu veikiančios institucijos ir organizacijos įgyvendina tarptautinėse ir nacionalinėse strategijose numatytus atvirosios prieigos plėtros principus. Mokslo institucijos rengia institucinius atvirąją prieigą reglamentuojančius dokumentus, kuriais nustato, kaip atvirąją prieigą turėtų būti įgyvendinama tam tikroje mokslo įstaigoje. Komerciniai mokslinių publikacijų leidėjai ir ne pelno siekiančios leidybos organizacijos reaguoja į besikeičiančią mokslinės informacijos sklaidos situaciją ir vykstant šiai sąveikai atsiranda naujų mokslinių žurnalų leidybos ir finansavimo modelių (pavyzdžiui, hibridiniai moksliniai žurnalai, specialūs fondai atvirosios prieigos mokslinių publikacijų leidybai vykdyti).
3. **Mikrolygmuo** – individualiai ar nedidelėmis bendraautorių grupelėmis veikiančių mokslininkų atvirosios prieigos leidybinė elgsena (sprendimas skelbti publikacijas atvirosios ar ne atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose, teikti ar ne mokslines publikacijas į talpyklas).

3 paveikslas. Atvirosios prieigos mokslinių publikacijų leidybos sistema

Atvirosios prieigos moksliniai žurnalai nuo prenumeruojamų mokslinių žurnalų iš esmės skiriasi kitokiu finansavimo modeliu. Prenumeruojamo mokslinio žurnalo leidybos išlaidos yra padengiamos mokslinio leidinio skaitytojo ar mokslinį žurnalą prenumeruojančios mokslinės bibliotekos lėšomis, o atvirosios prieigos mokslinių žurnalų leidybos atveju straipsnio parengimo publikavimui išlaidas padengia autorius (pasitelkdamas savo ar kitus finansavimo šaltinius, pavyzdžiui – projektines lėšas, stipendiją, institucijos paramą ir kt. (Chang, 2006)). Tai vadinamasis auksinės atvirosios prieigos mokslinių žurnalų leidybos modelis, kuris, vykstant atvirosios prieigos plėtrai, atsiradus „Planui S“, besikeičiant mokslinių projektų finansavimo sąlygoms, šiuo metu evoliucionuoja, tobulėja. Kai mokslininkams vis platesniu mastu taikomas reikalavimas, kad jų mokslinės publikacijos būtų teikiamos viešajai prieigai, po truputį pereinama prie leidybos finansavimo modelio, kai straipsnio parengimo leidybai išlaidas padengia mokslinės bibliotekos.

Yra skiriami atvirosios prieigos moksliniai žurnalai, kurių visi straipsniai yra atvirosios prieigos (šie žurnalai yra registruojami Atvirosios prieigos žurnalų kataloge (angl. *Directory of Open Access Journals*, DOAJ)), ir

hibridiniai atvirosios prieigos moksliniai žurnalai, kuriuose dalis mokslinių straipsnių yra atvirosios prieigos, o dalis – prenumeruojami. Skiriami keli atvirosios prieigos įgyvendinimo (t. y. galimybės skaitytojui nemokamai skaityti ir, paisant autorių teisių apribojimų, naudoti mokslinę literatūrą) suteikimo būdai:

1. Auksinis kelias, kai mokslinės publikacijos išleidimo mokesčius apmoka autorius.
2. Platininis / deimantinis – tai tokia prieiga, kai autoriams netaikomi straipsnio parengimo leidybai, o skaitytojams – prenumeratos mokesčiai (Fucks, Sandoval, 2013). Šiuo atveju mokslinių publikacijų leidyba yra subsidijuojama privataus ar viešojo sektoriaus rėmėjų.

Kartu su atvirąja prieiga, įgyvendinama auksiniu keliu, ir jos teikiamomis galimybėmis, radosi ir „plėšikiškų“ leidinių, kai autoriai, neturėdami pakankamai informacijos ar turėdami klaidingą informaciją, sumoka už mokslinių publikacijų paskelbimą moksliniame žurnale, kuris yra nerecenzuojamas ir (ar) mažos mokslinės vertės, ir kt. Baimė būti apgautam, kai atviroji prieiga siejama su „plėšikiškais leidiniais“, gali turėti įtakos neigiamam mokslininkų atvirosios prieigos vertinimui.

Mokslinės informacijos talpyklos – tai toks mokslinių publikacijų leidybos būdas, kai mokslinės publikacijos yra skelbiamos specialioje mokslinių publikacijų duomenų bazėje (angl. *open access repository*). Čia svarbu patikslinti, kad mokslinių publikacijų kėlimas į atvirosios prieigos mokslinės informacijos talpyklas yra sietinas ne tik su leidybos, bet ir su archyvavimo veikla, nes, pasitelkiant institucines ir (ar) kitas mokslinių publikacijų talpyklas, suteikiama prieiga prie jau išleistų ar ketinamų išleisti mokslinių publikacijų (vadinamųjų postprintų ir preprintų). Tai reiškia, kad yra *atveriamą* arba dubliuojama prieiga prie mokslinių publikacijų, išspausdintų įvairiuose, – tiek atvirosios prieigos, tiek tradiciniuose – mokslinių publikacijų leidybos kanaluose. Pilkuoju keliu įgyvendinama galimybė skelbti („archyvuoti“) įvairią nerecenzuotą, kitur neskelbtą mokslinę medžiagą ir duomenis, kurie gali būti reikšmingi ir todėl skelbtini viešai.

1.3. Mokslininkų atvirosios prieigos leidybinės elgsenos tyrimų analizė (mikrolygmuo)

Klausimai, susiję su atvirąja prieiga formaliosios mokslinės komunikacijos kaitos kontekste, intensyviau imti tyrinėti iškėlus Budapešto atvirosios prieigos iniciatyvą 2002–2004 m. Šiuo laikotarpiu išleistose publikacijose

aptariami leidybos pokyčiai, atvirosios prieigos atsiradimo aplinkybės ir įgyvendinimo būdai. Taip pat tuo metu susiformavo kelios su atvirąja prieiga susijusios mokslinių tyrimų kryptys, kurios yra plėtojamos iki šiol:

- atvirosios prieigos ir prenumeruojamų mokslinių žurnalų cituojamumo rodiklių lyginamieji tyrimai (Stevanas Harnadas, Timas Brody'is, Diana Hicks, Steve'as Hitchcockas, Jingfeng Xia);
- atvirosios prieigos mokslinių publikacijų leidybos struktūra ir modeliai (Mikaelis Laakso, Bo-Cristeris Björkas);
- mokslininkų informacijos ieškos elgsena atvirosios prieigos kontekste (Carola Tenopir, Donaldas W. Kingas);
- mokslininkų leidybinė elgsena atvirosios prieigos kontekste (Alma Swan, Sheridanas Brownas, Dave'as Nicholas, Ianas Rowlandsas, Paulas Huntingtonas, Larsas Moksnessas ir Sveinas Ottaras Olsenas).

Ši tema dažnai tampa tyrimo objektu, nes tokio tyrimo rezultatai leidžia spręsti apie galimas atvirosios prieigos kūrimo ir (ar) tobulinimo strategijas, numatyti atvirosios prieigos plėtros gaires ir kryptis (Coonin, 2011). Šiame poskyryje atliktai analizei mokslinės publikacijos atrinktos ieškant informacijos pagal raktinius žodžius „open access“, „scholarly publishing“, „repositories“ moksliniuose žurnaluose „Learned publishing“, „Journal of documentation“, „Serials Review“, „New Review of Academic Librarianship“, „Journal of Librarianship and Scholarly Communication“, „Information Research“. Remiantis pirmiau nurodytais raktiniais žodžiais atlikta paieška „Google“ ir „Google Scholar“ sistemose, duomenų bazėse „Academic Search Complete (EBSCO)“, „Annual Reviews“, „Emerald Management eJournals Collection“, „JSTOR“, „SAGE Journals Online“, „Science Direct“, „Taylor&Francis“. Taip pat kaip informacijos šaltinis literatūros analizei išplėsti pasitelkti analizuotų mokslinių straipsnių bibliografinių nuorodų sąrašai.

Tyrimo objektas. Daugumoje analizuotų publikacijų tyrimo objektas atskira kategorija nėra išskiriamas, tačiau jis ryškėja iš formuluojamų tyrimo tikslo ir tyrimo klausimų – tai iš esmės yra mokslinių publikacijų autorių (dažniausiai respondentai yra „mokslinių publikacijų autoriai“, o ne „mokslininkai“, pastaroji respondentų grupė gali būti mokslininkai tiek kaip mokslinių publikacijų autoriai, tiek kaip mokslinių publikacijų skaitytojai) *leidybinė elgsena atvirosios prieigos kontekste*. Leidybinė elgsena, visų pirma, yra susijusi su autorių sprendimu dėl mokslinės publikacijos paskelbimo kanalo ir tiriami iš tokios tyrimo objekto apibrėžties kylantys klausimai, kuriuos apibendrintai galima suskirstyti taip:

- **Žinios apie atvirąją prieigą.** Atlikti tyrimai rodo, kad mokslininkų turimos žinios apie atvirąją prieigą tiesiogiai koreliuoja su jų ketinimu naudotis šia prieiga kaip mokslinės leidybos kanalu. Pavyzdžiui, Almos Swan ir Sheridan Brown tyrimas (Swan, Brown, 2004), kurio metu apklausti 157 atvirosios prieigos kanalu mokslines publikacijas skelbę autoriai ir 160 atvirosios prieigos kanalu mokslinių publikacijų niekada neskelbusių autorių, parodė, kad pagrindinis barjeras, kodėl autoriai nepublikuoja mokslinių tyrimų rezultatų atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose, yra žinių apie šiuos žurnalus trūkumas.
- **Motyvai, skatinantys naudotis atvirąja prieiga ir atvirosios prieigos barjerai.** Nors atviroji prieiga siejama su galimybėmis plačiau paskleisti mokslinę informaciją, tačiau kartu ir su nerecenzuota, nekokybiška moksline produkcija, plėšikiškais moksliniais leidiniais, kurių atsirado kartu su auksinės atvirosios prieigos leidybos verslo modeliu. A. Swan ir S. Brown tyrimo duomenimis, autoriams, kurie yra paskelbę mokslinę publikaciją atvirosios prieigos kanalu, svarbiausias motyvas yra atvirumo ir prieinamumo principas, o pagrindiniai naudojimosi atvirąja prieiga barjerai – nerimas, kylantis iš nuostatos, kad publikavimas atvirosios prieigos kanalu gali sumažinti galimybes gauti finansavimą vėlesniems tyrimams ir kad nukentės straipsnių cituojamumo rodiklis. Tai yra mokslininkai, priimdami sprendimą, kur teikti mokslines publikacijas, tarsi renkasi tarp atvirumo ir prieinamumo (atvirosios prieigos) ir suvokiamos kokybės ir patikimumo (prenumeruojamų mokslinių žurnalų) principų.

Panašius tyrimo klausimus (temas) išskyrė ir Aspasia Togia ir Stella Korobili, atlikusios mokslininkų leidybinės elgsenos atvirosios prieigos mokslinių žurnalų kontekste tyrimų metasintezę: mokslininkų žinios apie atvirąją prieigą ir naudojimosi ja patirtis (1); veiksniai, lemiantys autorių sprendimą naudotis ar ne atvirąja prieiga (2); požiūris į atvirosios prieigos mokslinius žurnalus (3); požiūris į publikavimo mokesčius (angl. *author charges*) (4); mokslinės disciplinos įtaka mokslininkų leidybinei elgsenai (5) (Togia, Korobili, 2014). E. Dalton, C. Tenopir, B. Björkas analizavo, kokia yra mokslininkų nuomonė apie atvirosios prieigos mokslinius žurnalus ir koks mokslininkų požiūris į juos (Dalton et al., 2020).

Analizuojant duomenis matyti, kad visų šių tyrimų centre yra siekis išsiaiškinti, **kokie veiksniai ir kaip lemia autorių sprendimą kur publikuoti mokslinių tyrimų rezultatus.** Atliekant tyrimus ieškoma sąsajų

tarp mokslininkų naudojimosi atvirąja prieiga praktikos ir kitų veiksmų (pavyzdžiui, kaip tai, ką autoriai mano apie atvirąją prieigą, yra susiję su jų naudojimosi atvirąja prieiga dažnumu ir kt.). Pastebėta, kad daugumoje analizuotų tyrimų gana koncentruotai yra susitelkiama į mokslininko leidybinės elgsenos tyrimus ir labai mažai tiriamas ar visai netiriamas tam tikros disciplinos, universiteto ir kt. mokslo kontekstas, išskyrus E. Macevičiūtės ir T. D. Wilsono atliktą tyrimą, kuriame mokslininkų klausta, ką jie žino apie universiteto leidybos politiką, autorių teisių klausimus ir kt., siekiant ištirti *atvirosios prieigos per institucinę talpyklą diegimo mokslo kontekstą*. Tokio pobūdžio tyrimai leidžia matyti visuminį mokslininko leidybinės elgsenos vaizdą, nes nagrinėjant atsietus nuo konteksto duomenis lieka neaišku, kokie veiksniai nulėmė esamą situaciją.

Atliktų tyrimų duomenys rodo, kad mokslininkų požiūris į atvirąją prieigą priklauso nuo pasirinktos mokslininko vaidmens perspektyvos, nes mokslininkas yra ir mokslinių publikacijų autorius, ir šių mokslinių publikacijų skaitytojas (Sale, 2006). Analizuojant mokslininkų santykį su atvirąja prieiga svarbu šiuos du vaidmenis atskirti, nes tai, ką mokslininkai – mokslinių publikacijų autoriai, ir mokslininkai – mokslinių publikacijų skaitytojai, žino apie atvirąją prieigą, koks yra jų požiūris į ją ir kokia yra jų elgsena atvirosios prieigos kontekste – skiriasi. Analizuotuose tyrimuose taip pat brėžiama aiški skirtis tarp šių dviejų mokslininkų vaidmenų – jau pavadinime įvardijant, kad yra tiriamas mokslinių publikacijų autorių atvirosios prieigos vertinimas (pavyzdžiui, Almos Swan, Sheridanano Brownio straipsnis „Autoriai ir atvirosios prieigos leidyba“ (Swan, Brown, 2004)). Tokiu atveju tyrimo respondentais dažniausiai pasirenkami mokslininkai, per praėjusius metus ar praėjusius kelerius metus išleidę bent po vieną mokslinę publikaciją. Kai kuriuose tyrimuose yra siekiama išsiaiškinti mokslininkų kaip mokslinių publikacijų autorių ir mokslininkų kaip mokslinių publikacijų skaitytojų požiūrį į atvirąją prieigą ir galimas šių vaidmenų dviprasmybes (pavyzdžiui, Creaser et al., 2010). Tokių tyrimų rezultatai atskleidžia, kad mokslininkai yra linkę naudotis atvirosios prieigos moksliniais informacijos šaltiniais, tačiau patys nėra linkę savo mokslinių publikacijų skelbti atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose ar juos kelti į mokslinės informacijos talpyklas.

Tyrimo metodai. Atliekant mokslininkų atvirosios prieigos leidybinės elgsenos tyrimus dažniausiai pasitelkiamas tyrimo metodas yra apklausa, o tyrimo duomenys paprastai surenkami anketa. Tyrimo anketos sudaromos panašiai – pirmiausia bandant išsiaiškinti autorių turimas žinias ir požiūrį į atvirąją prieigą ir palaipsniui pereinant prie klausimų apie naudojimosi atvirąja prieiga praktikas ir atvirosios prieigos pranašumus bei trūkumus.

Analizuotuose tyrimuose plačiai taikytas lyginamosios analizės metodas siekiant išsiaiškinti, ar skiriasi, o jei taip, tai kuo mokslininkų požiūris į atvirąją priegą ir naudojimosi ja praktikos tarp skirtingų šalių, amžiaus ir skirtingoms mokslo disciplinoms atstovaujančių mokslininkų, taip pat lyginti skirtingais laikotarpiais atlikti tyrimai siekiant nustatyti mokslininkų atvirosios priegos leidybinės elgsenos pokyčius. Pažymėtina, kad analizuotuose tyrimuose nors retai, tačiau yra kombinuojami skirtingi empirinių duomenų rinkimo būdai (pavyzdžiui, anketinė apklausa ir grupinių diskusijų tyrimas, anketinė apklausa ir interviu) ir rezultatai lyginami tarpusavyje – ieškoma panašumų, sąsajų, prieštarų.

Bandant įvertinti visuminį taikomų metodų ir priemonių empiriniams duomenims rinkti vaizdą matyti, kad tyrimo struktūrą iš esmės lemia ne tiek pasirinktas tyrimo metodas (dažniausiai taikomas apklausos metodas, o empiriniai duomenys renkami pasitelkiant anketą), kiek kiti parametrai, pavyzdžiui, tyrimo mastas, tyrimo aprėptis disciplinos požiūriu. Net ir naudojant tą pačią tyrimo priemonę – anketą – vienaip ji bus sudaroma tiriant mokslininkų atvirosios priegos leidybinę elgseną tarptautiniame kontekste (formuluojami bendresnio pobūdžio, dominuojančias tendencijas padedantys atskleisti klausimai), visai kitaip pasirenkant tirti konkreto universiteto atvejį (žinant universiteto teisinę, kultūrinę ir kt. aplinkas, gali būti formuluojami specifiškesni, į konkretesnę auditoriją nukreipti klausimai).

Analizuojant atliktus tyrimus taikomo metodo aspektu matyti, kad dauguma jų yra aprašomojo pobūdžio – klausimai formuluojami remiantis atlikta literatūros apžvalga, aspektais, kurie nustatyti kaip svarbūs ankstesniuose empiriniuose tyrimuose ar teoriniuose darbuose (pavyzdžiui, Rodriguez, 2014; Dallmeier-Tiessen, Suenje, 2011 ir kiti). Formuluojant tyrimo klausimus ir sudarant tyrimo anketą suplanuoto elgesio teorijos (angl. *Theory of Planned Behaviour*) modeliu rėmėsi Ji-Hong Parkas (Park, 2009; šis autorius suplanuoto elgesio teorinį modelį papildė atvirosios priegos tematikai svarbiais dėmenimis iš inovacijų sklaidos teorijos (angl. *Diffusion of Innovation*)) bei Larsas Moksnessas, Sveinas Ottaras ir Olsenas (Moksness, 2017; Moskness, 2018). Zainabu Zuberi Massoro ir Nafisat Toyin Adewale (2019), pasitelkę pagrįstų veiksmų teoriją, analizavo, kokią įtaką nuostatos, įsivaizduojamos normos ir individualus novatoriškumas (angl. *personal innovativeness*) turi mokslininkų ketinimui naudotis atvirosios priegos moksliniais žurnalais (Tanzanijos agronomijos tyrimų institutų atvejais).

Tyrimų rezultatai. Vienas svarbiausių ir didžiausių aprėpties yra Davido Nicholaso, Paulo Huntingtono ir Iano Rowlandso 2004 m. atliktas ir 2005 m. straipsnyje „Autorių požiūris į atvirosios priegos mokslinių žurnalų leidybą“ (Nicholas et al., 2005) publikuotas tyrimas, kurio metu apklausti

3787 mokslinių straipsnių autoriai iš 97 pasaulio šalių. Tyrimu nustatyta, kad autoriai apie atvirąją prieigą žino gana mažai, taip pat mažuma autorių publikavo mokslinių tyrimų rezultatus atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose (vienas iš dešimties apklaustųjų). Tyrimu nustatyta, kad požiūriui į atvirąją prieigą ir naudojimosi ja praktikoms įtakos turi autoriaus gyvenamoji vieta ir atstovaujama mokslo disciplina. 2005 m. Ianas Rowlandsas ir Davidas Nicholasas, norėdami išsiaiškinti, ar keičiasi, o jei keičiasi, tai kaip autorių atvirosios prieigos leidybinė elgsena, pakartotinai atliko tyrimą ir jo rezultatus 2006 m. publikavo moksliniame straipsnyje „Besikeičiantis mokslinės komunikacijos laukas: tarptautinė vyresniųjų mokslo darbuotojų apklausa“ (Rowlands et al., 2006). Tyrimo metu apklausta 5513 vyresniųjų mokslo darbuotojų, gyvenančių įvairiose pasaulio šalyse ir atstovaujančių įvairioms mokslo disciplinoms. Straipsnyje tarpusavyje lyginami 2004 m. ir 2006 m. atlikto tyrimo rezultatai, kurie rodo, kad pakilo mokslininkų, žinančių apie atvirąją prieigą, procentas (mokslininkų, žinančių apie atvirąją prieigą, skaičius padidėjo 10 proc., autorių, nieko nežinančių apie atvirąją prieigą, skaičius sumažėjo 25 proc.). Autorių, skelbiančių mokslines publikacijas atvirosios prieigos šaltiniuose, procentas padidėjo 18 proc.

Svarbūs ir C. Creaser ir kitų 2010 m. moksliniame straipsnyje „Autorių žinios ir požiūris į atvirosios prieigos talpyklas“ (Creaser et al., 2010) publikuoti atlikto autorių leidybinės elgsenos atvirosios prieigos kontekste tyrimo rezultatai. Tyrimo metu apklausti 3139 mokslininkai, gyvenantys Europos Sąjungos šalyse, taip pat pagal keturis scenarijus apklausti diskusijų grupių dalyviai – dviejų skirtingų tyrimų metodų rezultatai lyginti tarpusavyje. Tyrimo rezultatai atskleidė skirtumus tarp atskirų mokslo disciplinų autorių ir tai, kad labiausiai autorius motyvuojantis veiksnys teikti publikacijas mokslinės informacijos talpykloms yra platesnė mokslinių tyrimų rezultatų sklaida; kaip demotyvuojančius veiksnius autoriai nurodė baimę dėl galimų autorių teisių pažeidimų, embargo laikotarpį ir nenorą kelti mokslinius straipsnius į tokį šaltinį, kuriame skelbiamas ir nerecenzuotas turinys.

Lyginamasis tyrimo metodas taikytas analizuojant skirtingų mokslo sričių atstovų atvirosios prieigos leidybinę elgseną. Tyrimų rezultatais atskleista, kad mokslo srities įtaka mokslininkų turimoms žinioms apie atvirąją prieigą, atvirosios prieigos vertinimui ir naudojimuisi ja yra didelė. Tikslųjų mokslų (matematikos, fizikos, medicinos) atstovai atvirąją prieigą vertino labiau teigiamai ir buvo linkę ja dažniau naudotis, palyginti su socialinių ir humanitarinių mokslų atstovais (Nicholas et al., 2005). Priežastys, kodėl yra atotrūkis tarp skirtingų mokslo sričių vertinant atvirąją prieigą, detalčiau analizuotos tuose tyrimuose, kuriuose respondentais pasitelkiami vienai mokslo sričiai atstovaujantys mokslininkai. Julia'os Gross ir Johno Ch. Ryano

straipsnyje „Tyrimų aplinkybės: atvirosios prieigos leidybos vertinimas menuose ir humanitarikoje“ teigiama, kad humanitarinių ir menų mokslų atskirtis nuo atvirosios prieigos susiformavo istoriškai (Gross, Ryan, 2015). Taip atsitiko dėl to, kad mokslinių publikacijų leidybos krizė 1986–2004 m. daugiausia palietė tikslųjų mokslų sritį dėl padidėjusių recenzuojamų tikslųjų mokslų žurnalų parengimo ir platinimo išlaidų. Anot Byronos Anderson, tiek padidėjusios mokslinių žurnalų kainos, tiek tikslųjų mokslų atstovų noras kuo greičiau ir kuo plačiau paskleisti mokslinių tyrimų duomenis skatina juos naudotis atvirosios prieigos leidybos galimybėmis (Anderson, 2004).

Bendra tendencija, kad tikslųjų mokslų atstovai yra labiau linkę tiek domėtis, tiek naudotis atvirąja prieiga kaip leidybos kanalu, neturėtų būti absoliutinama, nes tiriant vieną konkretų atvejį (tiriant vieno universiteto ar vienai mokslo sričiai atstovaujančių mokslininkų požiūrį į atvirąją prieigą) gali būti gaunami ir kitokie rezultatai (dėl tam tikros mokslinių publikacijų leidybos politikos, mokslinių publikacijų leidybos tradicijų ir kt.). Pavyzdžiui, Angelos A. Hernandez-Borges ir kitų (2006) straipsnyje „Ispanijos medicinos srities mokslinių publikacijų autorių žinios ir požiūris į atvirąją prieigą ir straipsnio paruošimo leidybai mokestį“ pateikiami atlikto tyrimo rezultatai (autorių anketinė apklausa) rodo, kad medicinos srities mokslinių publikacijų autoriai Ispanijos universitetuose apie atvirąją prieigą žino mažai (apie atvirosios prieigos koncepciją žinojo 22 proc. respondentų). Naujausio, publikuoto 2017 m., Jenifer Rowley ir kitų tyrimo rezultatai rodo, kad ribos tarp skirtingų mokslo sričių atstovų atvirosios prieigos vertinimo ir naudojimosi ja kaip leidybos kanalu praktikų nyksta (Rowley et al., 2017). Didesnis pasiskirstymas tarp atsakymų taip pat nenustatytas E. Macevičiūtės ir T. D. Wilsono atliktame tyrime, kuriame analizuotas vieno regioninio Švedijos universiteto mokslininkų požiūris į mokslinės informacijos talpyklą ir naudojimosi jomis praktikos (Macevičiūtė, Wilson, 2013).

Özçakar ir kiti 2012 m. tyrinėjo fizinės medicinos ir reabilitacijos srities mokslininkų rankraščio pateikimo publikuoti procesą susitelkdami į autorių požiūrį ir teikiamus prioritetus (Özçakar et al., 2012). Tyrimo, atlikto taikant anketinę apklausą, rezultatai atskleidė, kad svarbiausi veiksniai pasirenkant, kur teikti straipsnio rankraštį publikavimui, yra mokslinio žurnalo tematika (misija ir turinys), žurnalo reitingas (angl. *impact factor*), taip pat tam tikras atitikimas tarp to, kaip autorius vertina parengto mokslinio straipsnio kokybę ir žurnalo reitingo (jei mokslininkas mano, kad jo straipsnis yra puikios mokslinės kokybės, jis bus labiau linkęs straipsnį teikti į aukščiau reitinguojamą mokslinį žurnalą, ir atvirkščiai).

Analizuojant autorių leidybinės elgsenos atvirosios prieigos kontekste tyrimų rezultatus matyti, kad, žvelgiant iš autorių perspektyvos, atvirosios prieigos kaip mokslinių publikacijų leidybos kanalo reikšmė formaliosios mokslinės komunikacijos kontekste palaipsniui didėja. Autoriai daugiau žino apie atvirąją prieigą, palankiau ją vertina ir yra linkę dažniau ja naudotis kaip leidybos kanalu, tačiau žinios apie atvirąją prieigą ne visais atvejais yra pakankamos ir dažnai tampa kliūtimi atvirosios prieigos kaip leidybos kanalo plėtrai. Kad mokslininkai atvirąją prieigą vertina vis palankiau, rodo ir naujausias Jenifer Rowley ir kitų (2017) atliktas didelės apimties tyrimas, kurio duomenimis, autoriai linkę išskirti daugiau atvirosios prieigos pranašumų nei trūkumų. Tyrimo duomenys taip pat rodo, kad nyksta požiūrių į atvirąją prieigą skirtumai tarp skirtingoms mokslo disciplinoms atstovaujančių autorių.

Zainabu Zuberi Massoro ir Nafisat Toyin Adewale (2019) atliktas Tanzanijos agronomijos institutų atvejo tyrimas, kurio metodika parengta remiantis pagrįstų veiksmų teorija, parodė, kad įsivaizduojama norma ir asmens inovatyvumas (angl. *personal innovativeness*) turi stipriausią poveikį mokslininkų ketinimui skelbti publikacijas atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose, o nuostatos dėl atvirosios prieigos mokslinių publikacijų leidybos didesnio poveikio ketinimui neturi.

Larsas Moksnessas ir Sveinas Ottaras Olsenas (2018) atliko tyrimą siekdami išsiaiškinti kaip atvirosios prieigos mokslinių žurnalų kokybės ir atvirosios prieigos patikimumo suvokimas veikia mokslininkų ketinimą teikti straipsnius atvirosios prieigos moksliniams žurnalams. Tyrimu atskleista, kad pasitikėjimas skatina mokslininkus skelbti publikacijas atvirosios prieigos šaltiniuose ir kartu neigiamai veikia ketinimą skelbti publikacijas ne atvirosios prieigos kanaluose. O suvokiamos kokybės kriterijus lemia didesnę mokslininkų ketinimą teikti mokslinius straipsnius ne atvirosios prieigos moksliniams žurnalams ir kartu mažina pasiryžimą skelbti publikacijas atvirosios prieigos kanalu. Šiuo tyrimu atskleista, kad pasitikėjimas yra esminis veiksnys, skatinantis mokslininkus rinktis atvirąją prieigą kaip mokslinių publikacijų leidybos kanalą.

Larsas Moksnessas ir Sveinas Ottaras Olsenas (2019) nagrinėjo, kaip mokslinių žurnalų kokybės samprata (poveikis (angl. *impact*), matomumas, turinio kokybė) veikia ir paaiškina ketinimą skelbti publikacijas atvirosios ir ne atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose. Tyrimu nustatyta, kad poveikio ir kokybės veiksniai stiprina ketinimą publikuoti ne atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose ir kartu mažina ketinimą publikuoti atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose. Turinio kokybė yra siejama tik su ne atvirosios prieigos moksliniais žurnalais. Suvokiamo matomumo

kriterijus padidina mokslininkų ketinimą skelbti publikacijas atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose (ir kartu sumažina ketinimą jas skelbti ne atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose).

E. Dalton, C. Tenopir ir B. Björkas (2020), atlikdami tyrimą, kuriame Šiaurės Amerikoje gyvenančius mokslininkus suskirstė į dvi grupes: tuos, kurie atvirąją prieigą vertina teigiamai, ir tuos, kurie atvirąją prieigą vertina neigiamai, taip pat nustatė, kad mokslininkai vis daugiau žino apie atvirąją prieigą ir yra labiau linkę ją vertinti teigiamai nei anksčiau. Mokslininkams rūpestį kelia mokslinių publikacijų leidybos ateitis – ar atvirosios prieigos mokslinės leidybos plėtra paveiks tai, kaip jie iki šiol skelbė savo publikacijas, ir jei paveiks, tai kaip, taip pat kaip tai atsilieps jų mokslinių publikacijų matomumui. Šis tyrimas atskleidė, kad vyresni, aukštesnes pozicijas mokslo institucijoje užimantys mokslininkai apie atvirąją prieigą žino mažiau ir yra linkę ją vertinti labiau neigiamai nei jaunesni jų kolegos. Tyrimo rezultatai taip pat parodė, kad tie mokslininkai, kurie atvirąją prieigą vertina palankiai, yra suinteresuoti skleisti atliktų tyrimų rezultatus ne tik atstovaujamos srities mokslininkų bendruomenei, bet ir platesnei auditorijai, visuomenei. Toks poreikis nebūdingas mokslininkams, kurie atvirąją prieigą vertina neigiamai.

Galimus mokslininkų leidybinę elgseną lemiančius veiksnius galima suskirstyti į mokslininkų turimas žinias apie mokslinių publikacijų leidybą ir atvirosios prieigos mokslinių publikacijų leidybą; naudojimosi atvirąja prieiga patirtį; demografinius ir akademinus veiksnius (3 lentelė).

3 lentelė. Galimi mokslininkų leidybinę elgseną lemiantys veiksniai

Žinios apie mokslinių publikacijų leidybą	Žinios apie atvirosios prieigos mokslinių publikacijų leidybą
<p>Ką mokslininkai žino apie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • mokslinių leidinių autorių teises; kiek skiria dėmesio įsigilinti į pasirašomas licencines sutartis, mokslinio leidinio autorių teisių politiką; • skaitmeninę mokslinių publikacijų leidybą: kiek yra linkę domėtis naujausiomis mokslinės leidybos tendencijomis, atstovaujamos mokslo srities leidybos tradicijomis, 	<p>Ką mokslininkai žino apie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • atvirosios prieigos mokslinius žurnalus: kuo atvirosios prieigos moksliniai žurnalai skiriasi nuo prenumeruojamų mokslinių žurnalų, ar mokslininkui žinomi jo atstovaujama mokslo sričiai priskiriami atvirosios prieigos moksliniai žurnalai, jų leidybos ypatybės; • mokslinės informacijos talpyklas: kaip atvirosios

Lentelės tęsinys.

<p>tarptautine mokslinių publikacijų leidybos situacija, mokslinių publikacijų cituojamumo ir skaitomumo vertinimo įrankiais ir kt.</p>	<p>prieigos principai gali būti įgyvendinami pasitelkiant mokslinės informacijos talpyklas, ar mokslininkas žino jo mokslo srityje svarbiausias tarptautines mokslinės informacijos talpyklas, ką mokslininkas žino apie institucinę mokslinės informacijos talpyklą (-as), kurią palaiko jo mokslo institucija, ir jo leidybos politiką</p>
<p>Požiūris į mokslinių publikacijų leidybą</p>	<p>Požiūris į atvirosios prieigos mokslinių publikacijų leidybą</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Kas mokslininkui svarbu renkantis mokslinių publikacijų leidybos kanalus (mokslinio leidinio prestižas ir pripažinimas mokslo bendruomenėje, mokslinio leidinio skaitomumas, prieinamumo principas ir pan.). • Kiek mokslininkui yra svarbus mokslinių publikacijų sklaidos klausimas (ar mokslininkas save mato kaip mokslininką tyrėją, tinkamai atliekantį mokslinius tyrimus, o mokslinių tyrimų rezultatų sklaidą palieka labiau savieigai, kiek mokslininkui kaip mokslinių publikacijų autoriui yra svarbus mokslinių publikacijų sklaidos klausimas) 	<ul style="list-style-type: none"> • Nuomonė apie atvirąją prieigą kaip mokslinių publikacijų leidybos kanalą (ką mokslininkai apskritai mano apie atvirąją prieigą ir atvirosios prieigos leidybą, kaip vertina atvirosios prieigos idėją, kokius mato atvirosios prieigos mokslinių publikacijų leidybos pranašumus ir trūkumus). • Nuomonė apie atvirosios prieigos mokslinius žurnalus ir įvairius su šių žurnalų leidyba susijusius veiksnius: finansavimo modelį, požiūrį į autoriui taikomą straipsnio parengimo leidybai mokestį, kokie mokslinių publikacijų skelbimo atvirosios prieigos kanalu barjerai; kokie motyvai skatina skelbti mokslines publikacijas atvirosios prieigos kanalu, kaip mokslininkai vertina

Lentelės tęsinys.

	<p>atvirosios priegos mokslinių žurnalų kokybę ir prestižą.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Požiūris į mokslinių publikacijų skelbimą mokslinės informacijos talpyklose: kokie mokslinių publikacijų skelbimo mokslinės informacijos talpyklose barjerai ir kokie tai daryti motyvuojantys veiksniai
Naudojimosi atvirąja prieiga patirtis	
<ul style="list-style-type: none"> • Koks mokslininko naudojimosi atvirąja prieiga intensyvumas (kiek mokslinių publikacijų mokslininkas yra paskelbęs atvirosios priegos moksliniuose žurnaluose per atitinkamą laiko tarpą, kiek mokslininkas yra įdėjęs mokslinių publikacijų į atvirosios priegos mokslines talpyklas per atitinkamą laiko tarpą). • Su kokiais barjeriais mokslininkas susidūrė publikuodamas mokslines publikacijas atvirosios priegos moksliniuose žurnaluose ar dėdamas mokslines publikacijas į atvirosios priegos mokslinės informacijos talpyklas (neigiama patirtis). • Kokius mokslininkas išskiria mokslinių publikacijų skelbimo atvirojoje prieigoje pranašumus remdamasis naudojimosi atvirąja prieiga kaip mokslinės leidybos kanalu patirtimi (teigiama patirtis). • Ar mokslininkas ketina naudotis atvirąja prieiga kaip mokslinės leidybos kanalu ateityje 	
Demografiniai veiksniai	Akademiniai veiksniai
<ul style="list-style-type: none"> • Mokslininko gyvenamoji vieta • Amžius • Kalba, kuria mokslininkas rengia mokslines publikacijas 	<ul style="list-style-type: none"> • Mokslininko einamos pareigos • Atstovaujama mokslo disciplina

1.4. Lietuvos atvirosios prieigos moksliniai žurnalai ir mokslinės informacijos talpyklos

1.4.1. Lietuvos atvirosios prieigos moksliniai žurnalai

Dėl tam tikrų istorinių aplinkybių ir nedidelės šalies rinkos ypatumų komercinė mokslinių žurnalų leidyba Lietuvoje nesusiformavo (Macevičiūtė, 2000). Taip atsitiko todėl, kad tuo metu, kai Vakarų šalyse mokslinių žurnalų leidybą iš mokslinių bendruomenių, ne pelno siekiančių organizacijų perėmė komerciniai leidėjai, Lietuvoje, priklausančioje Sovietų Sąjungai, privatūs verslai (taip pat leidybos) nebuvo plėtojami. Ne mažiau svarbu ir tai, kad komercinei mokslinių žurnalų leidybai Lietuvoje nėra tinkamų sąlygų dėl itin mažos skaitytojų auditorijos ir negausios kalbos bendruomenės.

Duomenis apie Lietuvoje leidžiamų mokslinių žurnalų skaičių galime rasti Elenos Macevičiūtės (2000), Eleonoros Dagienės ir Rūtos Petrauskienės (Lietuvos mokslo žurnalų reitingas 2016 m., 2016), Mildos Šakytės (2016) publikacijose. E. Macevičiūtė, remdamasi „Bibliografijos žiniomis“ ir Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos katalogais, nustatė, kad 2000 m. Lietuvoje buvo leidžiama apie 150 mokslinių žurnalų ir tęstinių rinkinių (Macevičiūtė, 2000). M. Šakytė, išnagrinėjusi įvairius informacijos šaltinius, teigė, kad iš viso 2015 m. Lietuvos aukštojo mokslo institucijos leido 141 mokslinį periodinį leidinį (Šakytė, 2016). E. Dagienė ir R. Petrauskienė, pasitelkdamos Nacionalinės ISSN agentūros pateiktą Lietuvoje registruotų akademiinių periodinių publikacijų sąrašą ir tikslindamos jį su leidėjais, 2016 m. nustatė, kad Lietuvoje leidžiami 264 tęstiniai mokslo leidiniai (Lietuvos mokslo žurnalų reitingas 2016 m., 2016). Šiuos duomenis sunku lyginti tarpusavyje ar nustatyti tam tikras leidybos apimčių kaitos tendencijas, nes pasitelkiamos skirtingos chronologijos ribos ir serialinių mokslinių publikacijų tipai.

Lietuvoje šiuo metu nėra specializuoto mokslinių žurnalų leidinių ir jų leidėjų registro, todėl kyla klausimas, *kiek Lietuvoje yra leidžiama mokslinių žurnalų ir kiek iš jų yra prenumeruojami, o kiek – atvirosios prieigos? Kas yra didžiausi Lietuvos mokslinių žurnalų leidėjai?* Ieškant atsakymų į šiuos klausimus, šiame poskyryje siekiama nustatyti bendrą ir atvirosios prieigos Lietuvos mokslinių žurnalų³ skaičių ir apibūdinti šių žurnalų leidėjus. Tam pasitelkti įvairūs informacijos šaltiniai, duomenys tikslinti ir lyginti tarpusavyje. Kaip atspirties taškas pasirinkti Lietuvos valstybinės

---

³ Lietuvos moksliniai žurnalai – tai Lietuvos institucijų ir organizacijų leidžiami moksliniai žurnalai

bibliografijos rodyklės „Bibliografijos žinios“ (2019) duomenys apie 2018 m.⁴ Lietuvoje išleistus mokslinius žurnalus. Pagal šią rodyklę sudarytas pirminis mokslinių žurnalų sąrašas tikslintas su leidėjų interneto svetainėse pateikiamais duomenimis, taip pat buvo pravarti informacija, pateikiama Lietuvos mokslo periodikos asociacijos interneto svetainėje (asociacijos narių sąrašas ir jų leidžiami moksliniai žurnalai) (Lietuvos mokslo periodikos asociacija, 2020), informacijos ieškota Lietuvos integralioje bibliotekų informacijos sistemoje LIBIS⁵. Remiantis šiais šaltiniais, nustatyta, kad 2018 m. įvairios Lietuvos institucijos ir organizacijos (žr. 4 lentelę) išleido beveik 190 pavadinimų mokslinių žurnalų (recenzuojamas leidinys, publikuojamas iš anksto deklaruojamu periodiškumu ir turintis aiškų suskirstymą tomiais ir (arba) numeriais, pagal kuriuos kiekvienas leidinyje paskelbtas straipsnis gali būti aiškiai identifikuojamas ir cituojamas (Lietuvos mokslo žurnalų reitingas 2016 m., 2016). Atkreiptinas dėmesys į šiuos tikslaus mokslinių žurnalų skaičiaus nustatymo apribojimus:

1. ne visada paprasta nubrėžti aiškią skirtį tarp mokslinio tęstinio leidinio ir mokslinio žurnalo. Pagrindinis skirtumas yra tas, kad tęstinis leidinys, atvirkščiai nei mokslinis žurnalas, yra leidžiamas iš anksto nenustatytu periodiškumu, tačiau pasitaiko, kad ir moksliniai žurnalai yra leidžiami su pertraukomis;
2. ne visada aišku, ar kai kurių mokslinių žurnalų leidyba tik sustabdyta dėl finansavimo stokos ar kitų priežasčių, ar visai nutraukta (pavyzdžiui, nors mokslinis žurnalas, kurio periodiškumas – vienas numeris per metus, paskutinį kartą buvo išleistas 2015 m., jis leidėjo pateikiamame leidžiamų mokslinių žurnalų sąrašė yra vis tiek nurodomas. Todėl nėra žinoma, ar jis toliau bus leidžiamas, ar jo leidyba yra nutraukta). Atsižvelgiant į tai, fiksuoti ne apskritai visi Lietuvoje leidžiami, o per konkretų laiko tarpą – 2018 m. – išleisti moksliniai žurnalai;
3. mokslinis žurnalas gali būti leidžiamas kelių institucijų, tokiu atveju į bendrą mokslinių žurnalų leidėjų skaičių vis tiek buvo įtraukiamas tik vienas leidėjas. Taip elgtasi remiantis tuo, kad mokslinio žurnalo leidyboje vienas svarbiausių vaidmenų tenka redakcinei kolegijai, todėl kaip leidėjus fiksuoti visus nurodomus vieno mokslinio žurnalo leidėjus būtų netikslinga.

---

⁴ Autorės tikslas buvo surinkti kuo naujesnius duomenis. Atsižvelgiant į tai, kad 2019 m. leidinys „Bibliografijos žinios“ disertacijos rengimo metu dar nebuvo skelbiamas, pasirinkti 2018 m.

⁵ <https://www.libis.lt/>

4 lentelė. Lietuvos mokslinių žurnalų ir jų leidėjų skaičius

Mokslinių žurnalų, leidžiamų Lietuvos institucijų ir organizacijų, skaičius		Mokslinių žurnalų leidėjai Lietuvoje	
Bendras žurnalų skaičius	Iš jų – atvirosios prieigos	Aukštojo mokslo institucijos, institutai ir mokslinių tyrimų centrai	Komeraciniai ar kiti leidėjai
186	174	31 (2018 m. išleido 162 mokslinius žurnalus)	21 (2018 m. išleido 24 mokslinius žurnalus)

Kaip matyti iš 4 lentelės, Lietuvos mokslinių žurnalų leidyba yra sutelkta aukštojo mokslo institucijų, institutų ir mokslinių tyrimų centrų rankose (2018 m. išleido 87 proc. visų mokslinių žurnalų). Daugiausia (10 ir daugiau) mokslinių žurnalų 2018 m. Lietuvoje išleido universitetai (Vilniaus universitetas, Vytauto Didžiojo universitetas, Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Kauno technologijos universitetas). Beveik absoliuti 2018 m. išleistų mokslinių žurnalų dauguma yra atvirosios prieigos moksliniai žurnalai (t. y. 94 proc. visų 2018 m. išleistų mokslinių žurnalų). Šie žurnalai yra prieinami per leidėjo ar konkretaus mokslinio žurnalo interneto svetaines. Pavyzdžiui, Vilniaus universiteto leidžiamus mokslinius žurnalus galima rasti interneto tinklalapyje „Vilniaus universiteto žurnalai“⁶ (susiradus reikiamą mokslinį žurnalą, galima skaityti naujausio numerio viso teksto straipsnius arba puslapyje esančiame archyve susirasti ankstesnius numerius). Tokiu pačiu ar panašiu principu prieinami ir kitų aukštojo mokslo institucijų leidžiami moksliniai žurnalai (pavyzdžiui, Vilniaus Gedimino technikos universiteto⁷, Mykolo Romerio universiteto⁸, Kauno kolegijos⁹).

Kai kurių mokslinių žurnalų leidėjai svetainėse pateikia informaciją apie žurnalo atvirosios prieigos ir autorių teisių politiką, pavyzdžiui, „Acta

⁶ Prieiga per internetą: <www.zurnalai.vu.lt/index/index>. Žiūrėta 2018 m. lapkričio 11 d.

⁷ Prieiga per internetą: <<https://journals.vgtu.lt>>. Žiūrėta 2018 m. lapkričio 11 d.

⁸ Prieiga per internetą:

<www.mruni.eu/lt/mokslas/leidyba/leidiniai/mokslo_darbai/>. Žiūrėta 2018 m. lapkričio 11 d.

⁹ Prieiga per internetą: <<https://www.kaunokolegija.lt/apie-mus/mokslo-ir-meno-taikomoji-veikla/>> Žiūrėta 2018 m. lapkričio 11 d.

Museologica Lithuanica“ yra gryniosios atvirosios prieigos žurnalas. Turinys yra nemokamai pasiekiamas ir suteikiama teisė jį skaityti, išsaugoti savo kompiuteryje, kopijuoti, platinti, spausdinti, atlikti paiešką ar pateikti nuorodą į viso teksto dokumentus. Netaikomas embargo laikotarpis. Žurnalas yra laisvai prieinamas visiems. Prieiga prie žurnale skelbtų straipsnių teikiama remiantis Kūrybinių bendrijų licencija (Creative Commons Attribution 4.0 License, CC BY 4.0)¹⁰. Taigi mokslinio žurnalo skaitytojai informuojami, kokiais būdais jie gali panaudoti straipsnių turinį (skaityti, išsaugoti savo kompiuteryje, kopijuoti, platinti, spausdinti, atlikti paiešką ar pateikti nuorodą į viso teksto dokumentus), o autoriai – kad nevaržomai gali dalytis straipsniu įkėlę jį į mokslinės informacijos talpyklas („netaikomas embargo laikotarpis“) ar tokias mokslinės komunikacijos platformas kaip *Researchgate*¹¹.

Dauguma (tačiau ne visi¹²) Lietuvos atvirosios prieigos mokslinių žurnalų yra gryniosios arba deimantinės atvirosios prieigos (angl. *diamond open access*). Manoma, kad pasauliniu mastu „deimantinės“ atvirosios prieigos moksliniai žurnalai sudaro apie 83 proc. visų atvirosios prieigos mokslinių žurnalų (Suber, 2006). Lietuvoje taikant tokį atvirosios prieigos leidybos modelį leidybos mokesčiai padengiami aukštųjų mokyklų, institutų ir projektų lėšomis. Lietuvos mokslų akademija, kartu su partneriais įgyvendindama tęstinį Europos socialinio fondo lėšomis finansuojamą projektą „Periodinių mokslo leidinių leidyba ir jos koordinavimas“, 2016–2018 m. skyrė finansavimą 47-ių, o 2019–2020 m. – 22-ų mokslinių žurnalų leidybai (Paraiškos ir projektai. 2014–2020 Europos Sąjungos fondų investicijos Lietuvoje, 2020; Lietuvos mokslų akademija, 2020).

Mokslinių žurnalų matomumui ir mokslinės informacijos sklaidai užtikrinti svarbi ne tik laisva straipsnių prieiga internete ir straipsnių archyvavimas interneto svetainėse, bet ir jų atspindėjimas tarptautiniame

---

¹⁰ Acta Museologica Lithuanica. Vilniaus universiteto leidykla. Prieiga per internetą: <<https://www.zurnalai.vu.lt/acta-museologica-lithuanica>>. Žiūrėta 2020 m. sausio 13 d.

¹¹ <https://www.researchgate.net/>

¹² Pavyzdžiui, **Šiaulių universitetas** nurodo, kad nuo 2017 m. sausio 2 d. straipsnių, publikuojamų Universiteto mokslo žurnaluose, mokestis – 75 Eur. (Apie mokslo žurnalą „Jaunųjų mokslininkų darbai / Journal of Young Scientists“. Šiaulių universitetas. Prieiga per internetą:

<http://www.su.lt/index.php?option=com_content&view=article&id=1226&Itemid=605&lang=lt>. Žiūrėta 2020 m. sausio 13 d.; **Vilniaus Gedimino technikos universitetas** (VGTU) nurodo, kad devyni iš penkiolikos VGTU žurnalų bus leidžiami netaikant publikavimo mokesčio, o kai kurie žurnalai taikys tik nedidelį mokestį (Mokslo žurnalų leidyba. Leidykla „Technika“. Prieiga per internetą:

<https://leidykla.vgtu.lt/index.php?id_cms=15&controller=cms&id_lang=2>. Žiūrėta 2020 m. sausio 13 d.

atvirosios prieigos mokslinių žurnalų kataloge DOAJ (Šarlauskienė, 2009). Nors didžioji dauguma Lietuvos mokslinių žurnalų yra atvirosios prieigos, tarptautiniame kataloge DOAJ (*Directory of Open Access Journals*) yra užregistruoti tik 75 Lietuvoje leidžiami atvirosios prieigos moksliniai žurnalai (2019 m. gruodžio 15 d. duomenimis) iš 174 (43 proc.). Plačiau informuojant apie Lietuvoje leidžiamus atvirosios prieigos mokslinius žurnalus, didėtų Lietuvos mokslinių žurnalų žinomumas tarptautinėje mokslo erdvėje. Kad turėtų būti skatinamas Lietuvos atvirosios prieigos mokslinių žurnalų įtraukimas į katalogą DOAJ, pažymima ir Lietuvos mokslo periodikos asociacijos kartu su partneriais 2019 m. rugsėjo 19 d. priimtoje rezoliucijoje „Dėl Lietuvos mokslo periodikos leidybos po 2020 metų“ (Lietuvos mokslo periodikos asociacija, 2019).

Atvirosios prieigos mokslinės periodikos matomumas tarptautinėje erdvėje susijęs su kompleksinėmis priežastimis, svarbų vaidmenį čia vaidina ir kalba, kuria yra publikuojami moksliniai straipsniai. Su mažu straipsnių nacionalinėmis kalbomis matomumu tarptautinėje erdvėje susiduria ir Šiaurės šalys – Danija, Suomija, Islandija, Norvegija, Švedija (Hedlund, Rabow, 2009). Tarptautinė mokslinių publikacijų kalba yra anglų ir šia kalba publikuojantis autorius turi didesnes galimybes užsitikrinti didesnę mokslinės publikacijos skaitomumą, cituojamumą ir savo, kaip mokslininko, atpažįstamumą tarptautinėje mokslinėje bendruomenėje. Tokios sąlygos yra nepalankiausios humanitariniams ir socialiniams mokslams, nes jie yra labiausiai priklausomi nuo nacionalinės kalbos (Hedlund, Rabow, 2009).

1.4.2. Lietuvoje kuriamos ir palaikomos mokslinės informacijos talpyklos

Lietuvišką terminą *mokslinės informacijos talpyklos* (t. y. vertimą iš anglų kalbos žodžio „repository“) pasiūlė Glosienė ir Viliūnas (2006) straipsnyje „Institucinės talpyklos ir naujoji mokslinės informacijos sankloda“. Skirtingi autoriai kaip pagrindinius mokslinės informacijos talpyklų – mokslinių organizacijų arba institucijų kuriamų įvairialypės informacijos sancaupų – tipus išskiria **temines** (pavyzdžiui, fizikos mokslų talpykla „arXiv“¹³) ir **institucines** (pavyzdžiui, Harvardo universiteto talpykla „Dash“¹⁴) talpyklas (Glosienė, Viliūnas, 2006). Šioje disertacijoje, atsižvelgiant į Lietuvoje egzistuojančias mokslinės informacijos talpyklas, siūloma tokia mokslinės informacijos talpyklų tipologija: 1) institucinės; 2) tarpinstitucinės;

---

¹³ arxiv.org

¹⁴ dash.harvard.edu

3) teminės. Tarptautiniame mokslinės informacijos talpyklų kataloge OpenDOAR¹⁵ iš viso užregistruota 13 Lietuvoje veikiančių mokslinės informacijos talpyklų (5 lentelė).

5 lentelė. Lietuvoje kuriamų ir palaikomų mokslinės informacijos talpyklų sąrašas (sudaryta remiantis OpenDOAR duomenimis)

Institucinės talpyklos	
1	Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos institucinė talpykla (vb.lka.lt)
2	ISM Vadybos ir ekonomikos universiteto virtuali biblioteka (https://vb.ism.lt)
3	Kauno technologijos universiteto talpykla KTU ePubl (epubl.ktu.edu)
4	Kauno kolegijos talpykla (dspace.kaunokolegija.lt)
5	Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos (LMAVB) elektroninis archyvas (elibrary.mab.lt)
6	Lietuvos sporto universiteto virtuali biblioteka (vb.lsu.lt/repository)
7	Lietuvos sveikatos mokslų universiteto e. dokumentų talpykla (LSMU eDoc) (eknygos.lsmuni.lt/etalpykla)
8	Mykolo Romerio universiteto institucinė talpykla (repository.mruni.eu)
9	Vilniaus Gedimino technikos universiteto talpykla (dspace.vgtu.lt)
10	Vytauto Didžiojo universiteto talpykla (eltalpykla.vdu.lt)
11	Vilniaus universiteto virtuali biblioteka (repository.vu.lt)
Tarpinstitucinės talpyklos	
12	Lietuvos akademinė elektroninė biblioteka eLABa (elaba.lt)
Teminės talpyklos	
13	Lituanistika (lituanistika.lt)

Didžiausia šalyje mokslinės informacijos talpykla tiek joje saugomų mokslinių publikacijų, tiek institucijų, teikiančių publikacijas talpyklai, skaičiumi yra **eLABa**, apibrėžiama kaip „nacionalinė Lietuvos akademinė elektroninė biblioteka, kurioje kaupiami ir viešai prieigai teikiami mokslo ir studijų dokumentai ir / arba jų metaduomenys“ (Lietuvos akademinė elektroninė biblioteka eLABa, 2019). Ši talpykla apima 50 Lietuvos mokslo institucijų (eLABa institucijos, 2019). 2019 m. gruodžio 30 d. duomenimis, eLABa buvo 60 899 atvirosios prieigos dokumentai, iš kurių 80 proc. sudaro

¹⁵ v2.sherpa.ac.uk/opendoar (2019 m. gruodžio 10 d. duomenimis).

elektroninės tezės ir disertacijos ir tik 20 proc. – pačių autorių ar kitais būdais įkeltos mokslinės publikacijos (žr. 6 lentelę).

6 lentelė. eLABa atvirosios prieigos dokumentų ir dokumentų aprašų skaičius 2010 ir 2019 m. (sudaryta remiantis šaltiniais¹⁶)

	2019	2010
Atvirosios prieigos dokumentai	83 593	16 500
Visateksčiai Lietuvos mokslo ir studijų publikacijų duomenų bazės (PDB) dokumentai	13 880 (iš jų viešai prieinama 11 980)	~ 4500
Visateksčiai Lietuvos elektroninių tezių ir disertacijų duomenų bazės (ETD) dokumentai	69 713 (iš jų viešai prieinama 48 919)	~ 12 000
Dokumentų aprašai	496 823	–
Publikacijų duomenų bazės aprašai	415 344	–
Elektroninių tezių ir disertacijų dokumentų aprašai	81 479	–

Kaip matyti iš duomenų, pateikiamų 6 lentelėje, nuo 2010 iki 2019 m. eLABa įkeltų ir viešai prieinamų mokslinių publikacijų skaičius padidėjo daugiau nei tris kartus (2010 – 4500, 2019 – 13 880 publikacijų). eLABa statistiniai duomenys rodo, kad 2010–2019 m. vidutiniškai per metus į eLABa buvo įkeltos 1 542 publikacijos.

Mokslininkų pajėgumą teikti mokslines publikacijas talpyklai eLABa rodo mokslinių publikacijų registravimo šioje sistemoje mastai: sistemoje pateikti 496 823 dokumentų aprašai (iš kurių 415 344 yra mokslinių publikacijų aprašai, 81 479 – elektroninių tezių, disertacijų ir disertacijų santraukų aprašai). Vadinasi, mokslininkai publikacijas talpykloje eLABa registruoja (teikia bibliografinius duomenis apie publikacijas), tačiau į talpyklą įkelia tik nedidelę dalį savo mokslinės produkcijos. eLABa yra keliamos tik recenzuotos ir jau aprobuotos mokslinės publikacijos, čia neteikiama

¹⁶ eLABa talpyklos statistika. Prieiga per internetą: <<https://www.elaba.lt/elaba-portal/talpykla/statistika>> Žiūrėta 2019 m. gruodžio 3 d.; Tautkevičienė, G.; Burbaitė, L.; Dzingienė, V. (et al.). Naudojimasis elektroniniais mokslo informacijos šaltiniais (duomenų bazėmis). Lietuvos mokslinių bibliotekų asociacija, 2010, 82 p.

vadinamoji „pilkoji“ literatūra (pavyzdžiui, juodraštinės mokslinių publikacijų versijos (angl. *working papers*), perskaitytų pranešimų pateiktys). Didžiausią eLABa įkeltų mokslinių publikacijų repertuaro dalį sudaro straipsniai vienkartinuose ir serialiniuose leidiniuose (78,5 proc.), kitos mokslinės publikacijos pasiskirsto taip: konferencijų pranešimų tezės (6,5 proc.), knygos (5,8 proc.), straipsniai leidiniuose, publikuojančiuose konferencijų medžiagą (5,7 proc.), kita (3,5 proc.) (eLABa talpyklos statistika, 2019).

Kaip pažymi Narimantas Paliulis ir Eleonora Dagienė, dokumentų, teikiamų institucinei talpyklai, aprėptis dažnai priklauso nuo konkrečios institucijos poreikių (Paliulis, Dagienė, 2009). Atsižvelgiant į juos, į talpyklą gali būti keliami ne tik mokslinė produkcija, bet ir studijoms skirta medžiaga (pavyzdžiui, dėstytojų skaidrės), kitų užsienio autorių moksliniai straipsniai, todėl tarpinstitucinė ir nacionaliniu mastu veikianči talpykla ne visada gali atitikti konkrečios mokslo institucijos poreikius informacijai kaupti ir teikti viešai prieigai. Todėl mokslo institucijoms kyla būtinybė kurti atskiras, decentralizuotas institucines talpyklas (Paliulis, Dagienė, 2009). Tokias talpyklas, mokslinės informacijos talpyklų katalogo OpenDOAR duomenimis, kuria ir palaiko 11 Lietuvos aukštojo mokslo įstaigų (žr. 5lentelę). Kad kuriant ir palaikant šias talpyklas siekiama atliepti institucijos bendruomenės poreikius, pažymima talpyklų interneto svetainėse esančiuose apibūdinimuose. Pavyzdžiui, Lietuvos sveikatos mokslų universiteto e. dokumentų talpykla (LSMU eDoc) yra „paslaugų visuma, skirta universiteto **bendruomenės narių** sukurtos informacijos skaitmeninių duomenų valdymui ir sklaidai“ (LSMU e. dokumentų talpykla (LSMU eDoc), 2019); Mykolo Romerio universiteto (MRU) institucinėje talpykloje „kaupiama ir saugoma **universiteto mokslininkų** ir studentų moksliniai bei intelektiniai kūriniai“ (MRU institucinė talpykla, 2019).

Be tarpinstitucinės talpyklos eLABa ir institucinių talpyklų, Lietuvoje kuriama ir palaikoma 1 teminė mokslinės informacijos talpykla „Lituanistika“. Ši duomenų bazė iš kitų mokslinės informacijos talpyklų išsiskiria tuo, kad joje skelbiami lituanistikos mokslo darbai yra atrinkti humanitarinių ir socialinių mokslų ekspertų, siekiant, kad duomenų bazę sudarytų tik kokybiški ir duomenų bazės tematiką atitinkantys mokslo darbai (Petrauskaitė, 2015).

Lietuvoje taip pat yra kuriamos ir palaikomos mokslinių tyrimų duomenų bazės (archyvai) – Nacionalinis atviros prieigos mokslinių tyrimų duomenų archyvas MIDAS¹⁷ ir Lietuvos humanitarinių socialinių mokslų duomenų

---

¹⁷ midas.lt

archyvas LIDA¹⁸. Remiantis atvirosios prieigos samprata, kad atviroji prieiga visų pirma yra įgyvendinama per mokslinės informacijos talpyklas ir atvirosios prieigos mokslinius žurnalus, šiame darbe nagrinėjama prieigos prie mokslinių publikacijų atvėrimo problematika, todėl atvirųjų duomenų (angl. *Open Data*) archyvai ir prieigos prie jų klausimas šiame straipsnyje išsamiau analizuojamas nebus.

1.5. Atvirosios prieigos reglamentavimas Lietuvoje tarptautiniu ir nacionaliniu lygmenimis (makro- ir mezolygmenys)

Atvirosios prieigos judėjimo pradžioje impulsą šio naujo leidybos būdo įgyvendinimui davė priimti tarptautiniai dokumentai – Budapešto (2002) (Budapest Open Access Initiative, 2017), Berlyno (2003) (Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities, 2019) ir Betesdos (2003) (Bethesda Statement on Open Access Publishing, 2003) deklaracijos. Vėliau, siekiant sustiprinti atvirosios prieigos pozicijas ir nubrėžti tolesnes jos raidos kryptis, priimti ir kiti tarptautiniai atvirąją prieigą reglamentuojantys dokumentai, kuriais remiantis buvo formuojama ir atvirosios prieigos įgyvendinimo strategija Lietuvoje. Iš jų paminėtini šie:

- **UNESCO „Atvirosios prieigos politikos plėtros ir skatinimo gairės“¹⁹** (2012 m.). Šiose gairėse pateikiamos rekomendacijos, kaip parengti tinkamą atvirosios prieigos įgyvendinimo politiką, taikytiną konkrečioje valstybėje nacionaliniu ir instituciniu lygmenimis. Formuojant atvirosios prieigos įgyvendinimo ir plėtros politiką siūloma: įpareigoti mokslininkus į talpyklas kelti mokslinius straipsnius, o monografijas – esant galimybei; nurodyti konkrečias mokslinės informacijos talpyklas ir laikotarpi, per kurį turėtų būti pateikiamos publikacijos; susieti mokslinių publikacijų teikimą talpykloms su mokslininkų atestacija ir karjeros galimybėmis.
- **Atvirosios prieigos gairės prie mokslinių publikacijų ir tyrimų duomenų Horizonte 2020²⁰** (priimta 2016 m. vasario 15 d.). Šių

---

¹⁸ lidata.eu

¹⁹ UNESCO Atvirosios prieigos politikos plėtros ir skatinimo gairės. Prieiga per internetą: <<http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/resources/publications-and-communication-materials/publications/full-list/policy-guidelines-for-the-development-and-promotion-of-open-access>>. Žiūrėta 2019 m. gruodžio 15 d.

²⁰ Atvirosios prieigos gairės prie mokslinių publikacijų ir tyrimų duomenų Horizonte 2020. Prieiga per internetą:

gairių paskirtis – informuoti, kaip turėtų būti suteikiama vieša prieiga prie recenzuojamų mokslinių publikacijų, kurios parengtos atliekant tyrimus, finansuotas programos „Horizontas 2020“ lėšomis. Dokumente nurodoma, kad reikalavimas suteikti atvirą prieigą taikomas moksliniams straipsniams, tačiau rekomenduojama esant galimybei prieigą suteikti ir monografijoms, knygoms, konferencijų medžiagai, „pilkajai“ literatūrai (neformaliai išleistai mokslinei medžiagai, kurios parengimo procese nedalyvavo leidėjai, pavyzdžiui, tyrimo ataskaitoms). Mokslinių publikacijų autoriai galutinę recenzuotą publikacijos versiją (pataisytą pagal recenzentų pastabas ir priimtą publikavimui ar iškart po publikavimo) turi pateikti pasirinktai mokslinės informacijos talpyklai. Pažymėtina, kad talpyklai turi būti teikiami ir atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose publikuoti straipsniai taip siekiant užtikrinti ilgalaikį šių straipsnių išsaugojimą. Humanitarinių ir socialinių mokslų publikacijoms taikomas embargo laikotarpis neturėtų būti ilgesnis nei 12 mėnesių, o kitų mokslo sričių publikacijoms – ne ilgesnis nei 6 mėn. „Horizontas 2020“ programos lėšomis gali būti dengiami straipsnio parengimo leidybai mokesčiai, kai autoriai mokslines publikacijas skelbia „auksinės“ atvirosios prieigos ar hibridiniuose moksliniuose žurnaluose (t. y. žurnaluose, kuriuose dalis straipsnių yra prenumeruojami, o dalis – atvirosios prieigos (Laakso, Björk, 2016).

- 2018 m. balandžio 25 d. Europos Komisijos rekomendacija „**Dėl prieigos prie mokslinės informacijos ir tos informacijos išsaugojimo**“. Šioje rekomendacijoje nurodoma, kad laikydamosi ES autorių teisių ir gretutinių teisių valstybės narės turi užtikrinti, kad „visos mokslinės publikacijos, parengtos pagal viešosiomis lėšomis finansuojamus mokslinius tyrimus, ne vėliau kaip nuo 2020 m. būtų prieinamos atvirai“²¹. Dokumente pabrėžiama būtinybė autoriams rūpintis savo intelektinės nuosavybės teisėmis į kūrinių užsitikrinant galimybę įvykdyti su atvirąja prieiga susijusius išpareigojimus.

Šiuose tarptautiniuose atvirosios prieigos įgyvendinimą reglamentuojančiuose dokumentuose išdėstytos nuostatos atspindi nuoseklų

<http://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/h2020/grants_manual/hi/oa_pilot/h2020-hi-oa-pilot-guide_en.pdf>. Žiūrėta 2019 m. gruodžio 15 d.

²¹ Europos Komisijos rekomendacija dėl prieigos prie mokslinės informacijos ir tos informacijos išsaugojimo [2018] L 134/13 [interaktyvus]. Prieiga per internetą:

<<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0790&from=EN>>.

siekį atvirąją prieigą įgyvendinti vis platesniu mastu. 2002–2003 m. Budapešto, Berlyno, Betesdos deklaracijose pateikiamas atvirosios prieigos sampratos ir įgyvendinimo būdų aiškinimas, o po 10 metų – 2012 m. priimtose UNESCO „Atvirosios prieigos politikos plėtros ir skatinimo gairėse“ išdėstomi gana konkretūs siūlymai, kaip formuojant atvirosios prieigos politiką paskatinti šios mokslinių publikacijų leidybos formos plėtrą šalies viduje. Gairėmis „Atvirosios prieigos prie mokslinių publikacijų ir tyrimų duomenų Horizonte 2020“ mokslininkams, gavusiems finansavimą iš programos „Horizontas 2020“, keltas reikalavimas mokslines publikacijas (visų pirma, mokslinius straipsnius) publikuoti atvirosios prieigos kanalu. 2018 m., Europos Komisijai priėmus rekomendaciją „Dėl prieigos prie mokslinės informacijos ir tos informacijos išsaugojimo“, numatoma, kad ne tik tam tikrų tyrimus finansuojančių programų, bet ir visų viešosiomis lėšomis finansuojamų tyrimų pagrindu parengtos publikacijos turės būti prieinamos viešai. Rekomendacijoje priemonės, kuriomis turėtų būti įgyvendinamas šis tikslas, plačiau nenurodomos – šalys narės įpareigojamos pačios nustatyti institucinę mokslinių publikacijų sklaidos ir prieigos prie jų politiką. Iki šiol viešai buvo skelbiama tik dalis viešosiomis lėšomis atliktų tyrimų pagrindu parengtų mokslinių publikacijų. Minėtoje rekomendacijoje keliami reikalavimai mokslo politiką formuojančias institucijas, aukštojo mokslo ir studijų įstaigas, mokslines bibliotekas skatina iš naujo permąstyti mokslinių publikacijų saugojimo ir sklaidos modelius. Siekiant tikslo, numatytų rekomendacijoje, būtini papildomi finansiniai ištekliai tiek esamos mokslinės informacijos talpyklų infrastruktūros atnaujinimui ir išplėtimui, tiek mokslinių publikacijų leidybos ir sklaidos proceso dalyvių kompetencijų ir įgūdžių tobulinimui.

Nagrinėjant Lietuvoje galiojančius atvirąją prieigą reglamentuojančius dokumentus matyti, kad juose dėstomos nuostatos iš esmės atliepia tarptautinėje erdvėje nusistovėjusius svarbiausius atvirosios prieigos įgyvendinimo ir plėtros principus. Pamatinė atvirosios prieigos nuostata – kad mokslinės publikacijos, parengtos atliekant viešosiomis lėšomis finansuojamus tyrimus, į Lietuvos mokslo ir studijų įstatymą įtrauktos jau 2009 m., būtų nemokamai internetu prieinamos visuomenei (Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymas, 2009). Bendrieji principai dėl atvirosios prieigos suteikimo prie mokslo publikacijų išdėstyti Lietuvos mokslo tarybos (LMT) „Atvirosios prieigos prie mokslo publikacijų ir duomenų gairėse“, priimtose 2016 m. (Lietuvos mokslo taryba, 2019). Gairės tiesiogiai taikomos LMT finansuotų projektų pagrindu parengtoms mokslinėms publikacijoms. Svarbu tai, kad gairės paremtos esminėmis tarptautinių dokumentų (Atvirosios prieigos gairės prie mokslinių publikacijų

ir tyrimų duomenų Horizonte 2020, 2012 m. UNESCO „Atvirosios prieigos politikos plėtros ir skatinimo gairės) nuostatomis ir jas atitinka. Tos nuostatos numato, kad paskelbtos publikacijos iš karto turi būti įkeltos į talpyklą, o jei yra taikomas embargo laikotarpis, jis biomedicinos, fizinių, technologijos ir žemės ūkio mokslų sričių publikacijoms negali būti ilgesnis kaip 6 mėn., humanitarinių ir socialinių mokslų sričių – 12 mėn. Teikiant straipsnius atvirosios prieigos žurnalams (išskyrus hibridinius žurnalus) ar leidžiant atvirosios prieigos knygas, jei taikomas publikacijos parengimo leidybai mokestis, jis gali būti apmokamas projekto lėšomis. Tokiomis sąlygomis publikacijos turi būti skelbiamos su kūrybinių bendrijų licencija CC-BY (licencija, leidžianti kitiems platinti, perdirbti, patobulinti sukurtą objektą ir kurti jo pagrindu net ir komerciniais tikslais su sąlyga, kad bus nurodytas kūrinio autorius (Creative commons, 2019)).

Tarptautiniame atvirąją prieigą reglamentuojančių institucinių dokumentų registre ROARMAP²² atvirąją prieigą reglamentuojančius dokumentus yra užregistravę penki Lietuvos universitetai²³:

1. Vilniaus universitetas (Vilniaus universiteto atvirosios prieigos prie mokslo (meno) ir studijų darbų nuostatai, 2019).
2. Kauno technologijos universitetas (Kauno technologijos universiteto atvirosios prieigos prie mokslo publikacijų ir duomenų nuostatai, 2019).
3. Klaipėdos universitetas (Klaipėdos universiteto atvirosios prieigos prie mokslo publikacijų ir duomenų gairės, 2019).
4. Mykolo Romerio universitetas (Mykolo Romerio universiteto atvirosios prieigos politikos nuostatai, 2019).
5. Vilniaus Gedimino technikos universitetas (Vilniaus Gedimino technikos universiteto atvirosios prieigos prie duomenų ir mokslo publikacijų gairės, 2019).

Išanalizavus šių universitetų atvirosios prieigos politiką reglamentuojančius dokumentus, juose pateikiamą informaciją galima suskirstyti į dvi dalis – informaciją apie mokslinių publikacijų teikimą mokslinės informacijos talpykloms (7 lentelė) ir informaciją apie mokslinių straipsnių teikimą atvirosios prieigos moksliniams žurnalams (8 lentelė).

Publikacijų teikimas mokslinės informacijos talpykloms.
Analizuotuose Lietuvos universitetų instituciniuose atvirąją prieigą

---

²² Nuoroda internete: <<http://roarmap.eprints.org/>>. Žiūrėta 2019 m. lapkričio 2 d.

²³ Informaciją registre taip pat pateikia Lietuvos sveikatos mokslų ir Vytauto Didžiojo universitetai, tačiau autorei viešojoje erdvėje nepavyko rasti šių universitetų parengtų atvirąją prieigą reglamentuojančių dokumentų.

reglamentuojančiuose dokumentuose numatomi šie pagrindiniai su publikacijų teikimu talpyklai susiję aspektai: talpykla (-os), į kurią turėtų būti keliamos publikacijos, ir publikacijų tipai; pateikimo talpyklai ir, jei taikoma, embargo laikotarpis; autorių teisių politika; įtaka mokslininkų atestavimui.

Visuose analizuotuose universitetų dokumentuose prašoma paskelbtą mokslinę publikaciją (printas) iš karto pateikti talpyklai arba tai padaryti dar prieš ją publikuojant – t. y. pateikti galutinę jau aprobuotą recenzuotos publikacijos versiją (postprintas). Į talpyklą turėtų būti keliamos iš esmės visos universiteto mokslininko parengtos mokslinės publikacijos (Vilniaus universiteto nuostatuose nurodoma, kad į talpyklą turėtų būti keliami moksliniai straipsniai ir konferencijų medžiaga, o kitos publikacijos – pagal galimybę). Numatomas embargo laikotarpis neturėtų būti ilgesnis kaip 12 mėn. socialinių ir humanitarinių mokslų srities publikacijoms ir 6 mėn. biomedicinos, fizinių, technologijos ir žemės ūkio mokslų sričių publikacijoms. Toks embargo laikotarpis atitinka UNESCO ir „Horizontas 2020“ gairėse nustatytą rekomenduojamą ilgiausią galimą embargo laikotarpio trukmę. Trys universitetai (Vilniaus universitetas, Kauno technologijos universitetas ir Klaipėdos universitetas) kaip talpyklą, į kurią turėtų būti keliamos publikacijos, nurodo eLABa. Mykolo Romerio ir Vilniaus Gedimino technikos universitetai numato, kad publikacijos turėtų būti keliamos į universitete veikiančią institucinę mokslinės informacijos talpyklą. Siekiant, kad mokslininkai išsaugotų teises teikti savo mokslines publikacijas talpykloms, jiems siūloma su leidėjais pasirašyti vieną iš nustatytų licencinės sutarties priedų (pavyzdinės formos pateikiamos „Elektroninių dokumentų įkėlimo į Lietuvos akademinės elektroninės bibliotekos informacinę sistemą tvarkos pavyzdinio aprašo“ 1–3 prieduose²⁴). Vilniaus Gedimino technikos universitetas siūlo mokslininkams rinktis tik tuos mokslinius žurnalus, kuriuose embargo laikotarpis ne ilgesnis kaip 6–12 mėn. nuo straipsnio paskelbimo.

---

²⁴ Elektroninių dokumentų įkėlimo į Lietuvos akademinės elektroninės bibliotekos informacinę sistemą tvarkos pavyzdinis aprašas. elaba.lt [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.elaba.lt/elaba-portal/documents/19/21849/20150119_VU_isakymas_eLABa_tvarkos_aprasas.pdf/66356e3a-8702-43f1-a081-0b726250d043>. Žiūrėta 2019 m. gruodžio 15 d.

7 lentelė. Lietuvos mokslo ir studijų institucijų esminės nuostatos dėl publikacijų teikimo mokslinės informacijos talpykloms (sudaryta remiantis universitetų atvirosios prieigos įgyvendinimo politiką reglamentuojančiais dokumentais)

Nuostatos	Vilniaus universitetas	Kauno technologijos universitetas	Klaipėdos universitetas	Mykolo Romerio universitetas	Vilniaus Gedimino technikos universitetas
Publikacijų tipai	Mokslinių straipsnių, konferencijų medžiaga (kitos mokslinės publikacijos – pagal galimybę). Gali būti keliami printai ir postprintai	Visos Universiteto prieskyrą turinčios mokslinės publikacijos (printai ir postprintai)	Viešosiomis lėšomis atliktų tyrimų pagrindu paskelbtos publikacijos (printai ir postprintai)	Universiteto mokslininkų ir tyrėjų publikacijų visatekstės skaitmeninės kopijos ir visi su jomis susiję duomenys (printai ir postprintai)	Universiteto mokslininkų publikacijos (printai ir postprintai)
Mokslinės informacijos talpykla (-os)	eLABa	eLABa	eLABa	Institucinė atvirosios prieigos talpykla	VG TU ar kita projekte numatyta talpykla. Rekomenduojama pasirinkti talpyklą, kuri suteikia pateiktoms publikacijoms identifikatorių ir iš karto atveria publikacijų metaduomenis

Lentelės tęsinys.

<p>Pateikimo talpyklai laikotarpis ir embargo laikotarpis</p>	<p>Jei netaikomas embargo laikotarpis – ne vėliau kaip per 60 kalendorinių dienų nuo publikavimo. Gali būti taikomas ne ilgesnis kaip 12 mėnesių embargo laikotarpis</p>	<p>Jei netaikomas embargo laikotarpis – iš karto kai priimama publikuoti. Biomedicinos, fizinių, technologijos ir žemės ūkio mokslų sričių mokslo publikacijoms gali būti taikomas 6 mėn. embargo laikotarpis, o humanitarinių ir socialinių mokslų sričių mokslo publikacijoms – 12 mėn. embargo laikotarpis</p>	<p>Jei netaikomas embargo laikotarpis – iš karto kai priimama publikuoti. Biomedicinos, fizinių, technologijos ir žemės ūkio mokslų sričių mokslo publikacijoms gali būti taikomas 6 mėn. embargo laikotarpis, o humanitarinių ir socialinių mokslų sričių mokslo publikacijoms – 12 mėn. embargo laikotarpis</p>	<p>Ne vėliau kaip 12 mėn. nuo publikavimo</p>	<p>Publikuoti straipsnius žurnaluose, kurie taiko ne ilgesnį kaip 6 mėn. embargo laikotarpį biomedicinos, fizinių, technologijos ir žemės ūkio mokslų sričių mokslo publikacijoms, o humanitarinių ir socialinių mokslų sričių mokslo publikacijoms – 12 mėn. embargo laikotarpį. Skaitmeninės publikacijų kopijos turi būti pateiktos talpyklai iš karto kai priimamos publikuoti arba taip, kaip tai reglamentuoja su publikavimu susiję dokumentai, pavyzdžiui, projektų finansavimo sutartys</p>
--	--	---	---	---	--

Lentelės tęsinys.

Įtaka mokslininkų atestavimui	Akademinių darbuotojų atestavimo metu užskaitomi tik tie moksliniai straipsniai, kurie yra įkelti į eLABa	Viso teksto dokumentai naudojami autorių ir padalinių mokslo vertinimui	Nenurodoma	Nenurodoma	Nenurodoma
Autorių teisių politika	Autoriams rekomenduojama su leidėjais pasirašyti vieną iš nustatytų licencinės sutarties priedų siekiant garantuoti teises įkelti mokslinius straipsnius į eLABa ir pateikti juos viešai prieigai	Publikacijų autoriams rekomenduojama pasirašyti publikavimo sutarties su komerciniu leidėju priedą	Publikacijų autoriams rekomenduojama pasirašyti publikavimo sutarties su komerciniu leidėju priedą	Publikacijų autoriams rekomenduojama pasirašyti publikavimo sutarties su komerciniu leidėju priedą	Publikuoti straipsnius žurnaluose, kurie taiko ne ilgesnį kaip 6 mėn. embargo laikotarpį biomedicinos, fizinių, technologijos ir žemės ūkio mokslų sričių mokslo publikacijoms, o humanitarinių ir socialinių mokslų sričių mokslo publikacijoms – 12 mėn. embargo laikotarpį

Nors UNESCO „Atvirosios prieigos politikos plėtros ir skatinimo gairėse“ rekomenduojama skatinti mokslininkus teikti publikacijas mokslinių publikacijų talpyklai įtraukiant tai į atestacijai keliamus reikalavimus, šia rekomendacija formuodamas atvirosios prieigos politiką pasinaudojo tik Vilniaus universitetas – jis numato, kad akademinė darbuotojų atestavimo metu užskaitomi tik tie moksliniai straipsniai, kurie yra įkelti į eLABa.

Mokslinių straipsnių teikimas atvirosios prieigos moksliniams žurnalams. Vilniaus universiteto, Kauno technologijos universiteto, Klaipėdos universiteto, Vilniaus Gedimino technikos universiteto mokslininkams rekomenduojama rinktis tik labai geros kokybės auksinės atvirosios prieigos mokslinius žurnalus. Tokia nuostata skatina mokslininkus prieš teikiant mokslinį straipsnį atvirosios prieigos moksliniam žurnalui pasidomėti jo kokybe, pripažinimu akademinėje bendruomenėje taip apsisaugant nuo leidybos rinkoje veikiančių nelegalių „grobuoniškų“ (angl. *predatory journals*) žurnalų. Šių mokslinių žurnalų redakcijos publikuoja mokslinius straipsnius užtikrindamos tik minimalų recenzavimo procesą ar net visai be jo, straipsniai autoriui sumokėjus straipsnio parengimo leidybai mokestį gali būti publikuojami per 72 val. nuo straipsnio įteikimo redakcijai (Bartholomew, 2014).

Vienas svarbiausių klausimų, susijusių su mokslinių straipsnių teikimu atvirosios prieigos moksliniams žurnalams, yra ne tik kaip pasirinkti tinkamą atvirosios prieigos mokslinį žurnalą, bet ir kaip bus dengiamas straipsnio parengimo leidybai mokestis (jei toks taikomas). Šiuo klausimu universitetų požiūriai išsiskiria. Vilniaus universitetas ir Kauno technologijos universitetas numato galimą paramą mokslinių straipsnių skelbimui atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose. O Klaipėdos universitetas ir Vilniaus Gedimino technikos universitetas mokslininkams siūlo rinktis atvirosios prieigos mokslinius žurnalus tik tuo atveju, kai straipsnio parengimo leidybai mokesčiai tiesiogiai autoriui netaikytini, o išlaidas apmoka Lietuvos ar užsienio institucijos.

8 lentelė. Lietuvos mokslo ir studijų institucijų esminės nuostatos dėl atvirosios prieigos mokslinių žurnalų (sudaryta remiantis universitetų atvirosios prieigos įgyvendinimo politiką reglamentuojančiais dokumentais)

	Vilniaus universitetas	Kauno technologijos universitetas	Klaipėdos universitetas	Mykolo Romerio universitetas	Vilniaus Gedimino technikos universitetas
Nuostatos dėl atvirosios prieigos mokslinių žurnalų	Rekomenduojama publikuoti aukšto mokslinio lygio atvirosios prieigos leidiniuose.	Tyrėjams rekomenduojama rinktis tik geriausius savo srities atvirosios prieigos žurnalus	Tyrėjams rekomenduojama rinktis tik geriausius savo srities atvirosios prieigos žurnalus	Nenurodoma	Mokslininkams rekomenduojama rinktis tik geriausius savo srities atvirosios prieigos žurnalus.
Galimybė gauti finansavimą teikiant straipsnį auksinės atvirosios prieigos moksliniam žurnalui	Autoriams, ketinantiems savo mokslinius straipsnius publikuoti aukšto mokslinio lygio atvirosios prieigos žurnaluose, gali būti suteikiama parama jų skelbimui	Išlaidos, patirtos publikuojant straipsnius atvirosios prieigos žurnaluose ar leidžiant atvirosios prieigos knygas, gali būti dengiamos Universiteto arba tyrimus finansuojančių institucijų lėšomis ir numatomos tyrimo išlaidų sąmatoje	Rekomenduojama rinktis auksinį atvirosios prieigos įgyvendinimo kelią žurnale, kuriame jokie mokesčiai netaikomi. Jei žurnale taikomas mokestis už publikaciją, auksinį kelią rinktis tik tada, kai atvirosios prieigos leidybos išlaidas apmoka Lietuvos ar užsienio institucijos	Nenurodoma	Rinktis auksinį atvirosios prieigos kelią žurnale, kuriame jokie mokesčiai netaikomi. Jeigu žurnale taikomas mokestis už publikaciją, auksinį kelią rinktis tik tada, kai atvirosios prieigos leidybos išlaidas apmoka Lietuvos ar užsienio institucijos

Pirmojo skyriaus apibendrinimas. Atviroji mokslinių publikacijų leidyba susijusi su tam tikromis prieštaramis:

1. Nors, viena vertus, **atvirosios prieigos mokslinių publikacijų leidyba yra siejama su didesniu mokslinių publikacijų cituojamumu ir skaitomumu, kita vertus, taip pat matomas ir tam tikras nepasitikėjimas atvirosios prieigos mokslinės informacijos šaltiniais.** To priežastys – visų pirma – nepakankamai aiški mokslinės informacijos talpyklose skelbiamų mokslinių publikacijų recenzavimo būklė, kai toje pačioje talpykloje skelbiamos ir recenzuotos, ir nerecenzuotos mokslinės publikacijos ir įvairi parankinė medžiaga. Taip pat svarbu išskirti ir dar ne itin tvirtą atvirosios prieigos mokslinių žurnalų poziciją mokslinių publikacijų leidybos rinkoje.
2. Matyti ir tam tikra prieštara tarp **mokslininkų kaip atvirosios prieigos mokslinių publikacijų skaitytojų ir mokslininkų kaip mokslinių publikacijų autorių atvirosios prieigos vertinimo.** Nors mokslininkai teigiamai vertina laisvą prieigą prie mokslinės informacijos internete, patys nėra linkę tokios prieigos suteikti savo mokslinėms publikacijoms per atvirosios prieigos mokslinius žurnalus ir atvirosios prieigos mokslinės informacijos talpyklas. Kas lemia, kad mokslininkai naudojami atvirosios prieigos mokslinės informacijos ištekliams, tačiau patys nėra pakankamai suinteresuoti savo mokslinių publikacijų skelbimu atvirosios prieigos kanalu? Tai susiję su jau minėtais veiksniais: 1) patikimų žinių apie atvirosios prieigos mokslinių publikacijų leidybą ir apskritai apie mokslinių publikacijų leidybą stygiumi; 2) mokslininkai galbūt nemato apčiuopiamos mokslinių publikacijų skelbimo atvirosios prieigos kanalu naudos, todėl renkasi gerai žinomus ir išbandytus mokslinių publikacijų leidybos būdus; 3) nepakankamai aiškus atvirosios prieigos mokslinių žurnalų finansavimo modelis, rizika nukentėti nuo „plėšikiškų“ mokslinių leidinių. Kai kurie mokslininkai iš esmės yra prieš autoriams taikomą straipsnio parengimo leidybai mokesį, todėl tikra atvirąja prieiga yra laikomi platininės atvirosios prieigos moksliniai žurnalai, kurių leidybą remia fondai, valstybinės institucijos ar kurie yra finansuojami iš privačių lėšų. Tokiu atveju mokslinės publikacijos yra „atviros“ tiek iš mokslinių publikacijų autoriaus (mokslininkas gali nemokamai skelbti savo mokslines publikacijas), tiek mokslinių publikacijų skaitytojo pozicijų (skaitytojas gali nemokamai skaityti mokslines publikacijas);

5) mokslinių publikacijų kėlimas į mokslinės informacijos talpyklas yra susijęs su mokslininko atsakomybe – mokslininkas į talpyklą gali kelti ir taip padaryti viešai prieinamas tik tokias publikacijas, dėl kurių viešo skelbimo neprieštarauja mokslinės publikacijos leidėjas arba tik praėjus embargo laikotarpiui. Mokslininkai, vengdami iš čia kylančios atsakomybės už galimą autorių teisių pažeidimą, vengia mokslines publikacijas kelti į talpyklas. Tai gali būti susiję ir su laiko išteklių, žinių apie autorius išsipareigojimus ir atsakomybę, nurodytus licencinėje sutartyje, stoka.

3. Prieštaringa ir tai, kaip mokslininkas suvokia ir vertina savo, kaip mokslinių publikacijų autoriaus, vietą mokslinių publikacijų leidyboje. Viena vertus, mokslininkai yra suinteresuoti ne tik mokslinių tyrimų rezultatų kokybe, bet ir sklaida, mokslinių publikacijų cituojamumu rodikliu, mokslo perimamumu, tačiau, kita vertus, mažas mokslininkų suinteresuotumas mokslinių publikacijų sklaida taip pat gali būti vienas iš nesinaudojimo atvirosios prieigos mokslinės leidybos kanalu veiksnių. Mokslininkas gali suvokti ir vertinti savo vaidmenį labiau kaip tyrėjo, tinkamai atliekančio mokslinius tyrimus ir atsakančio į tam tikrus mokslo klausimus, mažiau skirdamas dėmesio savo, kaip mokslinių publikacijų autoriaus, veiklai. Tokiu atveju mokslininkas nebus suinteresuotas naujų mokslinių tyrimų rezultatų sklaidos galimybių paieška, bet, tikėtina, mokslines publikacijas skelbs jam įprastais mokslinės leidybos kanalais.

Išanalizavus atvirosios prieigos mokslinių publikacijų leidybos situaciją Lietuvoje matyti, kad šalyje pamatinėms atvirosios prieigos nuostatomis įtvirtinti susiklostė palankios sąlygos: nesant komercinės mokslinių publikacijų leidybos, kai kurie moksliniai žurnalai jau 1999 m. buvo laisvai prieinami internete. Turint galvoje, kad pasaulyje atvirosios prieigos judėjimas didesnę pagreitį įgijo 2002 m., kai buvo pasirašyta Budapešto atvirosios prieigos deklaracija, galima teigti, kad Lietuvoje atvirosios prieigos idėjos pradėtos taikyti ne tik organiškai, tarsi savaime, bet ir gana anksti.

2018 m. buvo išleista beveik 190 pavadinimų mokslinių žurnalų. Pagrindiniai šių žurnalų leidėjai – Lietuvos universitetai, kurie, siekdami kuo plačiau paskleisti mokslinę informaciją, publikuoja mokslinius žurnalus atvirosios prieigos leidybos būdu. Surinkti duomenys leidžia daryti išvadą, kad atvirosios prieigos moksliniai žurnalai sudaro beveik absoliučią daugumą (94 proc.) Lietuvoje leidžiamų mokslinių žurnalų. Dauguma jų yra deimantinės atvirosios prieigos – autoriams netaikomi straipsnio parengimo

leidybai, o skaitytojams – prenumeratos mokesčiai. Lietuvos mokslinių žurnalų leidėjai suteikia nemokamą prieigą iš abiejų leidybos grandies pusių – tiek autoriaus, tiek skaitytojo leidybos išlaidas dengia savo pačių arba projektų lėšomis.

Atlikta analizė parodė, kad Lietuvoje šiuo metu veikia 13 mokslinės informacijos talpyklų (OpenDOAR duomenimis). Tipologiniu požiūriu jos yra trijų tipų: institucinės (11 talpyklų), tarpinstitucinės (1 talpykla) ir teminės (1 talpykla). Didžiausia mokslinės informacijos talpykla eLABa apima 50 Lietuvos aukštojo mokslo institucijų, joje pateikiama daugiau nei 415 000 dokumentų aprašų, tačiau įkeltų dokumentų skaičius nesiekia 14 000. Nuo 2010 m. iki 2019 m. per metus į eLABa vidutiniškai buvo įkeliami 1500 mokslinių publikacijų, daugiausia – moksliniai straipsniai, kurie sudaro beveik 80 proc. visos į eLABa įkeltos mokslinės produkcijos. eLABa sukaupia didelę dokumentų aprašų bazę leidžia, pasitelkiant paiešką, rasti visų ar didžiosios dalies konkretaus autoriaus mokslinių publikacijų sąrašą vienoje vietoje. Vis dėlto ne mažiau svarbu mokslines publikacijas ne tik registruoti, bet ir įkelti viso teksto dokumentus, taip ne tik suteikiant prie jų viešą prieigą, bet ir užtikrinant ilgalaikį išsaugojimą. Straipsnyje išanalizuota eLABa statistika rodo kol kas nedidelę mokslininkų motyvaciją naudotis eLABa kaip mokslinės leidybos kanalu. Be eLABa, Lietuvoje veikia institucinės mokslinės informacijos talpyklos, kurios kuriamos siekiant atliepti konkrečios mokslo institucijos bendruomenės poreikius, reprezentuoti įstaigą, užtikrinti ilgalaikį institucijos mokslininkų publikacijų išsaugojimą. Lietuvoje kol kas veikia tik viena teminė „Lituanistikos“ mokslinės informacijos talpykla, pasižyminti tam tikru specifiškumu, – joje skelbiami tik ekspertų atrinkti moksliniai straipsniai. Taigi straipsnyje sukaupia ir išanalizuota medžiaga leidžia daryti išvadą, kad Lietuvoje veikiančių mokslinės informacijos talpyklų tinklas yra gana išplėtotas. Šių talpyklų tinklo plėtra ir panauda ateityje priklauso ne tik nuo jas kuriančių ir palaikančių institucijų, mokslo politikos formuotojų, bet ir nuo mokslininkų suinteresuotumo naudotis jomis kaip atvirosios prieigos leidybos kanalu.

Išnagrinėjus atvirosios prieigos įgyvendinimą Lietuvoje reglamentuojančius dokumentus galima teigti, kad suformuota teisės aktų bazė yra palanki atvirosios prieigos plėtrai šalyje. Šiuos teisės aktus galima suskirstyti į tarptautinius (ES atsakingų institucijų, UNESCO priimti dokumentai), nacionalinius (2009 m. Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymas, 2016 m. Lietuvos mokslo tarybos „Atvirosios prieigos prie mokslo publikacijų ir duomenų gairės“), institucinius (aukštojo mokslo įstaigų atvirosios prieigos įgyvendinimo nuostatai). Visuose juose mokslininkai, visų

pirma, skatinami teikti mokslines publikacijas į mokslinės informacijos talpyklas iš karto, kai tik tas publikacijas išleidžia (ar patvirtinus, kad mokslinė publikacija priimama publikuoti), ir, jei galima, mokslinius straipsnius publikuoti atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose. Šiuo metu ypač aktuali 2018 m. balandžio 25 d. Europos Komisijos priimta rekomendacija „Dėl prieigos prie mokslinės informacijos ir tos informacijos išsaugojimo“, įpareigojanti šalis nares, tarp jų ir Lietuvą, imtis priemonių siekiant atverti mokslines publikacijas viešai prieigai ir kartu iš naujo įvertinti atvirosios prieigos leidybos situaciją Lietuvoje.

II. LIETUVOS MOKSLININKŲ ATVIROSIOS PRIEIGOS LEIDYBINĖS ELGSENOS TYRIMO TEORINIS PAGRINDAS IR METODIKA

Antroje disertacijos dalyje yra sudaroma Lietuvos mokslininkų atvirosios prieigos leidybinės elgsenos tyrimo metodika pasirenkat **suplanuoto elgesio teorijos** siūlomą tyrimo modelį. Ši teorija plačiai taikyta analizuojant įvairius elgesio tipus – pavyzdžiui, su žmogaus sveikata susijusį, rizikingą, informacinį ir kitokius elgesio modelius. Būtent šios teorijos pasirinkimas yra grindžiamas *analizuojamos temos ir teorijos siūlomo tyrimo modelio struktūros atitikimu*. Suplanuoto elgesio teorija leidžia atskleisti svarbiausius Lietuvos mokslininkų naudojimosi atvirąja prieiga kaip mokslinių publikacijų leidybos kanalu problematikos aspektus. Tai mokslininko nuomonė apie atvirąją prieigą (nuostatos dedamoji), socialinio spaudimo naudotis atvirąja prieiga įtaka (išivaizduojamos normos dedamoji) ir disponavimas ištekliais (laiko, žinių, gebėjimų, finansiniais). Taikant suplanuoto elgesio teorijos tyrimo modelį nustatomas galimas ryšys tarp pirmiau išvardytų veiksnių ir ketinimo naudotis atvirąja prieiga kaip mokslinių publikacijų leidybos kanalu.

Antroje disertacijos dalyje apibrėžiamas tyrimo tikslas, nustatomi pagrindiniai tyrimo uždaviniai, iškeliamos hipotezės, apibūdinamas pasirinktas apklausos tyrimo metodas ir naudojamos priemonės tyrimo duomenims surinkti – anketos – sudarymo principai, pateikiama informacija apie tyrimo imtį ir respondentų atranką. Šioje dalyje taip pat analizuojama suplanuoto elgesio teorija ir jos siūlomas elgesio tyrimo modelis, pagrindžiamas teorijos pasirinkimas analizuojamai temai ištirti, paaiškinami jos pranašumai ir ribotumai tyrimo objekto kontekste.

2.1. Tyrimo teorinis pagrindas. Suplanuoto elgesio teorija

Suplanuoto elgesio teorija (angl. *Theory of Planned Behaviour*, TPB) yra skirta paaiškinti **savo noru** (angl. *volitional*) atliekamus veiksmus ir juos skatinančias aplinkybes (Ajzen, 1985). TPB sukurta pagrįstų veiksmų teorijos²⁵, kurios esminiai principai išdėstyti 1975–1980 m. Martino Fishbeino ir Iceko Ajzeno veikaluose *Įsitikinimas, nuostata, ketinimas ir elgesys: įvadas į teoriją ir tyrimus* (Fishbein, Ajzen, 1975) ir *Siekiant suprasti nuostatas ir*

---

²⁵ *Theory of reasoned action* Laima Bulotaitė ir Sigita Vičaitė verčia kaip *pagrįstų veiksmų teorija*. Toks teorijos pavadinimo vertimas atrodo gana tikslus ir aiškus, nusakantis jos esmę (BULOTAITĖ, Laima; VIČAITĖ, Sigita. Su sveikata susijusį elgesį aiškinančios teorijos ir modeliai: kas skatina keisti elgesį. Visuomenės sveikata, Nr. 1 (72), 2016, p. 9–19).

nuspėti socialinę elgseną (Fishbein, Ajzen, 1980), pagrindu. Suplanuoto elgesio teorijos siūlomą elgsenos tyrimo modelį galima vadinti „universaliu“ ir „lanksčiu“, nes jis gali būti taikomas analizuojant su įvairiomis žmogaus gyvenimo sritimis susijusią elgseną, kai tas elgesys yra ne privalomas (pavyzdžiui, studijos universitete), bet priklauso nuo asmeninio pasirinkimo, ar į tam tikrą veiklą įsitraukti, ar ne (žiniasklaidos priemonių vartojimo elgsena, socialiai atsakingas elgesys, rūpinimasis sveikata, rizikingas elgesys, dalyvavimas rinkimuose ir daugelis kitų). Kaip pavaizduota 4 paveiksle (sudaryta autorės pagal Madden et al., 1992 ir Taylor et al., 2007), suplanuoto elgesio teorijos modelis pagrįstas tam tikrų dedamųjų sąveika, kai nuostatos, normos, kontrolė veikia elgesio ketinimą, o pastarasis – elgesį. Tokia dedamųjų priklausomybė leidžia geriau suprasti elgesį galinčias veikti vidines (susijusias su nuostatomis, tam tikra kontrole) ir išorines (susijusias su normomis ir taip pat tam tikra kontrole) jėgas įvertinant ryšio tarp šių jėgų ir elgesio stiprumą. Kad modelis leidžia apčiuopti tam tikrą dinamiką, kai, esant skirtingam ryšio tarp jėgų ir elgesio stiprumui, fiksuojamas skirtingas elgesys, parodė ir 1988 m. Sheppardo, Hartwicko ir Warshaw'o atlikta metaanalizė (Sheppard et al., 1988).

Kaip matyti iš 4 paveikslo, suplanuoto elgesio teorijos modelyje svarbiausias vaidmuo tenka **ketinimui elgtis**, kuris, anot teorijos autorių, turi tiesioginį poveikį elgesiui ir todėl yra vienas svarbiausių elgsenos tyrimo komponentų (Zarzuola, Anton, 2015). *Ketinimas* yra tarpininkas tarp individo nuostatų ir (ar) įsivaizduojamos normos, suvoktos kontrolės ir elgesio. Ketinimo matmuo rodo, kiek individas yra motyvuotas ir pasiryžęs atlikti tam tikrus veiksmus. Paprastai kuo stipresnis ketinimas, tuo didesnė tikimybė, kad asmuo atitinkamai elgsis (Ajzen, 1991). Ketinimą, kuris apibrėžiamas kaip tam tikras įsipareigojimas, pasiryžimas atitinkamai elgtis tikintis tam tikro rezultato, formuoja nuostata, įsivaizduojama norma (Taylor et al., 2007) ir suvokta kontrolė:

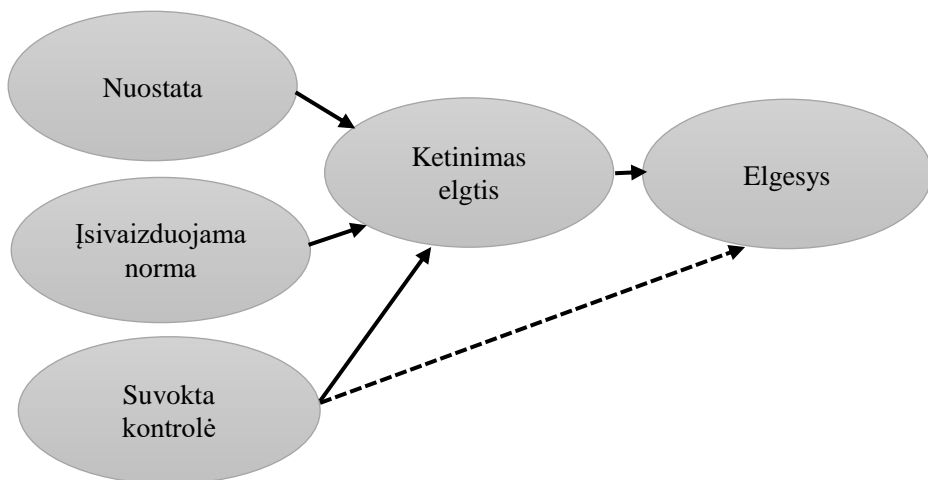
1. **Nuostata** – tai individualus požiūris į tam tikrą *elgesį*. Pagrįstų veiksmų teorijos autoriai nurodo, kad tiksliau tirti ne dažnai analizuojamą nuostatą dėl objekto ar reiškinių, bet nuostatą dėl elgesio, nes toks tyrimo aspekto pasirinkimas leidžia kur kas tiksliau prognozuoti elgesį. Tai galima iliustruoti tokiu pavyzdžiu: jei norima išsiaiškinti, ar moterys atliks mamografijos tyrimą, turėtų būti tiriamas ne jų požiūris į onkologines ligas apskritai, bet konkrečiai į mamografijos procedūros atlikimą (Bulotaitė, 2014). Todėl analizuojant mokslininkų atvirosios prieigos leidybinę elgseną

tikslinga tirti ne mokslininkų požiūrį į atvirąją prieigą apskritai, bet į naudojimąsi šiuo mokslinės leidybos kanalu.

2. **Įsivaizduojama norma** – tai individualus socialinio spaudimo įsitraukti į tam tikrą veiklą suvokimas. Pavyzdžiui, analizuojant naudojimosi saugos diržu automobilyje elgesį nustatyti įsivaizduojamą normą galima paprašant respondentų įvertinti (pagal Likerto skalę) kaip labai „mano šeima ir draugai mano, kad, vykdamas automobiliu, aš turėčiau prisisegti saugos diržą“ (Field et al., 1993).
3. **Suvokta kontrolė** – suplanuoto elgesio teorijos kontekste kyla klausimas, kaip įvertinti, koks elgesys laikytinas individo atliekamu laisva valia, o koks – visiškai ar iš dalies sąlygotu tam tikros būtinybės ir esant tam tikroms sąlygoms – neišvengiamu. Dažnai tam tikras elgesys yra susijęs su būtinybe disponuoti įvairiais ištekliais (laiko, žinių, gebėjimų, bendradarbiavimo ir kt.) ar galimais sunkumais. Kaip pavyzdį I. Ajzenas pateikia onkologinėmis ligomis sergančių ligonių įsitraukimo į fizinio lavinimo veiklas tyrimą. Ligoniai dėl sveikatos būklės po chemoterapijos procedūrų, kaulų čiulpų transplantacijos ir kt. neturėjo jėgų mankštintis (Ajzen, 2012) ir tai galėjo paveikti jų ketinimą užsiimti fiziniu lavinimusi. Atsižvelgdamas į tokius apribojimus I. Ajzenas įvedė *suvoktos kontrolės* kintamąjį, kuris leidžia įvertinti, kiek individas esant tam tikroms sąlygoms (turėdamas tam tikras galimybes ir išteklius) gali kontroliuoti savo elgesį. Pasirinkimui, kaip elgtis konkrečioje situacijoje, gali būti reikšmingi tiek vidiniai, tiek išoriniai veiksniai. Individas veikia atsižvelgdamas į savo ketinimą elgtis tokiu lygiu, kiek leidžia įvairios vidinės galimybės (gebėjimai, įgūdžiai, žinios ir kt.) ir kiek jis yra pajėgus įveikti išorės kliūtis ir barjerus, apsunkinančius tam tikros veiklos vykdymą (Ajzen, 2012). Todėl galima sakyti, kad suvoktos kontrolės matmuo elgesį gali koreguoti ne tik tiesiogiai, bet ir per ketinimą (4 paveikslas). Netiesioginė suvoktos kontrolės įtaka elgesiui (per ketinimą) pagrįsta prielaida, kad kuo žmogus turi daugiau reikalingų išteklių ir galimybių atitinkamai elgtis, tuo jo ketinimas elgesio atžvilgiu bus palankesnis, ir atvirkščiai – kai individas neturi būtinų išteklių ir galimybių, jo ketinimas atlikti tam tikrą veiksmą bus mažas. Taigi ryšys tarp suvoktos kontrolės ir ketinimo yra grindžiamas motyvacijos įtaka elgesio kontrolei per ketinimą (Madden et al., 2007; Ajzen, 2012):

- Jei individas **suvokia, kad visiškai kontroliuoja** tam tikrą situaciją, jo elgesį tiesiogiai veikia tik ketinimas elgtis. Tai tokia situacija, kai individas turi visas reikiamas sąlygas veiksmui atlikti, o ar jis tą veiksmą pasirinks atlikti, ar ne priklauso tik nuo jo ketinimo veiksmo atžvilgiu.
- Jei individas suvokia, kad **ribotai kontroliuoja situaciją**, nes jo elgesį veikia tam tikros vidinės ir (ar) išorinės aplinkybės, į elgsenos tyrimą svarbu įtraukti suvokiamos kontrolės kriterijų, kuris leidžia įvertinti įvairių aplinkybių poveikį ketinimui.
- Jei individas suvokia, kad **visai nekontroliuoja elgesio** ir tam tikroje situacijoje neturi pasirinkimo, kaip jam elgtis, tada šis suvokimas tiesiogiai veikia jo elgesį, nes ketinimui atsirasti nėra pagrindo.

I. Ajzenas (2012) atskyrė suvoktą elgesio kontrolę nuo faktinės elgesio kontrolės: a) suvokta elgesio kontrolė – tai, kiek individas mano, kad turi reikiamas sąlygas užsiimti tam tikra veikla (tai, kaip individas suvokia realybę); b) faktinė elgesio kontrolė – kiek individas objektyviai gali užsiimti tam tikra veikla esant tam tikroms sąlygoms (tai, kokios yra objektyvios sąlygos). Atliekant teorija pagrįstus tyrimus svarbu atkreipti dėmesį, kad analizuojama ne galima reali respondento situacija, o tai, kaip jis pats suvokia ir vertina situaciją, kurioje veikia.

4 paveikslas. Suplanuoto elgesio teorijos modelis (pagal Madden et al., 1992 ir Taylor et al., 2007)

Suplanuoto elgesio teorijos pasirinkimas analizuojamai temai ištirti grindžiamas keletu veiksnių. Visų pirma, suplanuoto elgesio teorijos esminės nuostatos nuosekliai atitinka mokslininkų atvirosios prieigos leidybinės elgsenos problematiką. Atlikta užsienio mokslininkų atvirosios prieigos leidybinės elgsenos tyrimų analizė (pateikiama pirmame darbo skyriuje) atskleidė pagrindinius su mokslininkų atvirosios prieigos leidybine elgsena (t. y. priimamu sprendimu teikti ar ne mokslines publikacijas skelbti atvirosios prieigos kanalu) susijusius veiksnius, kuriuos galima sugrupuoti į suplanuoto elgesio teorijos siūlomus veiksnių, galinčių nulemti elgesį, blokus.

Nuostatos. Mokslininkai gali turėti teigiamas arba neigiamas nuostatas dėl mokslinių publikacijų teikimo atvirajai prieigai, o tai daro įtaką sprendimui naudotis arba ne šiuo mokslinių publikacijų leidybos kanalu. Mokslininkų nuostatos dažnai gali būti susijusios su turimomis žiniomis apie atvirąją prieigą – kaip parodė atlikta atvirosios prieigos leidybinės elgsenos mokslinių tyrimų analizė (pateikiama darbo 1.3 poskyryje), mokslininkai, mažiau žinantys apie atvirosios prieigos leidybos galimybes ir šios prieigos įgyvendinimo būdus, atvirąją prieigą buvo linkę vertinti labiau neigiamai nei mokslininkai, kurie apie atvirosios prieigos mokslinių publikacijų leidybos kanalą žinojo daugiau. Suplanuoto elgesio teorijos tyrimo modelis leidžia įvertinti, kaip stipriai nuostatos yra susijusios su mokslininkų ketinimu publikuoti savo darbus atvirosios prieigos kanalu.

Įsivaizduojamos normos. Kaip parodė atvirosios prieigos mokslinių publikacijų leidybos Lietuvoje situacijos analizė, atlikta pirmame darbo skyriuje, Lietuvos mokslininkams yra numatyta prievolė mokslines publikacijas kelti į mokslinės informacijos talpyklas, taip pat skatinama mokslinius straipsnius publikuoti atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose. Vis dėlto mokslininkai į atvirosios prieigos mokslinių publikacijų leidybą įsitraukia ne tokiu intensyvumu, kaip tikimasi. Svarbi ir tam tikroje mokslo srityse (mokslinėse bendruomenėse) susiformavusi leidybos tradicija, kuri gali būti suprantama kaip aplinkos spaudimas. Pavyzdžiui, jei tam tikroje mokslo bendruomenėje yra priimta dėti publikacijas į mokslinės informacijos talpyklas, tikėtina, kad mokslininkas jaus spaudimą atitinkamai elgtis, ir atvirkščiai, jei tradicijos skelbti publikacijas atvirosios prieigos kanalu nėra, spaudimą tai daryti mokslininkas, tikėtina, jaus mažesnę.

Suvokta kontrolė. Naudojimasis atvirąja prieiga kaip mokslinių publikacijų leidybos kanalu reikalauja tam tikrų materialių (mokslinio straipsnio publikavimas auksinės atvirosios prieigos moksliniame žurnale yra mokamas) ir nematerialių (žinių apie mokslinių publikacijų teikimą atvirosios prieigos moksliniams žurnalams ar mokslinių publikacijų kėlimą į mokslinės

informacijos talpyklas, gebėjimo naudotis informacinėmis komunikacinėmis technologijomis, žinių apie licencines sutartis ir autorių teises teikiant mokslines publikacijas į mokslinės informacijos talpyklas) išteklių. Suvoktos kontrolės dedamoji mokslininkų atvirosios prieigos leidybinės elgsenos kontekste gali būti suprantama kaip tam tikras mokslininko įsitikinimas dėl jo disponuojamų išteklių, kurie, jo suvokimu, leidžia arba, atvirkščiai, tampa barjeru ketinant skelbti publikacijas atvirosios prieigos šaltinyje. Veikdamas esant tam tikroms sąlygoms, mokslininkas gali turėti tam tikrą suvokimą apie savo galimybes naudotis atvirąja prieiga kaip mokslinių publikacijų leidybos kanalu. Pavyzdžiui, viena iš mokslininkui keliamų būtinų sąlygų gauti finansavimą tyrimui atlikti gali būti tyrimo rezultatų pagrindu parengtos mokslinės publikacijos skelbimas atvirosios prieigos moksliniame žurnale ir (ar) teikimas mokslinės informacijos talpyklai. Vykdydamas tokią projektą ir siekdamas tenkinti finansavimą skyrusios institucijos reikalavimus mokslininkas disponuoja ribotomis galimybės kontroliuoti situacija. Tokiu atveju nėra pagrindo rasti ketinimui ir suvokta kontrolė tiesiogiai veikia elgesį. Kitas galimas suvoktos kontrolės pavyzdys galėtų būti mokslininkams keliamas formalus reikalavimas tam tikrą mokslinių straipsnių skaičių publikuoti *ISI Web of Science* ar tam tikrose kitose duomenų bazėse referuojamuose mokslo žurnaluose. Galima situacija, kad nurodytose duomenų bazėse nėra tam tikros mokslo srities referuojamų atvirosios prieigos mokslinių žurnalų. Tokiu atveju mokslininkas gali suvokti kontrolę kaip ribotą. Mokslinių publikacijų kėlimo į talpyklas atveju galimi riboti mokslininkų laiko, skiriamo mokslinei publikacijai įkelti į talpyklą, ištekliai (mokslinės publikacijos parengimas mokslinės informacijos talpyklai pateikti, informacijos dėl licencinės sutarties sąlygų tikslinimas su leidėju, informacijos apie leidėjo autorių teisių politiką paieška duomenų bazėje SHERPA/RoMEO, mokslinės informacijos talpyklos techninės instrukcijos, kaip pateikti mokslinę publikaciją, analizavimas).

Ketinimas. Analizuojamos temos kontekste ketinimas susijęs su mokslininko pasiryžimu naudotis atvirąja prieiga kaip mokslinių publikacijų leidybos kanalu. Čia aktualu nustatyti ryšio tarp ketinimo ir elgsio stiprumą – t. y. kiek ketinimas naudotis atvirąja prieiga kaip mokslinių publikacijų leidybos kanalu yra susijęs su mokslininko atvirosios prieigos leidybine elgsena. Galima situacija, kai mokslininkas ketina mokslines publikacijas teikti atvirajai prieigai, tačiau jo praeities atvirosios prieigos leidybinė elgsena rodo menką įsitraukimą į naudojimąsi šiuo mokslinių publikacijų leidybos kanalu (deklaracijos neatitinka realaus elgsio).

Suplanuoto elgesio teorija yra paremta prielaida, kad žmogus priima sprendimus ne spontaniškai, o racionaliai apmąstęs turimą informaciją ir galimus pasirinkimus (Taylor, 2007). Mokslininko sprendimas kokiam moksliniam žurnalui teikti mokslinį straipsnį, yra susijęs su įvairiais veiksniais, tokiais kaip mokslinio žurnalo atitiktis atstovaujama mokslu sričiai, mokslinio žurnalo reitingas, prestižas, cituojamumas, atspindėjimas tarptautinėse duomenų bazėse, mokslinio žurnalo atitiktis mokslu institucijos keliamiems reikalavimams mokslininkų atestacijai. Mokslinės publikacijos teikimas atvirosios prieigos mokslinės informacijos talpyklai taip pat sietinas su racionali mokslininko pasirinkimu, kokiais būdais ir kanalais ir kaip plačiai viešinti parengtas mokslines publikacijas (pavyzdžiui, teikiant mokslines publikacijas tik į Lietuvos kuriamas ir palaikomas mokslinės informacijos talpyklas, ar (ir) į tarptautines mokslinės informacijos talpyklas). Mokslininkų leidybinėje elgsenoje, kaip ir bet kurioje kitoje, galimas automatinis sprendimo atitinkamai elgtis priėmimas (pavyzdžiui, kai mokslininkas visada publikuoja straipsnius tame pačiame moksliniame žurnale ir apie kitas galimybes nesvarsto). Visgi, kadangi ne tik publikacijų kokybė, darbų apimtis, bet ir sprendimai dėl leidybinės elgsenos yra susiję su mokslininkų pripažinimo mokslinėje bendruomenėje įgijimu, karjeros galimybėmis, mokslinių publikacijų autorių leidybinė elgsena yra viena iš žmogaus veiklos rūšių, kai, tikėtina, sprendimai priimami racionaliai, gerai apgalvojus.

Svarbu ir tai, kad suplanuoto elgesio teorija leidžia ne tiek atskleisti bendrą foną, kuriame mokslininkai veikia priimdami sprendimus, ar skelbti publikacijas atvirosios prieigos kanalu, kiek geriau suprasti situaciją iš mokslininko perspektyvos. Tai yra:

- kaip mokslininkas suvokia jam daromą spaudimą mokslines publikacijas teikti atvirosios prieigos šaltiniui (įsivaizduojama norma),
- vertina savo galimybes ir išteklius naudotis atvirąja prieiga kaip mokslinių publikacijų leidybos kanalu (suvokta kontrolė),
- kokios jo turimos naudojimosi atvirąja prieiga kaip mokslinių publikacijų leidybos kanalu nuostatos,
- kaip stipriai visi šie veiksniai susiję su ketinimu teikti mokslines publikacijas atvirosios prieigos šaltiniui ir praeities atvirosios prieigos leidybine elgsena.

Tyrimo modelis, besiremiantis suplanuoto elgesio teorija yra plačiai taikomas analizuojant ryšį tarp nuostatos ir elgsenos ir nustatant atitinkamą elgesį skatinančius veiksnius (Conner, Armitage, 1998). Teorija taikyta

analizuojant su sveikata susijusį elgesį (prevencinių tyrimų atlikimą, rūpinimąsi sveika mityba, fiziniu aktyvumu, svorio kontrole ir kt.), rizikingą elgesį (įsitraukimą į azartinius lošimus, ekstremalių sporto šakų propagavimą ir kt.), vartotojų elgseną ir pirkimo įpročius, įsitraukimą į socialinę gerovę skatinančias veiklas (donorystę, pinigų aukojimą ir kt.), naujų technologijų taikymą ir daugybę kitų įvairias sritis apimančių veiklų. Anot I. Ajzeno, suplanuoto elgesio teorija yra viena daugiausia cituojamų ir dažniausiai pasitelkiamų teorinių modelių prognozuojant elgesį (Ajzen, 2011). Ši teorija taip pat sėkmingai taikyta tiriant mokslininkų atvirosios prieigos leidybinę elgseną. Larsas Moksnessas ir Sveinas Ottaras Olsenas (2017) taikė suplanuoto elgesio teoriją tirdami vieno Norvegijos universiteto mokslininkų ketinimus publikuoti mokslinių tyrimų rezultatus atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose. Tyrimas atliktas taikant apklausos tyrimo metodą, tyrimo duomenys surinkti pasitelkiant anketą. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad nuostatos dėl atvirosios prieigos stipriausiai veikia mokslininkų ketinimą publikuoti mokslinių tyrimų rezultatus atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose.

Ji-Hong Parko 2007 m. apgintoje disertacijoje „Veiksniai, lemiantys atvirosios prieigos leidybos priėmimą“ (Park, 2007), kurios tyrimo rezultatai pateikiami straipsnyje „Motyvacija mokslinei leidybai internete: ar mokslininkai atvirąją prieigą mato kaip pranašumą?“ (Park, 2009) naudojant suplanuoto elgesio teoriją nustatyti veiksniai, lemiantys, kaip mokslininkai priima atvirosios prieigos mokslinių publikacijų leidybą, ir įvertintas kiekvieno iš tų veiksnių poveikis mokslininkų atvirosios prieigos leidybinei elgsenai. Autorius, vykdydamas anketinę apklausą, apklausė 1104 mokslininkus ir nustatė 11 mokslininkų atvirosios prieigos leidybinę elgseną lemiančių veiksnių. Tyrimu atskleista, kad tai, kokie veiksniai stipriausiai lemia mokslininkų leidybinę elgseną, priklauso nuo to, kokias pareigas eina mokslininkas. Taip pat nustatyta, kad svarbiausias veiksnys, lemiantis mokslininkų atvirosios prieigos leidybinę elgseną, yra ankstesnė mokslininko patirtis publikuojant mokslinių tyrimų rezultatus skirtinguose mokslinės leidybos kanaluose, mokslininko turimos žinios apie atvirosios prieigos leidybą ir tai, kokios naudos jis tikisi iš mokslinių publikacijų leidybos.

Pagrindiniai suplanuoto elgesio teorijos apribojimai. Nurodoma, kad teorija iš esmės yra paremta kognityvinio proceso analize ir į individą siūlo žvelgti kaip į priimančią sprendimus remiantis racionaliū mąstymu ir veikiantį individualiai (Taylor, 2007), nors žmogus, prieš priimdamas tam tikrą sprendimą, susijusį su elgesiu, ne visais atvejais apmąsto situaciją, tačiau

dažnai elgiasi automatiškai, taip pat priimtą sprendimą, kaip elgtis konkrečioje situacijoje, gali nulemti grupės įtaka. Teorija taip pat kritikuojama dėl to, kad joje per mažai dėmesio skiriama galimam patirties ir individualių asmenų charakteristikų (amžiaus, lyties ir kt.) poveikiui.

Kitas svarbus suplanuoto elgesio teorija paremtų tyrimų apribojimas yra tai, kad iš esmės nagrinėjami tik individualiai suvokiami tam tikri veiklos ir (ar) elgesio aspektai ir to suvokimo įtaka žmogaus individualiai priimam sprendimui, ar į tą veiklą įsitraukti, ja užsiimti, ar ne. Kitaip tariant, šiuo atveju analizuojama tik tai, *kaip mokslininkai supranta ir vertina publikacijų skelbimo atvirosios prieigos kanalu veiklą ir kaip tas suvokimas lemia jų supratimą, ar patiems įsitraukti į atvirosios prieigos mokslinių publikacijų leidybą, ar ne*. Taigi leidybinė elgsena analizuojama **suvokimo** lygmeniu – iš esmės galima sakyti, kad analizuojama ne kokia atvirosios prieigos mokslinių publikacijų leidybos situacija yra, bet kaip ją **suvokia** mokslininkai. Taip tyrimo laukas susiaurėja iki „mikro-“ lygmens, nes nėra nagrinėjami globalesni išoriniai veiksniai ir jų įtaka mokslininkų elgesiui (pavyzdžiui, kylančių konfliktų tarp mokslo politikos strategijas kuriančių ir įgyvendinančių institucijų ir komercinių leidėjų). Kita vertus, atsiribojus nuo platesnio konteksto ir susitelkus į individo psichologinius elgesio veiksnius, situaciją naudinga įvertinti ir tik per individo suvokimo prizmę, o tai leidžia koncentruotai ir tiksliai nustatyti, kaip esant tam tikroms sąlygoms elgiasi tam tikra visuomenės grupė (šiuo atveju – mokslininkai).

2.2. Suplanuoto elgesio teorijos pritaikymas mokslininkų atvirosios prieigos leidybos elgsenos tyrimams

Atlikus atvirosios prieigos mokslinių publikacijų leidybos situacijos Lietuvoje analizę, kuri aprašyta pirmojoje šios disertacijos dalyje, išryškėjo tam tikri specifiniai aspektai, kurie gali būti reikšmingi atliekamam Lietuvos mokslininkų atvirosios prieigos leidybinės elgsenos tyrimui. Atsižvelgiant į šiuos aspektus, viena vertus, tyrimas taptų tikslingesnis, lankstesnis, kita vertus, būtų galima patikrinti, ar specifinės, Lietuvos regionui būdingos sąlygos yra susijusios su tam tikrais mokslininkų atvirosios prieigos leidybinės elgsenos ypatumais. Taigi, rengiant šio tyrimo anketą, atkreiptinas dėmesys į šiuos atvirosios prieigos mokslinių publikacijos leidybos Lietuvoje ypatumus:

- 1) atvirosios prieigos moksliniai žurnalai sudaro beveik absoliučią daugumą (94 proc.) Lietuvoje leidžiamų mokslinių žurnalų (2018 m. duomenimis);

- 2) į didžiausią mokslinės informacijos talpyklą eLABa iš visų užregistruotų mokslinių publikacijų tik 3,37 proc. yra įkeliamos kaip viso teksto dokumentai (2019 m. duomenimis);
- 3) atvirosios prieigos įgyvendinimą Lietuvoje reglamentuojančiuose dokumentuose mokslininkams yra keliamas reikalavimas teikti mokslines publikacijas į mokslinės informacijos talpyklą iš karto po mokslinės publikacijos išleidimo (ar patvirtinus, kad mokslinė publikacija priimama publikuoti) ir, esant galimybei, mokslinius straipsnius publikuoti atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose.

Atvirosios prieigos mokslinių publikacijų leidybos situacijos Lietuvoje analizė parodė, kad beveik absoliuti dauguma Lietuvos mokslinių žurnalų yra atvirosios prieigos. Tai reiškia, kad bet kuris Lietuvos mokslinis žurnalas, kurį respondentas žino ar kuriame publikavo straipsnius, greičiausiai bus atvirosios prieigos. Visai kitokia situacija yra tarptautinėje mokslinių žurnalų leidybos rinkoje, kur dalis žurnalų yra prenumeruojami, dalis atvirosios prieigos, o dalis – hibridiniai. Todėl, tiriant Lietuvos mokslininkų atvirosios prieigos leidybinę elgseną ir interpretuojant gautus tyrimo duomenis, svarbu išskirti šiuos du lygmenis: mokslinių straipsnių teikimas **Lietuvos** atvirosios prieigos moksliniams žurnalams; mokslinių straipsnių teikimas **užsienio** atvirosios prieigos moksliniams žurnalams. Toks atskyrimas taip pat svarbus suplanuoto elgesio teorijos kontekste – pavyzdžiui, jei nėra nė vieno tam tikrą mokslininko atliekamų tyrimų tematiką atitinkančio atvirosios prieigos mokslinio žurnalo, kuriame mokslininkas galėtų skelbti publikacijas ar kurį galėtų skaityti, esama padėtis kontroliuoja jo elgseną. Tokiu atveju nėra galimybės rinktis ir tai nulemia tam tikrą elgseną, kuris iš esmės gali būti tik vienpusiškas.

Išskirti nacionalinį ir tarptautinį lygmenis yra pravartu ir naudojimosi mokslinės informacijos talpyklomis kaip mokslinių publikacijų leidybos kanalu kontekste. Kaip parodė Lietuvos atvirosios prieigos mokslinių publikacijų leidybos Lietuvoje situacijos analizė, nors atvirąją prieigą reglamentuojančiais dokumentais yra skatinamas mokslininkų aktyvumas teikiant mokslines publikacijas į talpyklą, į didžiausią Lietuvos mokslinės informacijos talpyklą eLABa (apima 50 šalies institucijų) yra įkeliamas tik labai maža dalis visų čia užregistruotų mokslinių publikacijų (nesiekia 4 proc.). Galima daryti prielaidą, kad tam tikros srities Lietuvos mokslininkai yra labiau linkę kelti savo mokslines publikacijas į tarptautines mokslinės informacijos talpyklas (pavyzdžiui, fizikos srities mokslininkai į arXiv, biomedicinos srities mokslininkai į PubMed ar pan.) nei į eLABa. Į tyrimo modelį įtraukus nacionalinį ir tarptautinį lygmenis, būtų galima sužinoti, kiek

mokslininkai yra linkę naudotis tarptautinėmis mokslinės informacijos talpyklomis.

Nuostatos. Nuostatą (angl. *attitude*) M. Fishbeinas ir I. Ajzenas apibrėžia kaip paslėptą polinkį ar tendenciją į tam tikrą objektą reaguoti su skirtingo stiprumo palankumu arba nepalankumu (Fishbein, Ajzen, 2010, p. 76). Nuostata yra susijusi su tam tikru vertinimu, kuris gali būti išreiškiamas skalės neigiama–neutrali–teigiama reikšmėmis. Kitaip sakant, terminas „nuostata“ suplanuoto elgesio teorijos kontekste reiškia objekto, koncepcijos ar elgesio vertinimą pagal tam tikrą skalę. Nuostata dėl tam tikro objekto ar reiškinio gali būti apčiuopiama panaudojant *semantinio diferencialo* skalę (Osgood et al., 1957). Taikant šią skalę respondentų yra prašoma objektui priskirti tam tikrą reikšmę (dažniausiai skalę sudaro reikšmės nuo –3 iki +3, nuostatos skaitinė išraiška yra pasirinktų vertinimų suma).

M. Fishbeinas ir I. Ajzenas pažymi, kad turimos nuostatos dėl tam tikro reiškinio gali būti paremtos pozityvia ar negatyvia patirtimi (empirinis²⁶ nuostatos aspektas) arba pozityviu ar negatyviu galimų pasekmių vertinimu (instrumentinis nuostatos aspektas) (Fishbein, Ajzen, 2010). Anot autorių, atliekant empirinius tyrimus, svarbu įtraukti abu – tiek instrumentinį, tiek empirinį – nuostatos aspektus. Pavyzdžiui, tyrimo, kurio metu analizuotas respondentų įsitraukimas į socialiniame tinkle „Facebook“ rodomą reklamą, respondentų prašyta pagal skalę nuo 1 iki 7 įvertinti, ar tokią reklamą rodyti socialiniame tinkle „Facebook“ yra naudinga (instrumentiniai nuostatos aspektai); tokia reklama nuteikia pozityviai, yra maloni (empiriniai nuostatos aspektai) (Sanne, 2018).

Moksnessas ir Olsenas (2017), tirdami mokslininkų atvirosios prieigos leidybinę elgseną taikant suplanuoto elgesio teoriją, nuostatoms identifikuoti naudojo semantinio diferencialo skalę, atsižvelgdami į galimus tiek instrumentinius, tiek empirinius nuostatos aspektus. Suformuluotas teiginys „Man teikti straipsnius atvirosios prieigos moksliniams žurnalams yra...“ su rangine skale, kurioje pateikiamos antitezės „nenaudinga / naudinga“, „kvaila / protinga“, „neefektyvu / efektyvu“, „nuobodu / įdomu“, „nepatinka / patinka“, „nemalonu / malonu“. Nors, remiantis suplanuoto elgesio teorija, toks nuostatų identifikavimo būdas yra tinkamas ir pagrįstas, ankstesnių empirinių tyrimų analizė (pateikiama šio darbo antrame skyriuje) parodė, kad mokslininkų turimos nuostatos dėl atvirosios prieigos kaip leidybos kanalo gali būti nulemtos įvairių veiksnių, susijusių su mokslininkų požiūriu į įvairius su atvirąja prieiga susijusius aspektus, tokius kaip straipsnio parengimo

---

²⁶ Šiame kontekste „empirinis“ reiškia paremtas patyrimu (angl. *experiential*).

leidybai mokestis, suinteresuotumas atvirumo principu, požiūris į mokslinės produkcijos kėlimą į mokslines informacijos talpyklas. Taip pat, kaip atskleidė anksčiau atliktų empirinių tyrimų rezultatai, mokslininkų naudojimuisi atvirąją prieigą svarbios žinios apie atvirąją prieigą – ku mokslininkas daugiau žino apie šį mokslinių publikacijų skelbimo kanalą, tuo labiau yra linkęs juo naudotis.

Parkas (2009) rėmėsi požiūriu, kad mokslininko nuostatą naudotis atvirosios prieigos moksliniais žurnalais kaip leidybos kanalu gali lemti šie veiksniai:

- a) **Suvoktas autoriteto įgijimo pranašumas** (angl. *perceived authoritative advantage*) – moksliniai tyrimai rodo, kad renkantis, kur publikuoti mokslinę produkciją, autoriui svarbus mokslinio leidinio prestižas, nes publikacijų skelbimas pripažinimą pelnusiame moksliniame leidinyje mokslininkui padeda įgyti autoritetą tam tikroje mokslo srityje. Parkas „suvoktą autoriteto įgijimo pranašumą“ apibrėžia kaip tai, kiek mokslininko manymu, mokslinės produkcijos skelbimas atvirosios prieigos kanalu yra susijęs su autoriteto įgijimu tam tikroje mokslo srityje.
- b) **Suvoktas išaugusio mokslinės produkcijos matomumo pranašumas** (angl. *perceived visible advantage*) – mokslininko požiūris į tai, kiek mokslinės produkcijos paskelbimas atvirosios prieigos kanalu gali padidinti jo mokslinės produkcijos matomumą.
- c) **Suvoktas technologinis pranašumas** (angl. *perceived technological advantage of open access journal systems*) – tai, kiek mokslininko manymu, mokslinio žurnalo internetinio puslapio platformos (publikavimo sistemos) naudojimas padės jam geriau atlikti publikavimo veiklą (pavyzdžiui, trumpesnis rankraščio parengimo publikavimui laikas, galimybė gauti atgalinį ryšį iš skaitytojų).
- d) **Suvoktas teminis suderinamumas** (angl. *perceived topical compatibility*) – tai, kiek mokslininko srityje egzistuojantys atvirosios prieigos moksliniai žurnalai yra jam priimtini ir pateisina jo lūkesčius (mokslinių žurnalo skaitytojų auditorija, redaktorių kolegijos politika, publikavimo greitis).
- e) **Suvokta didesnių galimybių pakilti karjeros laiptais nauda** (angl. *perceived career benefit*) – tai, kiek mokslininko manymu, paskelbęs publikaciją atvirosios prieigos moksliniame žurnale ar įkėlęs straipsnį į atvirosios prieigos mokslinės informacijos talpyklą, jis įgis didesnes akademinės karjeros galimybes.

- f) **Suvoktos turimos žinios apie atvirosios prieigos mokslinius žurnalus kaip mokslinės leidybos kanalą** (angl. *perceived awareness*) – tai, kiek mokslininkas yra susidūręs su atvirosios prieigos moksliniais žurnalais, ką apie juos žino (ar yra anksčiau skaitęs publikacijų atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose, citavęs). Ankstesnis susidūrimas su atvirosios prieigos moksliniais žurnalais – jų straipsnių skaitymas, citavimas – sumažina baimę šiuose žurnaluose publikuoti savo straipsnius, galinčią kilti dėl žinių apie tokio tipo mokslinius žurnalus stokos.

Remiantis Parko (2009) pateikiamais nuostatų dėl atvirosios prieigos mokslinių žurnalų formavimosi veiksniais, taip pat pirmame darbo skyriuje atlikta empirinių tyrimų analize sudarytas charakteristikų, susijusių su mokslinių straipsnių teikimu atvirosios prieigos moksliniams žurnalams, ir charakteristikų, susijusių su mokslinių publikacijų kėlimu į mokslinės informacijos talpyklas, sąrašas (9 lentelė). Remiantis šiuo sąrašu suformuluoti trys tyrimo anketos klausimai (tyrimo anketa pateikiama 3 disertacijos priede).

Atsižvelgiant į mokslininkų atvirosios prieigos leidybinės elgsenos apibrėžimą suplanuoto elgesio teorijos kontekste – „mokslinio straipsnio teikimas publikuoti pasirinktame atvirosios prieigos moksliniame žurnale per praėjusius trejus metus; mokslinės publikacijos skelbimas mokslinės informacijos talpykloje per praėjusius trejus metus“, formuluojamos straipsnių teikimo atvirosios prieigos moksliniams žurnalams ir mokslinių publikacijų kėlimo į mokslinės informacijos talpyklas charakteristikos. Mokslininkų atvirosios prieigos leidybinės elgsenos tyrimo atžvilgiu, kadangi tai užsienio autorių pakankamai išsamiai ištyrinėta tema, charakteristikos gali būti formuluojamos pasitelkiant empirinių tyrimų duomenis (atlikta empirinių tyrimų analizė pateikiama šio darbo pirmame skyriuje).

9 lentelė. Aspektai (charakteristikos), susiję su mokslinių straipsnių teikimu atvirosios prieigos moksliniams žurnalams, ir aspektai, susiję su mokslinių publikacijų kėlimu į mokslinės informacijos talpyklas. Parengta remiantis šaltiniais

Aspektai, susiję su mokslinių straipsnių teikimu atvirosios prieigos moksliniams žurnalams, ir mokslinių publikacijų kėlimu į mokslinės informacijos talpyklas		
1	Didesnis mokslinių publikacijų matomumas	Rowley et al., 2017; Serano-Vicente et al.
2	Nerecenzuotos mokslinės publikacijos	Swan, Brown, 2004; Rowlands, Nicholas, 2006

Lentelės tęsinys.

3	Didesnės mokslinės karjeros galimybės	Park, 2009
4	Technologinis pranašumas	Park, 2009
5	Autoriteto tam tikroje mokslo srityje įgijimas	Park, 2009
6	Mokslinės publikacijos ir leidinio teminis suderinamumas	Park, 2009
7	Turimos žinios apie atvirąją prieigą	Park, 2009
Aspektai, susiję su mokslinių publikacijų kėlimu į mokslinės informacijos talpyklas		
8	Aurių teisių klausimai	Creaser et al., 2010
Aspektai, susiję su mokslinių straipsnių teikimu atvirosios prieigos moksliniams žurnalams		
9	Plėšikiški leidiniai	Swan, Brown, 2004;
10	Publikavimo mokesčiai	Rowlands, Nicholas, 2006

Mokslininkų atvirosios prieigos leidybinės elgsenos apibrėžtis. Šio tyrimo centre – bandymas paaiškinti mokslininkų atvirosios prieigos leidybinę elgseną. Tam, visų pirma, svarbu ją tinkamai apibrėžti. Palyginti su nuostata ar ketinimu, elgesys yra „apčiuopiamas“, jį galima analizuoti stebint. Kiekvienas elgesio stebėjimas yra vykdomas esant tam tikroms aplinkybėms (tam tikrame kontekste), tam tikru metu. M. Fishbeinas ir I. Ajzenas siūlo elgesį suplanuoto elgesio teorijos kontekste apibrėžti pasitelkiant tokias stebėjimui būdingas kategorijas kaip: 1) atliekama veikla; 2) veiklos objektas, tikslas; 3) vieta, kurioje vyksta veiksmas (kontekstas); 4) laikas, per kurį veikla, tikėtina, bus atlikta. Pakeitus bet kurią iš šių kategorijų, pasikeistų ir pats elgesys (pavyzdžiui, laiko pokytis – indaplovės pirkimas per vieną dieną, o ne per 30 dienų pakeistų tai, kaip elgesys būtų suprantamas ir vertinamas). M. Fishbeinas ir I. Ajzenas skiria keturis elgesio detalizavimo lygius:

1. žemą;
2. vidutiniškai žemą;
3. vidutiniškai aukštą;
4. aukštą.

Pernelyg žemas ir pernelyg aukštas abstrakcijos lygmuo gali sumenkinti tyrimo teorinį ir praktinį reikšmingumą, pavyzdžiui, informacija apie itin detalai apibrėžtą aerobikos užsiėmimų lankymą galėtų būti naudinga tik tam tikru atveju (pavyzdžiui, aerobikos treneriui). Aukštesnis abstrakcijos lygmuo šiuo atveju suteiktų daugiau informacijos apie tiriamojo pasiryžimą užsiimti

sportine veikla, o ne tik apie konkretaus veiksmo atlikimą ar neatlikimą esant konkrečioms, apibrėžtomis sąlygoms.

Remiantis M. Fishbeino ir I. Ajzeno rekomendacijomis, mokslininkų atvirosios prieigos leidybinę elgseną (pateikiama 10-oje lentelėje) galima apibrėžti pradedant žemu ir baigiant aukštu abstrakcijos lygmeniu. Žemu abstrakcijos lygmeniu mokslininkų atvirosios prieigos leidybinę elgseną būtų galima apibrėžti detalai apibūdinant konkretų atvejį, pavyzdžiui: „mokslinio straipsnio apie mokslininkų atvirosios prieigos leidybinę elgseną teikimas publikuoti atvirosios prieigos mokslinio žurnalo „Information Research“ 23-iaame numeryje“. O abstrakčiau mokslininkų atvirosios prieigos leidybinę elgseną galima apibrėžti taip: „mokslinio straipsnio teikimas publikuoti atvirosios prieigos moksliniam žurnalui per ateinančius metus“. Apibrėžimu siekiant apimti platesnę informacijos apie atvirosios prieigos leidybinę elgseną lauką, sąvoka gali būti dar mažiau detalizuojama: „mokslinės publikacijos teikimas publikuoti atvirosios prieigos moksliniam žurnalui ir (ar) kėlimas į mokslinės informacijos talpyklą per praėjusius trejus metus“. Abstraktus mokslininko atvirosios prieigos leidybinės elgsenos apibrėžimas skambėtų taip: „mokslinės publikacijos teikimas publikuoti per praėjusius penkerius metus“.

10 lentelė. Keturi elgesio (mokslininkų atvirosios prieigos leidybinės elgsenos) apibrėžties abstrakcijos lygmenys (sudaryta pagal M. Fishbeiną ir I. Ajzeną)

Abstrakcijos lygmuo	Veikla	Veiklos objektas	Kontekstas (vieta)	Laikas
Žemas	Teikimas publikuoti	Mokslinis straipsnis apie mokslininkų atvirosios prieigos leidybinę elgseną	Atvirosios prieigos mokslinis žurnalas „Information Research“	2018 m. 23-ias numeris
Vidutiniškai žemas	Teikimas publikuoti	Mokslinis straipsnis	Atvirosios prieigos mokslinis žurnalas	Per ateinančius metus

Lentelės tęsinys.

Vidutiniškai aukštas	Teikimas publikuoti	Mokslinė publikacija	Atvirosios prieigos moksliniai žurnalai ir (ar) mokslinės informacijos talpyklos	Per praėjusius trejus metus
Aukštas	Teikimas publikuoti	Mokslinė publikacija	–	Per praėjusius penkerius metus

M. Fishbeinas ir I. Ajzenas nurodo, kad elgsenos apibrėžimo abstrakcijos lygmuo iš esmės priklauso nuo tyrėjo pasirenkamos tyrimo perspektyvos, tačiau svarbu, kad tiek tyrėjas, tiek respondentas apibrėžimą suprastų vienodai (Fishbein, Ajzen, 2010). Mokslininkų atvirosios prieigos leidybinės elgsenos apibrėžimui svarbi atvirosios prieigos samprata, kuri šiame darbe aiškinama kaip mokslinės literatūros, kuri yra skaitmeninė, platinama internetu (per atvirosios prieigos mokslinius žurnalus ir mokslinės informacijos talpyklas) nemokamai ir jai taip pat gali būti netaikomi kai kurie ar daugelis autorių teisių apribojimų, leidybos būdas. Atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose skelbiami tik recenzuoti moksliniai straipsniai, o į atvirosios prieigos mokslinėse informacijos talpyklas (tai priklauso nuo talpyklos politikos) gali būti keliamos įvairaus pobūdžio recenzuotos ir nerecenzuotos mokslinės publikacijos.

Atsižvelgiant į tokią atvirosios prieigos sampratą, formuluojami du mokslininkų atvirosios prieigos leidybinės elgsenos apibrėžimai pagal vidutiniškai aukštą abstrakcijos lygmenį (pagal kategorijas išskaidyti apibrėžimai pateikiami 11-oje lentelėje):

1. Mokslinio straipsnio teikimas publikuoti pasirinktame atvirosios prieigos moksliniame žurnale per praėjusius trejus metus.
2. Mokslinės publikacijos įkėlimas į mokslinės informacijos talpyklą per praėjusius trejus metus.

11 lentelė. Mokslininkų atvirosios prieigos leidybinės elgsenos apibrėžimas pagal suplanuoto elgesio teorijos koncepciją (parengta pagal Fishbein, Ajzen, 2010 schemą)

<p>Mokslinio straipsnio (veiksmo objektas) teikimas publikuoti (veiksmas) pasirinktame atvirosios prieigos moksliniame žurnale (vieta, kontekstas) per praėjusius trejus metus (laikas)</p>	<p>Mokslinės publikacijos (veiksmo objektas) įkėlimas (veiksmas) į mokslinės informacijos talpyklą (vieta, kontekstas) per praėjusius trejus metus (laikas)</p>
---	---

Laiko nuoroda – **pastarieji treji metai** – pasirinkta atsižvelgiant į tai, kad mokslinio straipsnio paskelbimas – recenzavimas, redagavimas, atmesto straipsnio pateikimas kitam žurnalui, gali užtrukti nuo kelių mėnesių iki kelerių metų (Moksness, Olsen, 2017). Tikėtina, kad per trejus metus mokslininkas pateiks publikuoti bent vieną parengtą mokslinį darbą.

Mokslininkų atvirosios prieigos leidybinei elgsenai apibrėžti pasirinktas retrospektyvus požiūris į elgesį (*per praėjusius trejus metus*). Tokį pasirinkimą lėmė nagrinėjamos elgsenos pobūdis. Kadangi mokslininkai publikacijas parengia ir teikia publikavimui skirtingu dažnumu, sunku nustatyti atskaitos tašką laike, kada, atlikus vieną tyrimą ir nustatius ketinimą elgesio atžvilgiu, pakartotinai atlikti apklausą siekiant išsiaiškinti (arba stebėjimo ar kitu būdu patikrinti), ar respondento tyrimo metu deklaruotas ketinimas atitiko jo elgesį. Kita vertus, atliekant suplanuoto elgesio teorija paremtus empirinius tyrimus, yra analizuojamas ryšys ne tik tarp ketinimo ir ateityje planuojamo atlikti, bet ir praeities elgesio. Kai kurių empirinių tyrimų rezultatai atskleidė stipresnę koreliaciją tarp ketinimo ir praeities elgesio nei tarp ketinimo ir ateityje planuojamo atlikti elgesio (Fishbein, Ajzen, 2010).

Ketinimas. Ketinimą M. Fishbeinas ir I. Ajzenas apibrėžia kaip subjektyvią tikimybę, kad žmogus atliks tam tikrą veiksmą (atitinkamai elgsis). Ketinimas leidžia apčiuopti tam tikrą elgesio dichotomiją, kuri empiriniuose tyrimuose išreiškiama klausimu: ar respondentas planuoja tapti kraujo donoru; balsuoti prezidento rinkimuose; paaukoti pinigų labdarai. Siekiant tai išsiaiškinti respondentų galima klausti, ar jie planuoja arba ar ketina atlikti tam tikrą veiksmą, tačiau taip pat apie ketinimą galima sužinoti klausiant, kiek stiprus yra respondento ketinimas įsitraukti į tam tikrą veiklą arba kiek tikėtina, kad respondentas į ją įsitrauks. Remiantis anksčiau pateiktu mokslininkų atvirosios prieigos leidybinės elgsenos apibrėžimu, formuluojami tokie ketinimui atskleisti skirti klausimai:

1. Aš planuoju per ateinančius 18 mėnesių (1,5 metų) teikti straipsnio rankraštį **atvirosios prieigos moksliniam žurnalui**.
2. Aš planuoju per ateinančius 18 mėnesių (1,5 metų) pats įkelti ar pasirūpinti, kad mano viso teksto mokslinė publikacija būtų įkelta į **mokslinės informacijos talpyklą** (-as) (eLABa, arXiv, PubMed Central ar kt.)

Įsivaizduojama norma. Tai suvokiamas socialinis spaudimas įsitraukti ar ne į tam tikrą veiklą, tam tikras suvokimas apie socialinius standartus ir taisykles (Cialdini, Trost, 1998) ir individui svarbių asmenų nuomonė apie jo įsitraukimą ar neįsitraukimą į tam tikrą veiklą (Rivis, Sheeran, 2003). Įsivaizduojamos normos skiriamos į dvi grupes:

1. **Įpareigojančios normos** – tai įsivaizduojamos normos, susijusios su socialiniais reikalavimais, angl. *injunctive norms* (Ajzen, 1991).
2. **Apibūdinančios normos** – tai įsivaizduojamos normos, susijusios su kitų asmenų poveikiu elgesiui, angl. *descriptive norms* (Fishbein, Ajzen, 2010).

Atsižvelgiant į tokią įsivaizduojamos normos sampratą, formuluojami klausimai:

1. Yra tikimasi, kad aš teiksiu straipsnius atvirosios prieigos moksliniams žurnalams (įpareigojanti norma).
2. Yra tikimasi, kad aš pasirūpinsiu, kad mano mokslinės publikacijos būtų įkeltos į mokslinės informacijos talpyklą (-as) (įpareigojanti norma).
3. Dauguma mokslininkų, kuriuos aš žinau, teikia straipsnius atvirosios prieigos moksliniams žurnalams (apibūdinanti norma).
4. Daugumos mokslininkų, kuriuos aš žinau, mokslinės publikacijos yra įkeltos į mokslinės informacijos talpyklą (-as) (apibūdinanti norma).

Tyrimu taip pat siekiama sužinoti, kokie yra pagrindiniai normų šaltiniai, todėl respondentų klausiama, kieno didžiausią spaudimą skelbti publikacijas atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose ir kelti mokslines publikacijas į mokslinės informacijos talpyklą jie jaučia.

Suvokta kontrolė. Tai disponavimas vidiniais (pavyzdžiui, gebėjimais, žiniomis) ir išoriniais (pavyzdžiui, laiko, finansiniais) ištekliais, teikiantis arba apribojantis galimybę įsitraukti į tam tikrą veiklą (atitinkamai elgtis) (Fishbein, Ajzen, 2010).

Suvokta kontrolė mokslininkų atvirosios prieigos leidybinės elgsenos tyrimo kontekste gali būti apibrėžiama kaip:

- 1) Aš galiu pats nuspręsti, ar straipsnį teikti atvirosios prieigos moksliniam žurnalui.
- 2) Aš galiu be didesnių kliūčių pateikti straipsnį atvirosios prieigos moksliniam žurnalui.
- 3) Aš pasitikiu savo jėgomis pateikti straipsnį atvirosios prieigos moksliniam žurnalui.
- 4) Aš galiu pats nuspręsti, ar mano viso teksto mokslinė publikacija bus įkelta į mokslinės informacijos talpyklą (-as).
- 5) Aš galiu be didesnių kliūčių mokslinę publikaciją įkelti į mokslinės informacijos talpyklą (-as).
- 6) Aš pasitikiu savo jėgomis mokslinę publikaciją įkelti į mokslinės informacijos talpyklą (-as).

Šiame tyrime taip pat bandoma išsiaiškinti, kokie yra pagrindiniai suvoktos kontrolės apribojimai respondentų klausiant, kokios, jų manymu, yra pagrindinės kliūtys teikiant mokslinį straipsnį į atvirosios prieigos mokslinį žurnalą ir keliant mokslinę publikaciją į mokslinės informacijos talpyklą.

Tyrimas papildomas dar dviem kintamaisiais, kurie, nors ir nėra įtraukti į suplanuoto elgesio teorijos tyrimo modelį, yra svarbūs mokslininkų atvirosios prieigos leidybinei elgsenai ištirti. Tai naudojimasis atvirąja prieiga kaip mokslinės informacijos šaltiniu ir žinios apie atvirąją prieigą.

Naudojimasis atvirąja prieiga kaip mokslinės informacijos šaltiniu. Siekiant geriau suprasti mokslininkų atvirosios prieigos leidybinę elgseną, svarbu sužinoti ir tai, ar jie naudojami atvirąją prieigą kaip mokslinės informacijos šaltiniu. Lietuvos mokslininkų tyrimo atveju aktualu, ar respondentai naudojami atvirąją prieigą ieškodami informacijos Lietuvos ir užsienio atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose bei Lietuvos ir tarptautinėse mokslinės informacijos talpyklose.

Atlikti tyrimai rodo, kad mokslininkai aktyviai naudojami atvirosios prieigos mokslinės informacijos šaltiniais – tiek juos skaito, tiek cituoja savo moksliniuose darbuose (Creaser et al., 2010), nors patys atvirojoje prieigoje nebūtinai skelbia publikacijas. Tai susiję su mokslininko vaidmens mokslinių publikacijų leidybos grandinėje dvilypumu: mokslininkas yra ir pagrindinis mokslinių publikacijų autorius, ir skaitytojas. Todėl mokslininkas kaip autorius ir kaip skaitytojas gali turėti skirtingus (tik skaito kitų, bet pats nepublikuoja) ar panašius (ir skaito, ir publikuoja arba nei skaito, nei publikuoja) požiūrius į atvirąją prieigą.

Žinios apie atvirąją prieigą kaip apie mokslinių publikacijų leidybos kanalą. Ankstesnių mokslinių tyrimų rezultatai rodo, kad kuo daugiau mokslininkai turi žinių apie atvirąją prieigą, tuo jie labiau linkę naudotis ja

kaip mokslinių publikacijų leidybos kanalu. Atsižvelgiant į tai, tikslinga sužinoti, ar Lietuvos mokslininkai:

- domisi galimybėmis publikuoti straipsnius atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose;
- domisi galimybėmis įkelti viso teksto publikacijas į mokslinės informacijos talpyklas (pavyzdžiui, eLABa, arXiv, PubMed Central ar kt.);
- pasitikrina, ar jų publikacijos yra mokslinės informacijos talpykloje (pavyzdžiui, eLABa, arXiv, PubMed Central ar kt.) tais atvejais, kai įprastai mokslinė institucija ar leidėjas jas įkelia už juos.

Respondentų taip pat svarbu paklausti, ar jie yra naudojęsi platformomis **DOAJ** (*Directory of Open Access Journals*) ir **Sherpa Romeo** (*publisher copyright policies and self-archiving*), kuriose yra pateikiama mokslininkams, norintiems skelbti publikacijas atvirosios prieigos kanalu, aktuali informacija. Pasitelkdami DOAJ mokslininkai gali sužinoti, kokie atvirosios prieigos moksliniai žurnalai, kuriuose jie galėtų publikuoti mokslinius straipsnius, yra leidžiami. Duomenų bazėje „Sherpa Romeo“ mokslininkai gali pasitikrinti, kokia yra mokslinio žurnalo, kuriame jie publikavo straipsnį, leidybos politika mokslinių talpyklų atžvilgiu (ar leidžiama įkelti mokslinį straipsnį į talpyklą ir, jei nustatomas embargo laikotarpis, tai kokios trukmės). Taigi respondentų turėtų būti klausama ne apie visas informacijos apie atvirąją prieigą platformas ir iniciatyvas apskritai, bet tik apie tas, kurios yra svarbios mokslininkams, siekiantiems skelbti publikacijas atvirosios prieigos kanalu.

Atliekamo tyrimo kontekste taip pat aktualu išsiaiškinti, ar mokslininkai žino apie Kūrybinių bendrijų **licencijas** („Creative commons“) siekiant nustatyti, ar jiems žinomos naujos autorių teisių licencijos, kurios yra susijusios su atvirąja prieiga ir jos įgyvendinimu. Dažnai atvirosios prieigos mokslinėms publikacijoms yra taikoma CC-BY licencija – t. y. mokslinės publikacijos skaitytojas gali kūrinių ne tik skaityti, bet ir, pavyzdžiui, be atskiro autoriaus sutikimo išversti jį į kitą kalbą (išlaikant originalaus kūrinio vientisumą ir nurodant autorių). Svarbu sužinoti ir tai, ar mokslininkai yra susipažinę su licencinėmis sutartimis, nes šiomis sutartimis, kurios yra pasirašomos tarp mokslinių publikacijų leidėjo ir autoriaus, yra susitariama dėl galimybės autoriui perpublikuoti kūrinių – jį įkelti į mokslinės informacijos talpyklą ir, jei taikoma, embargo laikotarpio trukmės.

2.3. Tyrimo metodika

2.3.1. Tyrimo tikslas, uždaviniai, hipotezės

Tyrimo tikslas – nustatyti veiksnius, skatinančius Lietuvos mokslininkus naudotis atvirąja prieiga kaip mokslinių publikacijų leidybos kanalu.

Tyrimo uždaviniai:

1. Apibūdinti Lietuvos mokslininkų atvirosios prieigos leidybinę elgseną, nuostatas ir nustatyti, kaip jie suvokia su šiuo mokslinių publikacijų skelbimo būdu susijusias normas ir galimą kontrolę.
2. Patikrinti, kaip Lietuvos mokslininkų profesinės charakteristikos, praeitės leidybinė elgsena, nuostatos, normų ir kontrolės suvokimas veikia ketinimus naudotis atvirąja prieiga kaip leidybos kanalu.
3. Ištirti, kaip Lietuvos mokslininkai aiškina tam tikrų normų šaltinius ir kontrolės apribojimus.

Atsižvelgiant į tyrimo tikslą ir uždavinius, formuluojami tokie tyrimo klausimai:

1. Kaip galima apibūdinti respondentų atvirosios prieigos leidybinę elgseną, nuostatas ir kaip jie supranta normas ir galimą kontrolę?
2. Kokius mokslininkai nurodo normų šaltinius ir kaip apibūdina kontrolės apribojimus?
3. Kaip Lietuvos mokslininkų profesinės charakteristikos, praeitės leidybinė elgsena, nuostatos, normų ir kontrolės suvokimas veikia ketinimus naudotis atvirąja prieiga kaip leidybos kanalu?

Svarbu atkreipti dėmesį, kad ketinimo priklausomybė nuo *nuostatyti, normų ir kontrolės suvokimo* yra prognostinė, o ne absoliuti. Taip yra todėl, kad tam tikrais atvejais pasekmė gali priklausyti ir nuo kitų veiksnių, kurių tyrimas neapėmė. Vis dėlto tam tikri ryšiai tarp kintamųjų neabejotinai parodo susiformuojančias priklausomybes, kurias, atsižvelgdami į ištyrimo galimybių ribotumą (visas įvairiais atvejais pasitaikančias situacijas iširti greičiausiai yra neįmanoma), galima apibrėžti kaip prognozes.

Iškeltam tikslui pasiekti ir uždaviniams įgyvendinti taikomi šie metodai:

- Empiriniai duomenys tyrimui atlikti renkami **anketine apklausa** (šis metodas taikomas todėl, kad tema yra gana išsamiai išanalizuota užsienio šalyse, todėl anketos klausimai gali būti formuluojami remiantis jau surinktomis pamatinėmis žiniomis; taip pat tyrimas paremtas suplanuoto elgesio teorija, kurią taikant empiriniai duomenys yra kaupiami anketinės apklausos būdu).

- Gauti duomenys analizuojami taikant **statistinės analizės** tyrimo metodus (aprašomoji statistika, koreliacija, patvirtinamoji faktorinė analizė), o tekstiniai komentarai – pasitelkiant teminę analizę (angl. *thematic analysis*).

Hipotezės:

- H1. Nuostata turi statistiškai reikšmingą teigiamą arba neigiamą poveikį Lietuvos mokslininkų ketinimui naudotis atvirąja prieiga kaip mokslinių publikacijų leidybos kanalu.
- H2. Įsivaizduojama norma turi statistiškai reikšmingą teigiamą poveikį Lietuvos mokslininkų ketinimui naudotis atvirąja prieiga kaip mokslinių publikacijų leidybos kanalu.
- H3. Suvokta kontrolė turi statistiškai reikšmingą teigiamą arba neigiamą poveikį Lietuvos mokslininkų ketinimui naudotis atvirąja prieiga kaip mokslinių publikacijų leidybos kanalu.
- H4. Praeities atvirosios prieigos leidybinė elgsena yra susijusi su Lietuvos mokslininkų ketinimu naudotis atvirąja prieiga kaip mokslinių publikacijų leidybos kanalu.
- H5. Profesinės charakteristikos yra susijusios su Lietuvos mokslininkų ketinimu naudotis atvirąja prieiga kaip mokslinių publikacijų leidybos kanalu.

2.3.2. Duomenų rinkimo (anketinė apklausa) ir analizės (statistinė analizė) metodai

Šiame darbe empiriniams duomenims surinkti yra taikomas apklausos tyrimo metodas, o empiriniai duomenys yra surinkti anketa. Tokį pasirinkimą sąlygoja keletas priežasčių:

- Mokslininkų atvirosios prieigos leidybinė elgsena yra gana išsamiai ištyrinėta užsienio šalyse, todėl tai nėra nauja tema, kurios svarbiems aspektams, problematikai išsiaiškinti reikėtų atlikti kokybinį tyrimą. Kai yra aiški, išsamiai išanalizuota ir aprašyta temos problematika kitur, taikytinas kiekybinio tyrimo metodas siekiant patikrinti, ar tie patys probleminiai aspektai yra svarbūs ir Lietuvos mokslininkams. Rengiantis tyrimui pirmojoje disertacijos dalyje buvo atlikta užsienio tyrimų bei atvirosios prieigos mokslinių publikacijų leidybos Lietuvoje situacijos analizės. Tam tikri nauji aspektai, svarbūs Lietuvai, įtraukti į pasirinkta teorija paremtą tyrimo modelį ir jis

išplėstas, taip tyrimo priemonę – anketą pritaikant Lietuvos atvejo tyrimui.

- Koks turėtų būti tyrimo metodas ir priemonė empiriniams duomenims rinkti, lemia ir pasirinktas teorinis tyrimo modelis. Taikant suplanuoto elgesio teorija paremtus tyrimus yra atliekama anketinė apklausa.

Nagrinėjant surinktus empirinio tyrimo duomenis, taikomi statistinės analizės tyrimo metodai (aprašomoji statistika, ryšių ir vidurkių lyginimo matai, patvirtinamoji faktorinė analizė).

Aprašomoji statistika. Šiame tyrime aprašomosios statistikos metodas yra parankus tuo, kad jį taikant galima nustatyti, kokios yra bendros tendencijos ir daugumos respondentų nuomonė.

Priklausomybės ryšiams tarp dviejų veiksnių nustatyti pasitelkiama Spirmeno koreliacija, dviejų tiriamųjų grupių rezultatų palyginimui – Manno ir Whitney testas, daugiau nei dviejų tiriamųjų grupių rezultatų palyginimui – Kruskalo ir Walliso testas. Šiame darbe ryšių ir vidurkių lyginimo matai pasitelkiami siekiant išsiaiškinti, kokio stiprumo ryšys yra tarp šių kintamųjų ir kokia ryšio kryptis (teigiama / neigiama):

- a) nuostatų ir ketinimo;
- b) normų ir ketinimo;
- c) kontrolės ir ketinimo;
- d) praeities atvirosios priegos leidybinės elgsenos ir ketinimo.

Gautos Spirmeno koreliacijos koeficiento reikšmės (koreliacijos ryšio stiprumas) analizuojamos pasitelkiant šią skalę (Bekešienė, 2015, p. 144):

- a) nuo 0 iki 0,2 – labai silpna koreliacija (ryšio nėra);
- b) nuo 0,2 iki 0,4 – silpna koreliacija (silpnas ryšys);
- c) nuo 0,4 iki 0,7 – vidutinė koreliacija (vidutinis ryšys);
- d) nuo 0,7 iki 0,9 – stipri koreliacija (stiprus ryšys);
- e) daugiau nei 0,9 – labai stipri koreliacija.

Atvirų respondentų atsakymų analizė. Atsakydami į tyrimo anketą prie kai kurių klausimų respondantai gali teikti tekstinius komentarus (tyrimo respondentų komentarai ypač svarbūs apibūdinant normų šaltinius ir kontrolės apribojimus). Tekstinių komentarų analizė atlikta nustatant esmines ir (ar) pasikartojančias tendencijas.

Prieš atliekant statistinę analizę surinkti duomenys patikrinami, atmetamos nevisiškai užpildytos anketos. Paskui apskaičiuojami aprašomosios statistikos rodikliai (dažniai, procentinis pasiskirstymas, vidurkis, standartinis nuokrypis, moda, mediana). Duomenų analizė atliekama SPSS (22 versija) programa.

Patikimumo ir validumo užtikrinimas. Kai kuriems klausimams, juos sudarančių teiginių grupavimui, taikyta faktorinė analizė (skirta identifikuoti susijusių kintamųjų, sudarančių grupę, struktūrą) ir skaičiuoti skalių vidinio suderinamumo (patikimumo) rodikliai Kronbacho alfa. Statistinės analizės rezultatai statistiškai reikšmingi, jei apskaičiuoto statistinio kriterijaus p reikšmė mažesnė už pasirinktą reikšmingumo lygmenį $\alpha = 0,05$.

2.3.3. Tyrimo duomenų šaltiniai (dalyviai)

Tyrimo respondentais pasirenkami mokslininkai – *tyrėjai, turintys mokslo daktaro laipsnį* (Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymas, 2019) *ir dirbantys Lietuvos valstybiniuose universitetuose ir institutuose*. Lietuvoje veikia **12 valstybinių universitetų ir 13 valstybinių mokslinių tyrimų institutų** (AIKOS, 2020). Šių mokslo įstaigų, kuriose dirbantiems mokslininkams planuojama siųsti tyrimo anketą, sąrašas pateikiamas 12 lentelėje.

Į tyrimo imtį neįtraukiami mokslininkai, dirbantys nevalstybiniuose universitetuose, nevalstybiniuose mokslinių tyrimų institutuose ir kunigų seminarijose²⁷. Remiantis Lietuvos mokslo įstaigų darbų formaliojo vertinimo rezultatais (Lietuvos mokslo taryba 2020a; 2020b; 2020c; 2020d; 2020e; 2020f), nevalstybinėse mokslo įstaigose dirbantys mokslininkai per metus paskelbia sąlyginai nedidelį mokslinių publikacijų skaičių. Pavyzdžiui, 2018 m. nevalstybiniai universitetai ir mokslinių tyrimų institutai **medicinos ir sveikatos, technologijos, žemės ūkio** sričių publikacijų vertinimui nepateikė (Lietuvos mokslo taryba, 2020e; 2020a; 2020f). **Gamtos** mokslų srities įskaitytų formaliojo vertinimo mokslo (meno) darbų svertinė taškų suma buvo 4,37 (Baltijos pažangių technologijų institutas), **humanitarinių** – 144 (LCC tarptautinis universitetas – 3, Europos humanitarinis universitetas – 141), **socialinių** – 343,65 (ISM vadybos ir ekonomikos universitetas – 235,96, Kazimiero Simonavičiaus universitetas – 58, 95, LCC tarptautinis universitetas – 31,20, Baltijos pažangių technologijų institutas – 16,04, Visionary Analytics – 1,50) (Lietuvos mokslo taryba 2020d; 2020c; 2020b).

---

²⁷ Pagal AIKOS **nevalstybiniai universitetai**: LCC tarptautinis universitetas, Europos humanitarinis universitetas, Balstogės universiteto filialas Ekonomikos-informatikos fakultetas, ISM vadybos ir ekonomikos universitetas, Kazimiero Simonavičiaus universitetas; **nevalstybiniai mokslinių tyrimų institutai**: Visionary analytics, Baltijos pažangių technologijų institutas, Viešosios politikos ir vadybos institutas, Perspektyvinių technologijų taikomųjų tyrimų institutas, Europos socialiniai, teisiniai ir ekonominiai projektai; **kunigų seminarijos**: Telšių Vyskupo Vincento Borisevičiaus kunigų seminarija, Vilniaus Šv. Juozapo kunigų seminarija

Bendrame Lietuvos mokslo įstaigų darbų formaliojo vertinimo kontekste šie skaičiai nėra dideli (pavyzdžiui, Kauno technologijos universiteto socialinių mokslų srityje įskaitytų formaliojo vertinimo mokslo (meno) darbų svertinė taškų suma buvo 1517,46, Mykolo Romerio universiteto – 2088,81, Lietuvos socialinių tyrimų centro – 277,91) (Lietuvos mokslo taryba, 2020b). Atsižvelgiant į šiuos formaliojo mokslinių publikacijų vertinimo rodiklius, darytina prielaida, kad atliekant mokslininkų leidybinės elgsenos tyrimą aktualiau apklausti valstybiniuose universitetuose ir institutuose dirbančius mokslininkus nei dirbančius nevalstybinėse mokslo įstaigose. Tokį sprendimą sąlygoja ir techninės kliūtys – nevalstybiniai universitetai ir mokslinių tyrimų institutai viešai (interneto svetainėse) neskelbia mokslininkų kontaktinių duomenų, o ne viešai skelbiamų asmens duomenų – elektroninio pašto adreso teikimas trečiosioms šalims (šiuo atveju – disertacijos autorei, atliekančiai tyrimą) yra ribojamas dėl asmens duomenų apsaugos reglamentavimo.

12 lentelė. Valstybiniai universitetai ir mokslinių tyrimų institutai, kuriuose dirbantiems mokslininkams platinama anketa

Universitetai	Mokslinių tyrimų institutai
1. Vytauto Didžiojo universitetas	1. Lietuvos energetikos institutas
2. Kauno technologijos universitetas	2. Lietuvos agrarinių ir miškų mokslų centras
3. Lietuvos sporto universitetas	3. Lietuvos teisės institutas
4. Lietuvos sveikatos mokslų universitetas	4. Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas
5. Klaipėdos universitetas	5. Lietuvių kalbos institutas
6. Šiaulių universitetas	6. Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas
7. Vilniaus Gedimino technikos universitetas	7. Lietuvos istorijos institutas
8. Vilniaus dailės akademija	8. Nacionalinis vėžio institutas
9. Lietuvos muzikos ir teatro akademija	9. Lietuvos kultūros tyrimų institutas
10. Mykolo Romerio universitetas	10. Lietuvos socialinių tyrimų centras
11. Vilniaus universitetas	11. Gamtos tyrimų centras
12. Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija	12. Fizinių ir technologijos mokslų centras
	13. Inovatyvios medicinos centras

2.3.4. Tyrimo atlikimo procedūros: duomenų rinkimas
(imties formavimas, sprendimai dėl respondentų atrankos,
tyrimo priemonės – klausimyno turinys)

Tyrimui atlikti imties tūris nustatomas pasirenkant netikimybinę kvotinę **imtį, imties viduje** respondentai atrenkami juos sugrupuojant į du **klasterius** pagal atstovaujamas mokslo sritis (**humanitariniai ir socialiniai mokslai** bei **gamtos ir technologijų mokslai**). Pasirinktam imties formavimo būdui įgyvendinti numatyti tokie žingsniai:

1. Pasirinktų 12-os universitetų, ir 13-os mokslinių tyrimų institutų oficialiose interneto svetainėse yra skelbiami juose dirbančių mokslininkų vardas, pavardė ir elektroninio pašto adresas. Šie viešai skelbiami duomenys yra surenkami į lentelę „Ms Excel“ programa taip sukuriant mokslininkų, patenkančių į tyrimo imtį, kontaktų duomenų bazę. Prie kiekvieno mokslininko vardo ir pavardės pažymima, kuriai mokslo tyrimų sričiai – humanitarinių ir socialinių (HSM) ar gamtos ir technologijų (GTM) jis priklauso. Užtikrinant asmens duomenų privatumą, surinkta informacija (vardas, pavardė, el. pašto adresas) naudojama tik tyrimui atlikti, o tai padarius, dokumentas su duomenimis („Ms Excel“ failas) ištrinamas.
2. Parengtas kontaktinių duomenų sąrašas (duomenų bazė) išdėstomas abėcėlės tvarka pagal mokslininko pirmąją pavardės raidę. Iš viso sąrašą sudaro 6944 pozicijos.
3. Kontaktinių duomenų sąrašė iš 6944 pozicijų 4183 pozicijas sudaro gamtos ir technologijų, o 2761 – humanitarinių ir socialinių mokslų sričių atstovai. Pirmą kartą laiškas su prašymu užpildyti tyrimo anketą išsiųstas visiems sąrašė esantiems asmenims (6944, laiško pavyzdys pateikiamas 1 disertacijos priede). Vėliau, siekiant gauti apytikslį GTM ir HSM mokslinių tyrimų sritims atstovaujančių respondentų atsakymų į tyrimo anketos klausimus skaičių, pakartotinis prašymas užpildyti tyrimo anketą siunčiamas daliai kontaktinių duomenų sąrašė esančių GTM atstovų (2000) ir visiems sąrašė esantiems HSM atstovams (2761). Kadangi HSM respondentų sąrašė beveik du kartus mažiau nei GTM, HSM atstovams prašymas užpildyti tyrimo anketą iš viso buvo siunčiamas tris kartus (pakartotinai siųsto laiško pavyzdys pateikiamas 2 disertacijos priede).

Tyrimo priemonės – anketos ir pagrindinių jos sudarymo principų apibūdinimas. Tyrimo anketą sudaro 8 klausimų blokai, paremti išplėstu

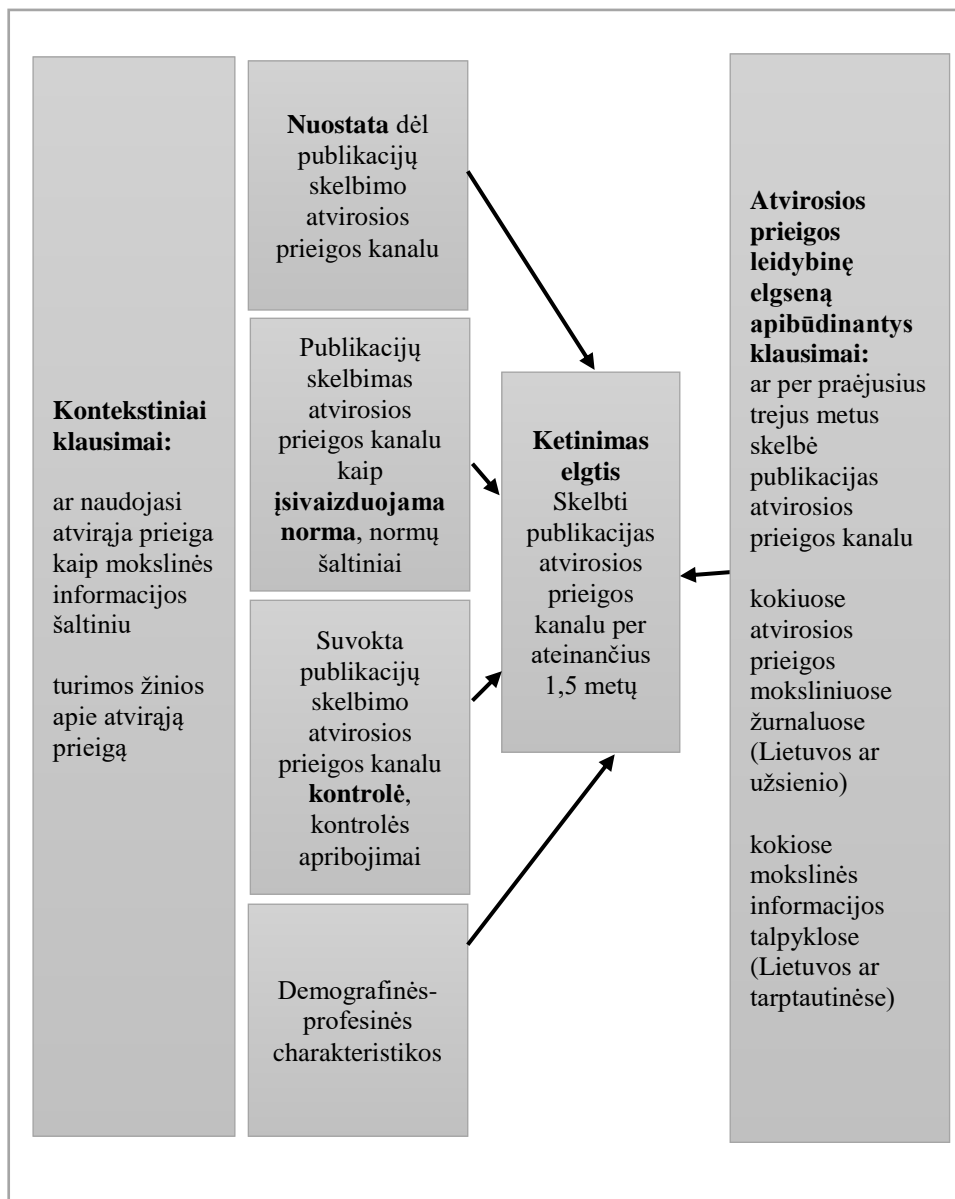
suplanuoto elgesio teorijos tyrimo modeliu, t. y. klausimai, skirti nustatyti Lietuvos mokslininkų:

1. žinias,
2. naudojimąsi atvirąja prieiga kaip mokslinės informacijos šaltiniu,
3. nuostatas,
4. įsivaizduojamą normą,
5. suvoktą kontrolę,
6. ketinimą,
7. praities atvirosios prieigos leidybinę elgseną,
8. profesines ir demografines charakteristikas.

Tyrimo anketa pateikiama 3 disertacijos priede, tyrimo anketos turinio ir suplanuoto elgesio teorijos tyrimo modelio sąsajos atvaizduojamos 5 paveiksle.

Tyrimo priemonės – anketos testavimas. Prieš platinant tyrimo anketą, ji testuota pasirinkus 15 skirtingoms mokslo sritims atstovaujančių mokslininkų, turinčių daktaro laipsnį (gamtos ir technologijų mokslai (GTM) – 8 respondentai; humanitariniai ir socialiniai mokslai (HSM) – 7 respondentai).

Tyrimo anketos platinimas. Parengta tyrimo anketa su tyrimo pristatymu ir sąvokų paaiškinimais įkeliami į apklausų platformą „SurveyMonkey“. Informacija apie atliekamą tyrimą kartu su nuoroda į anketą, kurią tyrime dalyvaujančių respondentų prašoma užpildyti, išsiunčiama kontaktų sąrašė esantiems mokslininkams. Kvietimas dalyvauti tyrime mokslininkams siunčiamas elektroniniu paštu (pasitelkiant disertacijos autorės Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto elektroninio pašto dėžutę fausta.kepaliene@kf.vu.lt).

5 paveikslas. Anketos turinio ir suplanuoto elgesio teorijos tyrimo modelio sąsajos²⁸

²⁸ Paveiksle **publikavimasis atvirojoje prieigoje** suprantamas kaip mokslinių publikacijų kėlimas į talpyklą (-as) ir mokslinio (-ių) straipsnio (-ių) teikimas atvirosios prieigos moksliniam žurnalui (-ams)

III. LIETUVOS MOKSLININKŲ ATVIROSIOS PRIEIGOS LEIDYBINĖS ELGSENOS TYRIMO REZULTATAI

Šioje disertacijos dalyje pateikiami atlikto tyrimo – Lietuvos mokslininkų atvirosios prieigos leidybinės elgsenos anketinės apklausos – rezultatai.

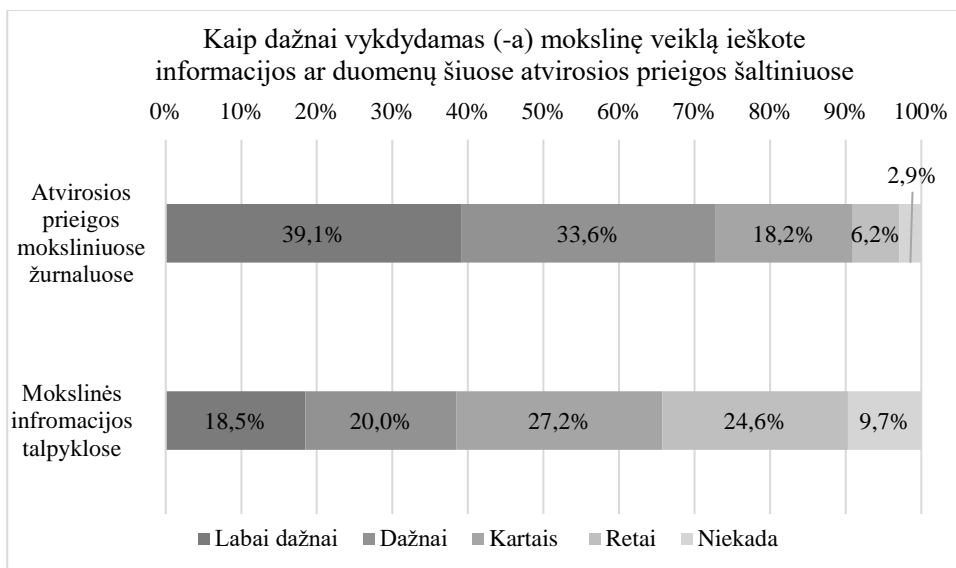
Kvietimas dalyvauti tyrime išsiųstas 6944 respondentams, tyrimo anketą pildė 662 mokslininkai, iš jų į visus anketos klausimus atsakė 545, visiškai atsakytų anketų grįžtamumas – 8 proc. Prieš pradėdant empirinių duomenų analizę neviseškai užpildytos tyrimo anketos buvo pašalintos, taigi, tyrimo imtis yra 545. Į tyrimo anketą atsakė 50,7 proc. – GTM, 47,4 proc. – HSM tyrimų sritims atstovaujančių respondentų. Tyrimo dalyviai pagal lytį pasiskirstė gana tolygiai (56,1 proc. moterų, 43,9 proc. vyrų). Didžiausią respondentų dalį pagal amžių sudaro 40–49 metų mokslininkai. Respondentai nurodė dirbantys universitetuose (77,1 proc.), mokslinių tyrimų institute (30,1 proc.), kitose darbovietėse (1,3 proc.).

Platformos *SurveyMonkey*, kurioje buvo įdėta tyrimo anketa, duomenimis, vidutinis respondentų anketos pildymo laikas – 9 min. 20 sek. Tyrimo vykdymo (anketos sklaidos) laikotarpis – 2020 m. balandžio–liepos mėn.

Toliau šioje disertacijos dalyje empiriniai duomenys analizuojami taikant aprašomosios statistikos, ryšių ir vidurkių lyginimo ir patvirtinamosios faktorinės analizės tyrimo metodus, taip pat analizuojami tekstiniai respondentų atsakymai (komentarai). Tekste pateikiamos tyrimo duomenis atvaizduojančios diagramos, kai kurie tyrimo rezultatai pateikiami lentelėse.

3.1. Lietuvos mokslininkų leidybinė elgsena ir požiūris į atvirąją prieigą ypatumai. Ketinimas naudotis atvirąją prieigą ir respondentų profesinės bei demografinės charakteristikos

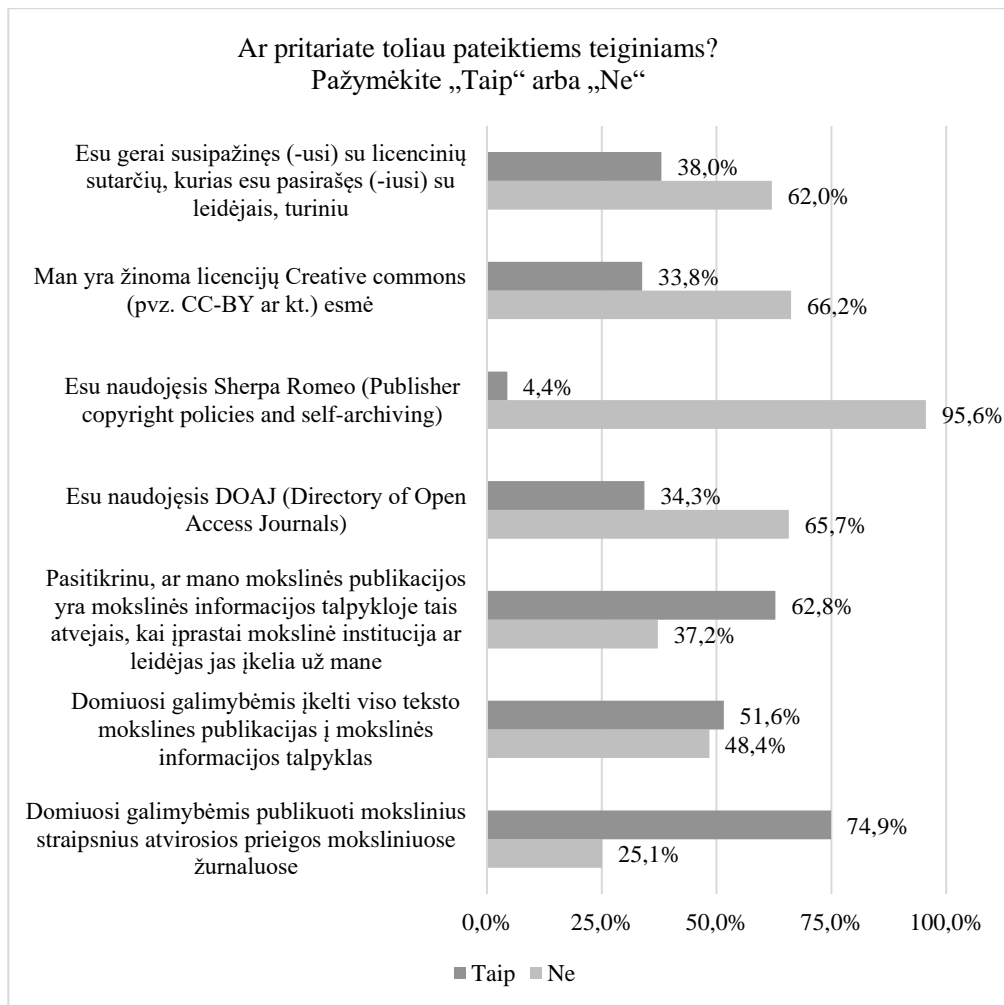
Naudojimasis atvirąją prieiga kaip mokslinės informacijos šaltiniu. Kaip matyti iš 6 paveikslėlio, respondentai yra linkę informacijos dažniau ieškoti atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose nei mokslinės informacijos talpyklose. Labai dažnai ir dažnai atvirosios prieigos mokslinius žurnalus kaip informacijos ir duomenų šaltinius pasitelkia 72,7 proc., o mokslinės informacijos talpyklas – 38,5 proc. respondentų (6 paveikslėlis).

6 paveikslas. Naudojimasis atvirąja prieiga kaip mokslinės informacijos šaltiniu

Žinios apie atvirąją prieigą kaip mokslinių publikacijų leidybos kanalą. Respondentams yra aktualus publikacijų skelbimo **atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose** klausimas – didesnė dalis (74,9 proc.) nurodė, kad domisi galimybėmis juose publikuoti (7 paveikslas). Visgi iš kitų atsakymų, esmingai susijusių su atvirosios prieigos moksliniais žurnalais, matyti, kad žinios apie šį mokslinių publikacijų leidybos būdą yra gana paviršutiniškos. Tik trečdalis (33,8 proc.) respondentų nurodė, kad žino, kokia yra licencijų *Creative commons* esmė, ir tik šiek tiek daugiau nei trečdalis (38,0 proc.) yra gerai susipažinę su licencinių sutarčių, kurias yra pasirašę su leidytojais, turiniu.

Galimybėmis **įkelti mokslines publikacijas į talpyklas** domisi kiek daugiau nei pusė (51,6 proc.) respondentų. Tai yra 23,3 proc. mažiau nei galimybėmis skelbti publikacijas atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose (žr. 7 paveikslą). Tik labai maža dalis mokslininkų – 4,4 proc. yra naudojęsi „Sherpa Romeo“ (*Publisher copyright policies and self-archiving*) duomenų baze, kurioje mokslinių publikacijų leidytojai pateikia informaciją apie leidiniams taikomą autorių teisių politiką (embargo laikotarpį, galimybes autoriams įkelti mokslines publikacijas į talpyklas).

7 paveikslas. Žinios apie atvirąją prieigą ir naudojimas ja kaip mokslinių publikacijų leidybos kanalu

Atvirosios prieigos leidybinė elgsena per pastaruosius trejus metus.

Per praėjusius trejus metus **atvirosios prieigos moksliniame žurnale** bent vieną straipsnį publikavo 71,7 proc. tyrime dalyvavusių mokslininkų. 34,1 proc. visų respondentų publikavo straipsnius Lietuvos atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose, 54,9 proc. – užsienio atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose. Lyginant GTM ir HSM mokslininkų grupes, 30 proc. didesnė GTM nei HSM atstovų dalis publikavo straipsnius užsienio atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose (per pastaruosius trejus metus

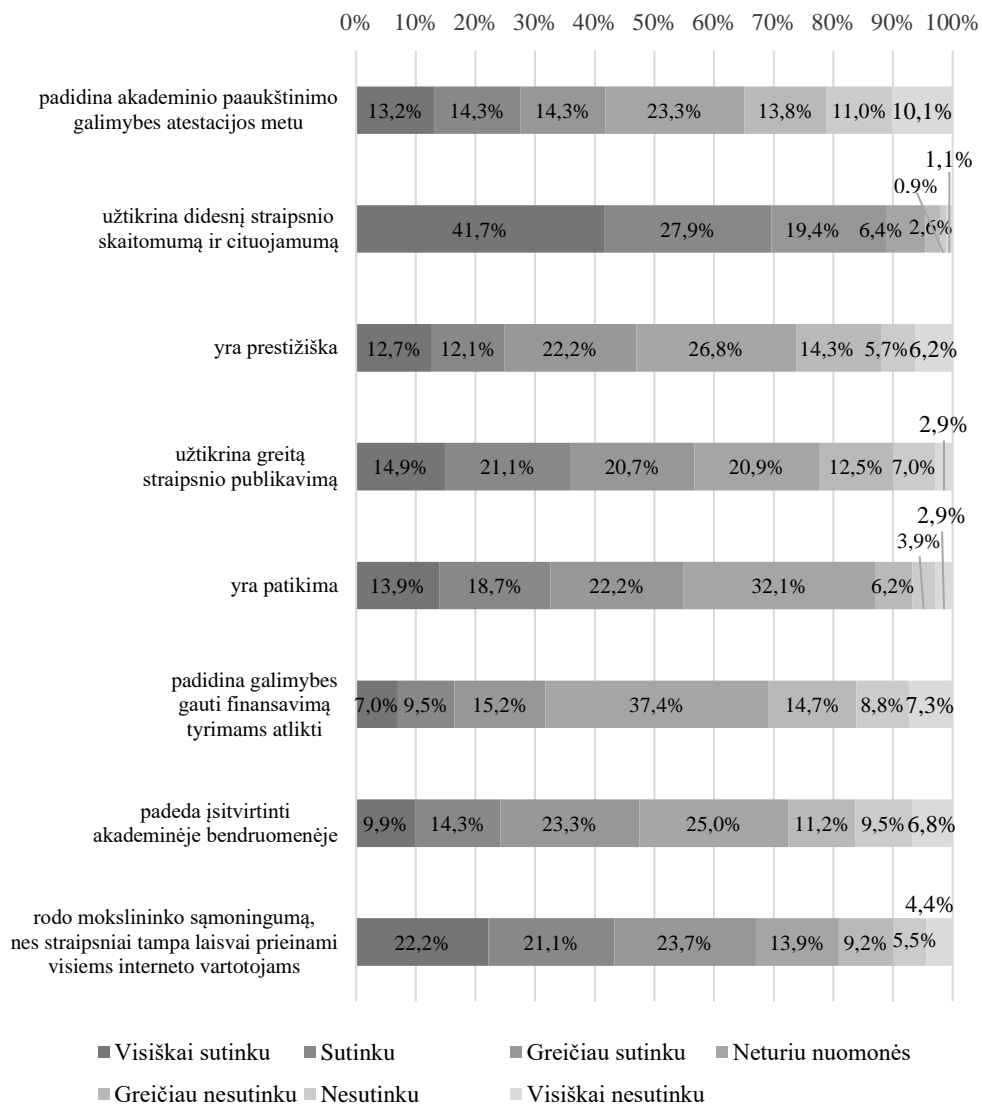
bent vieną mokslinį straipsnį užsienio atvirosios prieigos moksliniame žurnale publikavo 91,0 proc. GTM ir 60,8 proc. HSM atstovų).

Paklausti, ar per praėjusius trejus metus **įkėlė bent vieną mokslinę publikaciją į talpyklą (-as)**, teigiamai atsakė beveik trečdalis (28,6 proc.) respondentų. 38,2 proc. tyrimo dalyvių teigė, kad publikacijas į talpyklą įkėlė ne jie patys, bet mokslinė institucija ar leidėjas. Didžioji dauguma (70,1 proc.) publikacijas teikė eLABa, 27,3 proc. institucinėms, o 18,5 proc. – tarptautinėms talpykloms. 2,4 proc. respondentų pasirinko atsakymo variantą „kita“ ir nurodė, kad naudojosi tokiais mokslinės informacijos paieškos ir (ar) sklaidos priemonėmis kaip: *Researchgate* ir *Academia.edu* (7 respondentai), „Zenodo“ (1 respondentas), „Scopus“ (1 respondentas), DOAJ, ERIH PLUS, *Google Scholar*, *The Philosopher's Index*, ROAD, *WorldCat* (OCLC) (1 respondentas).

Mokslines publikacijas į talpyklą (-as) per pastaruosius trejus metus teigė įkėlę patys ar pasirūpinę jų įkėlimu labai panaši GTM ir HSM mokslo sričių atstovų dalis, bet skyrėsi talpyklos tipo pasirinkimas. 19,0 proc. didesnė GTM nei HSM mokslo sričių atstovų dalis publikaciją (-as) kėlė į tarptautinę mokslinės informacijos talpyklą (-as).

Nuostatos dėl publikavimosi atvirojoje prieigoje. Iš to, kaip pasiskirstė respondentų atsakymai, matyti, kad mokslininkų nuomonė apie mokslinių straipsnių teikimą **atvirosios prieigos moksliniams žurnalams** yra palanki ir labiau teigiama nei neigiama (žr. 8 paveikslą). Stipriausia teigiama mokslininkų nuostata dėl straipsnių publikavimo atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose yra ta, kad tai užtikrina didesnę straipsnio skaitomumą ir cituojamumą.

Pateikite savo nuomonę apie toliau nurodytus teiginius pagal skalę nuo „visiškai sutinku“ iki „visiškai nesutinku“. Jūsų manymu, straipsnio publikavimas atvirosios prieigos moksliniame žurnale

8 paveikslas. Mokslininkų nuostatos dėl straipsnio publikavimo atvirosios prieigos moksliniame žurnale

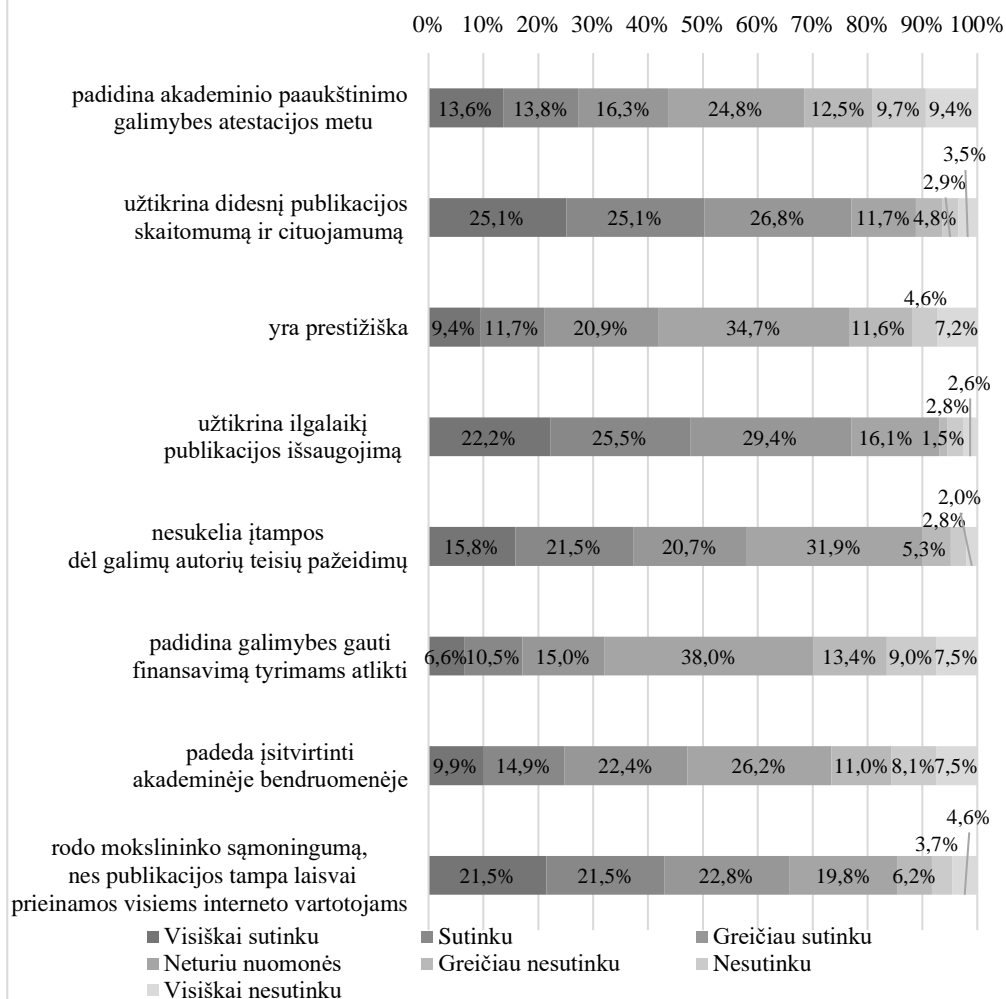
Siekiant patvirtinti, kad visi šio klausimo teiginiai matuoja bendrą konstrukta – teigiamą nuostatą dėl straipsnio publikavimo atvirosios prieigos moksliniame žurnale, atlikta faktorinė analizė ir patikrintas grupės teiginių vidinis suderinamumas. Faktorinės analizės rezultatai rodo, kad iš šių teiginių išskiriamas tik vienas komponentas. Jį galime pavadinti „Mokslininkų nuostatų dėl straipsnių publikavimo atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose pozityvumas“. Visų jį sudarančių teiginių svoriai yra pakankami ($> 0,5$). KMO ir Bartleto testo rodiklis pakankamai aukštas, 0,894 ($p < 0,001$). Teiginių vidinis suderinamumas patvirtintas apskaičiavus Kronbacho alfa koeficientą. Jis gautas 0,870 ir rodo labai gerą skalės vidinį suderinamumą (žr. 13 lentelę).

13 lentelė. Teiginių, skirtų įvertinti teigiamą nuostatą dėl straipsnio publikavimo atvirosios prieigos moksliniame žurnale, faktorinės analizės rezultatai

Teiginiai	Komponentą sudarančių teiginių svoriai
padidina akademinio paaukštinimo galimybes atestacijos metu	0,750
užtikrina didesnę straipsnio skaitomumą ir cituojamumą	0,620
yra prestižiška	0,826
užtikrina greitą straipsnio publikavimą	0,520
yra patikima	0,756
padidina galimybes gauti finansavimą tyrimams atlikti	0,748
padeda įsitvirtinti akademinėje bendruomenėje	0,822
rodo mokslininko sąmoningumą, nes straipsniai tampa laisvai prieinami visiems interneto vartotojams	0,743

Daugumos mokslininkų nuomonė apie publikacijų kėlimą į **mokslinės informacijos talpyklas** taip pat yra teigiama (atsakymai pasiskirstė tarp „neturiu nuomonės“ ir „greičiau sutinku“) (žr. 9 paveikslą). Visgi 29,9 proc. respondentų nesutiko („visiškai nesutiko“, „nesutiko“ ir „greičiau nesutiko“) su teiginiu, kad mokslinės publikacijos įkėlimas į talpyklą padidina galimybes gauti finansavimą tyrimams. 26,6 proc. atsakiusių mano, kad tai taip pat nepadeda įsitvirtinti mokslinėje bendruomenėje.

Pateikite savo nuomonę apie toliau nurodytus teiginius pagal skalę nuo „visiškai sutinku“ iki „visiškai nesutinku“. Jūsų manymu, viso teksto mokslinės publikacijos įkėlimas į mokslinės informacijos talpyklą

9 paveikslas. Mokslininkų nuostatos dėl publikacijos teikimo mokslinės informacijos talpyklai

Šio klausimo teiginių konstrukto validumui pagrįsti taip pat atlikta faktorinė analizė ir tikrintas teiginių vidinis suderinamumas (žr. 14 lentelę). Faktorinės analizės rezultatai rodo, kad iš šių teiginių išskiriamas tik vienas bendras komponentas. Jį galime pavadinti „Mokslininkų nuostatų dėl mokslinių publikacijų kėlimo į mokslinės informacijos talpyklą pozityvumas“. Visų jį sudarančių teiginių svoriai yra pakankami ($> 0,7$).

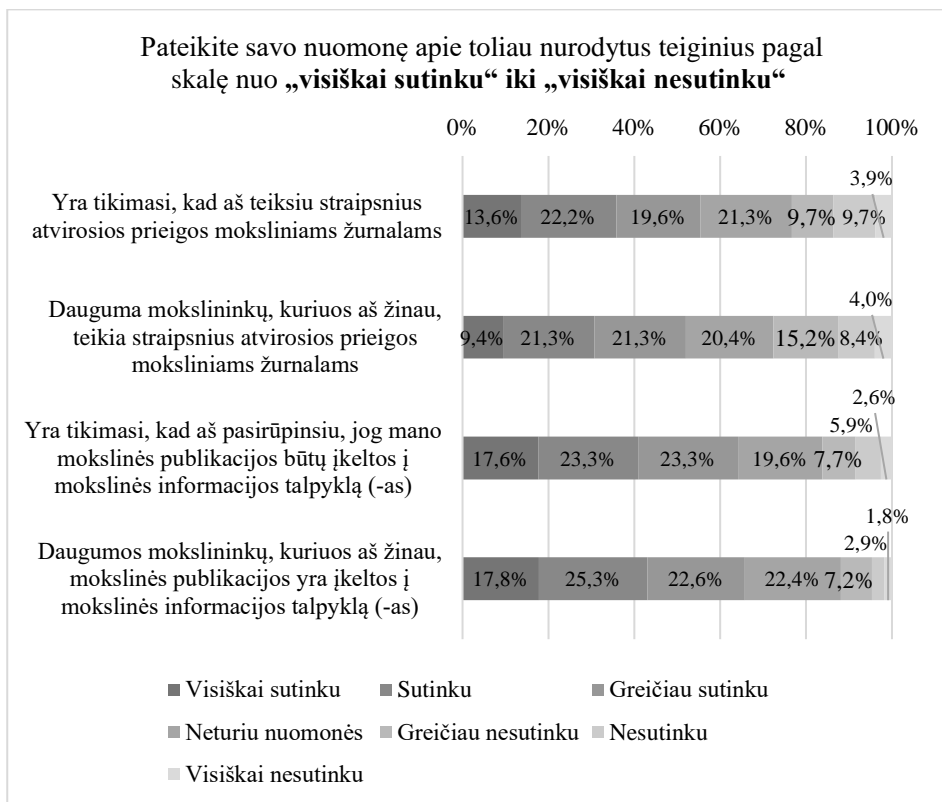
KMO ir Bartleto testo rodiklis labai geras – 0,897 ($p < 0,001$). Teiginių vidinis suderinamumas patvirtintas apskaičiavus Kronbacho alfa koeficientą. Jis gautas 0,900, o tai rodo labai gerą skalės vidinį suderinamumą.

14 lentelė. Teiginių, skirtų įvertinti teigiamą nuostatą dėl viso teksto mokslinės publikacijos įkėlimo į mokslinės informacijos talpyklą, faktorinės analizės rezultatai

Teiginiai	Komponentą sudarančių teiginių svoriai
padidina akademinio paaukštinimo galimybes atestacijos metu	0,715
užtikrina didesnę publikacijos skaitomumą ir cituojamumą	0,703
yra prestižiška	0,863
užtikrina ilgalaikį publikacijos išsaugojimą	0,738
nesukelia įtampos dėl galimų autorių teisių pažeidimų	0,703
padidina galimybes gauti finansavimą tyrimams atlikti	0,789
padeda įsitvirtinti akademinėje bendruomenėje	0,857
rodo mokslininko sąmoningumą, nes publikacijos tampa laisvai prieinamos visiems interneto vartotojams	0,780

Lyginant skirtingų mokslo sričių atstovų naudojimosi atvira prieiga kaip mokslinių publikacijų leidybos kanalu nuostatas, Manno ir Whitney vidutiniai rangai rodo šiek tiek didesnę humanitarinių ir socialinių sričių mokslininkų bendrą nuostatų palankumą (HSM Manno ir Whitney vidutiniai rangai 293,36, GTM – 251,93).

Įsivaizduojama publikacijų skelbimo atvirojoje prieigoje norma. Šiek tiek daugiau nei pusė respondentų (55,4 proc.) mano, kad iš jų yra tikimasi, jog jie teiks straipsnių rankraščius atvirosios prieigos moksliniams žurnalams („visiškai sutinka“, „sutinka“ ir „greičiau sutinka“ su šiuo teiginiu) (10 paveikslas). 64,2 proc. apklaustųjų pritaria, kad yra tikimasi, jog jie mokslines publikacijas kels į talpyklą (-as). Pusė respondentų (52,0 proc.) teigė, kad dauguma mokslininkų, kuriuos jie žino, mokslinius straipsnius teikia atvirosios prieigos žurnalams ir kelia publikacijas į mokslinės informacijos talpyklą (65,7 proc.).

10 paveikslas. Straipsnių teikimo atvirosios prieigos moksliniams žurnalams ir publikacijų kėlimo į mokslinės informacijos talpyklą (-as) kaip normos supratimas

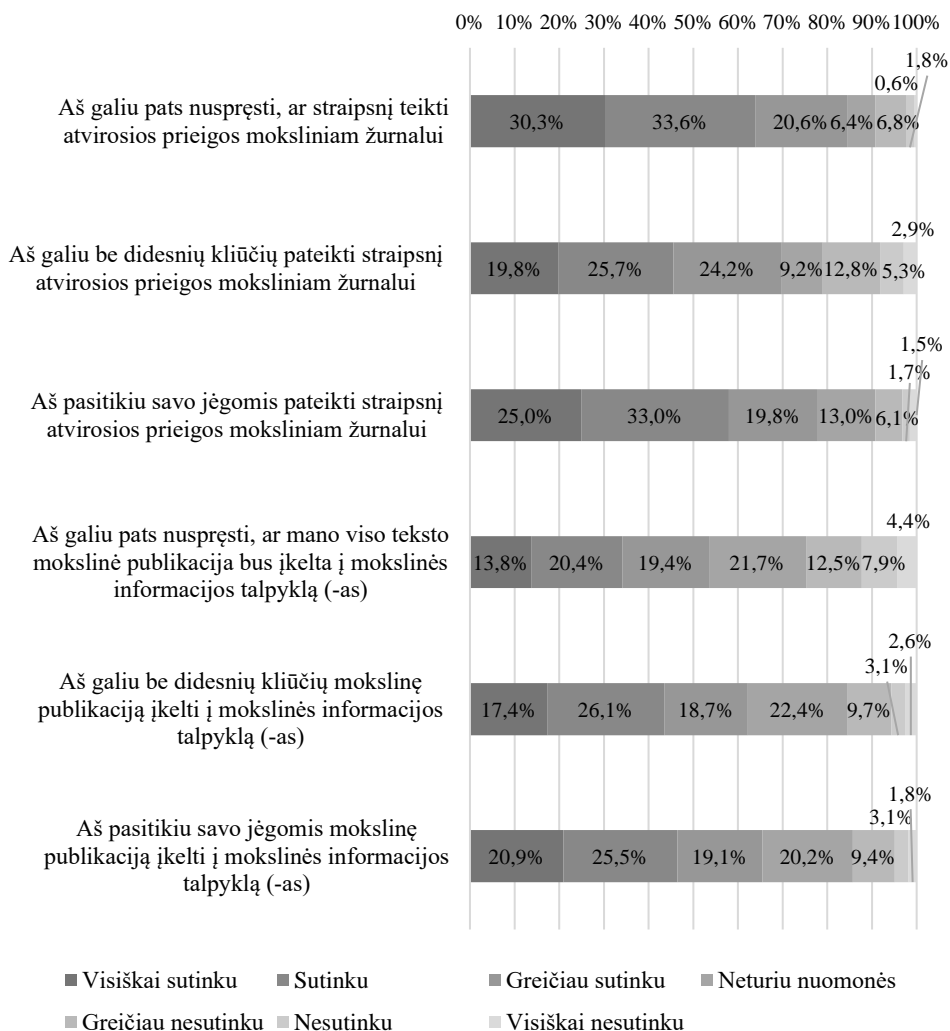
Teiginius „Yra tikimasi, kad aš teiksiu straipsnius atvirosios prieigos moksliniams žurnalams“ ir „Dauguma mokslininkų, kuriuos aš žinau, teikia straipsnius atvirosios prieigos moksliniams žurnalams“ galima apibendrintai pavadinti „Straipsnių publikavimo atvirosios prieigos moksliniame žurnale kaip normos suvokimas“. O teiginius „Yra tikimasi, kad aš pasirūpinsiu, kad mano mokslinės publikacijos būtų įkeltos į mokslinės informacijos talpyklą (-as)“ ir „Daugumos mokslininkų, kuriuos aš žinau, mokslinės publikacijos yra įkeltos į mokslinės informacijos talpyklą (-as)“ apibendrintai pavadinti „Mokslinės publikacijos įkėlimo į mokslinės informacijos talpyklą kaip normos suvokimas“. Apskaičiuoti Kronbacho alfa koeficientai yra pakankamai aukšti (0,788 ir 0,741) ir leidžia pagrįsti šių teiginių bendrumą.

Remiantis šio tyrimo statistinės analizės rezultatais, galima teigti, kad HSM atstovai publikacijų skelbimą atvirosios prieigos moksliniuose

žurnaluose yra linkę vertinti kaip normą labiau nei GTM atstovai (Manno ir Whitney vidutiniai rangai GTM 251,73 ir HSM 293,58).

Suvokiami kontrolės skelbiant publikacijas atvirosios prieigos kanalu apribojimai. Dauguma respondentų teigė galintys patys nuspręsti, ar mokslinį straipsnį teikti **atvirosios prieigos moksliniam žurnalui** (84,5 proc.), taip pat daugumos atsakiusiųjų manymu, tai jie gali padaryti pasitikėdami savo jėgomis (77,8 proc.) ir be didesnių kliūčių (69,7 proc.) (11 paveikslas). O tik šiek tiek daugiau nei pusė (53,6 proc.) respondentų pažymėjo, kad gali patys nuspręsti, ar mokslines publikacijas kelti į **mokslinės informacijos talpyklas**. 62,2 proc. respondentų, keldami publikacijas į talpyklą, didesnių kliūčių nepatiria, dar 65,5 proc. pasitiki savo jėgomis tai padaryti. Tiek GTM, tiek HSM sričių mokslininkų suvokiamos kontrolės lygis skiriasi nedaug.

Įvertindamas (-a) individualias galimybes naudotis atvirąja prieiga kaip mokslinių publikacijų leidybos kanalu, pateikite savo nuomonę apie toliau išvardytus teiginius pagal skalę nuo „visiškai sutinku“ iki „visiškai nesutinku“

11 paveikslas. Mokslininkų suvokiami kontrolės apribojimai teikti straipsnius atvirosios prieigos moksliniams žurnalams ir kelti publikacijas į mokslinės informacijos talpyklas

Faktorinė 11 paveiksle pateiktų teiginių analizė leidžia išskirti du komponentus, kuriuos galima įvardyti kaip „Mokslininkų suvokiama kontrolė publikuojant straipsnius atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose“ ir „Mokslininkų suvokiama kontrolė planuojant kelti publikacijas į mokslinės

informacijos talpyklas“. Visų atskirus faktorius sudarančių teiginių svoriai yra pakankami ($> 0,5$). KMO ir Bartleto testo rodiklis yra priimtinas, jo reikšmė 0,675 ($p < 0,001$). Teiginių vidinis suderinamumas patvirtintas apskaičiuvus Kronbacho alfa koeficientus. Komponentą „Mokslininkų suvokiama kontrolė publikuojant straipsnius atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose“ sudarančių teiginių Kronbacho alfa 0,738, o komponentą – „Mokslininkų suvokiama kontrolė planuojant kelti publikacijas į mokslinės informacijos talpyklas“ – 0,741. Šie rodikliai rodo pakankamai didelį teiginių bendrumą (žr. 15 lentelę).

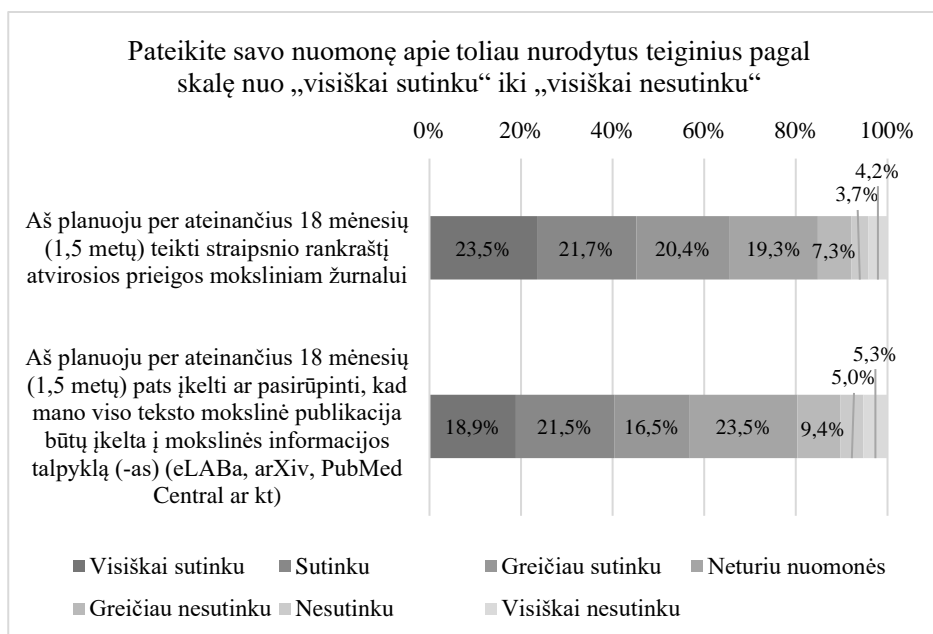
15 lentelė. Teiginių, skirtų įvertinti mokslininkų kontrolės suvokimą publikuojant straipsnius atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose ir keliant publikacijas į mokslinės informacijos talpyklas, faktorinės analizės rezultatai

Teiginiai	Faktoriniai svoriai	
	1 komponentas „Mokslininkų suvokiama kontrolė publikuojant straipsnius atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose“	2 komponentas „Mokslininkų suvokiama kontrolė planuojant kelti publikacijas į mokslinės informacijos talpyklas“
Aš galiu pats nuspręsti, ar straipsnį teikti atvirosios prieigos moksliniam žurnalui	0,815	
Aš galiu be didesnių kliūčių pateikti straipsnį atvirosios prieigos moksliniam žurnalui	0,817	
Aš pasitikiu savo jėgomis pateikti straipsnį atvirosios prieigos moksliniam žurnalui	0,721	
Aš galiu pats nuspręsti, ar mano viso teksto mokslinė publikacija bus įkelta į mokslinės informacijos talpyklą (-as)		0,523
Aš galiu be didesnių kliūčių mokslinę publikaciją įkelti į mokslinės informacijos talpyklą (-as)		0,911

Lentelės tęsinys.

Aš pasitikiu savo jėgomis mokslinę publikaciją įkelti į mokslinės informacijos talpyklą (-as)		0,910
---	--	-------

Ketinimas skelbti publikacijas atvirosios prieigos kanalu. Daugiau nei pusė (65,6 proc.) mokslininkų teigė, kad per ateinančius 18 mėnesių ketina teikti mokslinius straipsnius **atvirosios prieigos moksliniams žurnalams** (žr. 12 paveikslą). 15,2 proc. respondentų nurodė to neketinantys daryti, o likę 19,3 proc. apie tai neturėjo nuomonės. Taip pat kiek daugiau nei pusė (56,9 proc.) respondentų per ateinančius 18 mėnesių planuoja patys įkelti savo mokslines publikacijas ar pasirūpinti, kad jos būtų įkeltos į **mokslinės informacijos talpyklą (-as)**. Apie tai neturi nuomonės 23,5 proc. respondentų, o 19,7 proc. per ateinančius 1,5 metų to daryti neketina.

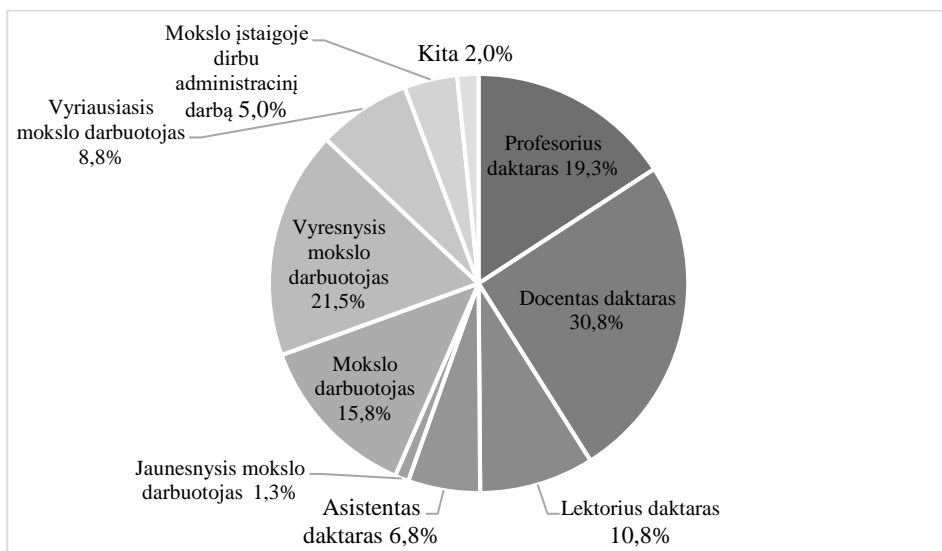

12 paveikslas. Mokslininkų ketinimas skelbti straipsnius atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose ir teikti publikacijas mokslinės informacijos talpykloms

Respondentų profesinės ir demografinės charakteristikos. Respondentai pagal atstovaujamas mokslo tyrimų sritis pasiskirstė gana tolygiai: 50,7 proc. respondentų – gamtos ir technologijų mokslų atstovai,

47,4 proc. – humanitarinių ir socialinių mokslų atstovai²⁹. Didžiausia respondentų dalis nurodė, kad dirba universitete (77,1 proc.), trečdalis (30,1 proc.) tyrimo dalyvių dirba mokslinių tyrimų institute. Respondentai galėjo nurodyti daugiau nei vieną atstovaujama mokslų įstaigą, taigi, 7,2 proc. užpildžiusių anketą mokslininkų dirba ir universitete, ir mokslinių tyrimų institute³⁰.

Pagal einamas pareigas didžiausią respondentų dalį sudarė docentai (30,8 proc.), vyresnieji mokslo darbuotojai (21,5 proc.), profesoriai (19,3 proc.), mokslo darbuotojai (15,8 proc.) (žr. 13 paveikslą)³¹.

13 paveikslas. Einamos pareigos

²⁹ 11 respondentų pasirinko atsakymo variantą „kita“ ir nurodė dirbantys atlikimo meno, dailės, dizaino, gamtos, geomokslų, menų, meninių tyrimų, technologijos mokslų srityse; šios respondentų nurodytos tyrimų sritys priskirtos humanitariniams ir socialiniams (5) bei gamtos ir technologijos (4) mokslams. Du mokslininkai kaip atsakymo variantą „kita“ nurodė, kad dirba „kelių mokslų sričių sandūroje“; atstovauja „socialinių ir technologijų mokslų sritis“ – šie atsakymai pažymėti kaip tarpdisciplininės mokslinių tyrimų sritys.

³⁰ Pasirinkusieji atsakymo variantą „kita“ nurodė dirbantys akademijoje, „menuose“, restauravimo centre, universiteto bibliotekoje, universiteto mokslinių tyrimų institute.

³¹ Pasirinkusieji atsakymo variantą „kita“ nurodė einantys atlikimo meno profesoriaus, bibliotekininko tyrėjo, lektoriaus be daktaro laipsnio, lektoriaus doktoranto, mokslinės laboratorijos vedėjo, profesoriaus habilituoto daktaro, restauravimo technologo chemiko, žurnalo redaktoriaus, vadybininko pareigas. Du respondentai nurodė esantys studentai.

Respondentai pagal turimą mokslinio darbo stažą pasiskirstė atitinkamai: šiek tiek daugiau nei trečdalis (35,0 proc.) tyrimo dalyvių nurodė mokslinį darbą dirbantys 5–14 metų, dar trečdalis (32,7 proc.) – 15–24 metus, o 26,8 proc. – 25 ir daugiau metų.

Didžiausią respondentų dalį sudarė 40–49 metų respondentai (37,4 proc.), 24,4 proc. atsakiusių į tyrimo anketos klausimus priskyrė save 30–39 metų, o 23,9 proc. – 50–59 metų amžiaus kategorijoms. Tyrimo dalyviai pagal lytį pasiskirstė gana tolygiai: 56,1 proc. respondentų sudaro moterys, 43,9 proc. – vyrai.

3.2. Mokslininkų profesinių charakteristikų, praeities leidybinės elgsenos, nuostatų, normos ir kontrolės suvokimo sąsajos su ketinimu naudotis atvirąja prieiga publikuojant savo darbus

Nuostatos ir ketinimo skelbti publikacijas atvirosios prieigos kanalu sąsajos. Apskaičiavus Spirmeno koreliacijos koeficientus nustatyta, kad statistinis ryšys egzistuoja tarp visų aštuonių požiūrio į mokslinių straipsnių skelbimą atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose komponentų (žr. 16 lentelę). Vertinant ryšio stiprumą pagal skalę nuo –1 iki +1, nustatytas statistinis ryšys yra **teigiamas labai silpnas ir teigiamas silpnas**. Ketinimas mažiausiai susijęs su nuostata, kad straipsnio paskelbimas atvirosios prieigos moksliniame žurnale užtikrina greitą straipsnio publikavimą ($r = 0,157$), o labiausiai susijęs su nuostatomis, kad tai užtikrina didesnę straipsnio skaitomumą ir cituojamumą ($r = 0,406$), yra prestižiška ($r = 0,390$) bei patikima ($r = 0,383$). Apskaičiuotas vidutinis nuostatų pozityvumo įvertis rodo teigiamą silpną nuostatų ir ketinimo koreliaciją ($r = 0,394$).

16 lentelė. Straipsnių publikavimo atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose nuostatų ir ketinimo tai daryti ateityje sąsajos ($N = 545$, $p < 0,001$)

Nuostata dėl straipsnio publikavimo atvirosios prieigos moksliniame žurnale	Koreliacijos koeficientas	Ketinimas per ateinančius 18 mėnesių (1,5 metų) teikti straipsnio rankraštį atvirosios prieigos moksliniam žurnalui
1. Padidina akademinio paaukštinimo galimybes atestacijos metu	0,253	
2. Užtikrina didesnę straipsnio skaitomumą ir cituojamumą	0,406	
3. Yra prestižiška	0,390	
4. Užtikrina greitą straipsnio publikavimą	0,157	
5. Yra patikima	0,383	

Lentelės tęsinys.

6. Padidina galimybes gauti finansavimą tyrimams atlikti	0,237	
7. Padeda įsitvirtinti akademinėje bendruomenėje	0,295	
8. Rodo mokslininko sąmoningumą, nes straipsniai tampa laisvai prieinami visiems interneto vartotojams	0,288	
Vidutinis nuostatų pozityvumo įvertis	0,394	

Ryšys tarp mokslininkų nuostatų dėl mokslinės publikacijos teikimo talpyklai ir ketinimo tai daryti ateityje (17 lentelė) yra **teigiamas labai silpnas ir teigiamas silpnas**. Vidutinis nuostatų pozityvumo įvertis – 0,279 (teigiamas silpnas). Visos koreliacijos statistiškai reikšmingos, $p < 0,001$.

17 lentelė. Publikacijų teikimo talpyklai nuostatų ir ketinimo tai daryti ateityje sąsajos (N = 545, $p < 0,001$)

Nuostata dėl viso teksto mokslinės publikacijos įkėlimo į talpyklą	Koreliacijos koeficientas	
1. Padidina akademinio paaukštinimo galimybes atestacijos metu	0,263	Ketinimas per ateinančius 18 mėnesių (1,5 metų) įkelti viso teksto mokslinę publikaciją į talpyklą ar pasirūpinti, kad ji būtų ten įkelta
2. Užtikrina didesnę publikacijos skaitomumą ir cituojamumą	0,186	
3. Yra prestižiška	0,158	
4. Užtikrina ilgalaikį publikacijos išsaugojimą	0,266	
5. Nesukelia įtampos dėl galimų autorių teisių pažeidimų	0,225	
6. Padidina galimybes gauti finansavimą tyrimams atlikti	0,183	
7. Padeda įsitvirtinti akademinėje bendruomenėje	0,197	
8. Rodo mokslininko sąmoningumą, nes publikacijos tampa laisvai prieinamos visiems interneto vartotojams	0,270	
Vidutinis nuostatų pozityvumo įvertis	0,279	

Normos ir ketinimo skelbti publikacijas atvirosios prieigos kanalu sąsajos. Apskaičiavus koreliacijos koeficientus matyti, kad yra **teigiamas vidutinio stiprumo** priklausomybės ryšys tarp straipsnių publikavimo atvirosios prieigos moksliniame žurnale kaip normos suvokimo ir ketinimo tai

daryti per artimiausius 18 mėnesių (skalės vidurkis $r = 0,525$, $p < 0,001$) (18 lentelė).

18 lentelė. Straipsnių publikavimo atvirosios prieigos moksliniame žurnale supratimo kaip normos ir ketinimo tai daryti ateityje sąsajos ($N = 545$, $p < 0,001$)

Teiginiai, padedantys atskleisti straipsnio publikavimo atvirosios prieigos moksliniame žurnale kaip normos suvokimą	Koreliacijos koeficientas	Ketinimas per ateinančius 18 mėnesių (1,5 metų) įkelti viso teksto mokslinę publikaciją į talpyklą ar pasirūpinti, kad ji būtų ten įkelta
1. Yra tikimasi, kad aš teiksiu straipsnius atvirosios prieigos moksliniams žurnalams	0,451	
2. Dauguma mokslininkų, kuriuos aš žinau, teikia straipsnius atvirosios prieigos moksliniams žurnalams	0,511	
Normų suvokimas straipsnių publikavimo atvirosios prieigos moksliniame žurnale atžvilgiu (skalės vidurkis)	0,525	

Panaši tendencija matoma ir mokslinių publikacijų teikimo talpykloms atveju – čia tarp normos ir ketinimo taip pat nustatytas teigiamas vidutinio stiprumo ryšys – skalės vidurkis $r = 0,574$ (žr. 19 lentelę).

19 lentelė. Publikacijų teikimo talpyklai suvokimo kaip normos ir ketinimo tai daryti ateityje sąsajos ($N = 545$, $p < 0,001$)

Teiginiai, padedantys atskleisti publikacijos teikimo talpyklai kaip normos suvokimą	Koreliacijos koeficientas	Ketinimas per ateinančius 18 mėnesių (1,5 metų) įkelti viso teksto mokslinę publikaciją į talpyklą ar pasirūpinti, kad ji būtų ten įkelta
1. Yra tikimasi, jog aš pasirūpinsiu, kad mano mokslinės publikacijos būtų įkeltos į mokslinės informacijos talpyklą (-as)	0,552	
2. Daugumos mokslininkų, kuriuos aš žinau, mokslinės publikacijos yra įkeltos į mokslinės informacijos talpyklą (-as)	0,491	
3. Normų suvokimas viso teksto mokslinės publikacijos įkėlimo į mokslinės informacijos talpyklą atžvilgiu (skalės vidurkis)	0,574	

Suvokiamos kontrolės ir ketinimo skelbti publikacijas atvirojoje prieigoje sąsajos. Iš 20 lentelės matyti, kad nustatyta **silpna teigiama**

priklausomybė tarp to, kaip palankiai respondentai vertina savo galimybes teikti mokslinius straipsnius atvirosios prieigos moksliniam žurnalui ir ketinimo tai daryti ateityje (vidutinis įvertis $r = 0,358$; $p < 0,001$). Stipriausia koreliacija egzistuoja tarp ketinimo ir to, kaip labai respondentai **pasitiki savo jėgomis** pateikti straipsnį atvirosios prieigos moksliniam žurnalui ($r = 0,400$; $p < 0,001$).

20 lentelė. Suvokiamos kontrolės publikuojant straipsnius atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose ir ketinimo tai daryti ateityje sąsajos ($N = 545$, $p < 0,001$)

Teiginiai, padedantys atskleisti straipsnio publikavimo moksliniame žurnale suvokiamą kontrolę	Koreliacijos koeficientas	Ketinimas per ateinančius 18 mėnesių (1,5 metų) įkelti viso teksto mokslinę publikaciją į talpyklą ar pasirūpinti, kad ji ten būtų įkelta
1. Aš galiu pats nuspręsti, ar straipsnį teikti atvirosios prieigos moksliniam žurnalui	0,211	
2. Aš galiu be didesnių kliūčių pateikti straipsnį atvirosios prieigos moksliniam žurnalui	0,295	
3. Aš pasitikiu savo jėgomis pateikti straipsnį atvirosios prieigos moksliniam žurnalui	0,400	
4. Mokslininkų suvokiama kontrolė publikuojant straipsnius atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose (vidutinis įvertis)	0,358	

Mokslinių publikacijų skelbimo mokslinės informacijos talpyklose atveju ryšys tarp suvokiamos kontrolės ir ketinimo taip pat yra **teigiamas vidutinis** (bendras įvertis $r = 0,441$, $p < 0,001$), žr. 21 lentelę.

21 lentelė. Suvokiamos kontrolės teikiant mokslines publikacijas talpyklai ir ketinimo tai daryti ateityje sąsajos ($N = 545$, $p < 0,001$)

Teiginiai, padedantys atskleisti publikacijos teikimo mokslinės informacijos talpyklai suvokiamą kontrolę	Koreliacijos koeficientas	Ketinimas per ateinančius 18 mėnesių (1,5 metų) įkelti viso teksto mokslinę publikaciją į talpyklą ar
1. Aš galiu pats nuspręsti, ar mano viso teksto mokslinė publikacija bus įkelta į mokslinės informacijos talpyklą (-as)	0,196	
2. Aš galiu be didesnių kliūčių mokslinę publikaciją įkelti į mokslinės informacijos talpyklą (-as)	0,484	

Lentelės tęsinys.

3. Aš pasitikiu savo jėgomis mokslinę publikaciją įkelti į mokslinės informacijos talpyklą (-as)	0,463	pasirūpinti, kad ji būtų ten įkelta
4. Mokslininkų suvokiama kontrolė planuojant kelti publikacijas į mokslinės informacijos talpyklas (vidutinis įvertis)	0,441	

Praeities atvirosios prieigos leidybinės elgsenos ir ketinimo skelbti straipsnius atvirosios prieigos kanalu sąsajos. Remiantis apskaičiuotais vidutiniais Manno ir Whitney rangais galima teigti, kad tie mokslininkai, kurie per pastaruosius trejus metus yra teikę bent vieną mokslinį straipsnį atvirosios prieigos moksliniam žurnalui, yra labiau suinteresuoti tai daryti ir ateityje (22 lentelė).

22 lentelė. Mokslininkų praeities atvirosios prieigos leidybinės elgsenos skelbiant publikacijas atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose ir ketinimo tai daryti ateityje sąsajos

	Ar per praėjusius trejus metus publikavote bent vieną mokslinį straipsnį atvirosios prieigos moksliniame žurnale?	Dažniai	Manno ir - Whitney vidutiniai rangai	P reikšmė
Aš planuoju per ateinančius 18 mėnesių (1,5 metų) teikti straipsnio rankraštį atvirosios prieigos moksliniam žurnalui	Taip	391	314,39	< 0,001
	Ne	154	167,92	

Panaši situacija yra ir teikiant mokslines publikacijas talpykloms: mokslininkai, per pastaruosius trejus metus į mokslinės informacijos talpyklą patys įkėlę bent vieną mokslinę publikaciją, išreiškė stipresnį ketinimą tai daryti ir per ateinančius 1,5 metų (Manno ir Whitney vidutiniai rangai 374,79) už tuos, kurie publikacijų į talpyklą nebuvo įkėlę (Manno ir Whitney vidutiniai rangai 170,02). Mokslininkų, kurie į mokslinės informacijos talpyklą publikacijų patys nekėlė, o tai už juos padarė mokslo institucija ar leidėjas

(ar patys kėlė tik dalį visų savo publikacijų), taip pat yra mažiau suinteresuoti tuo užsiimti ateityje už tuos, kurie nurodė praėjusius trejus metus publikacijas į talpyklą kėlę savarankiškai (žr. 23 lentelę).

23 lentelė. Mokslininkų praeities atvirosios prieigos leidybinės elgsenos teikiant publikacijas mokslinės informacijos talpykloms ir ketinimo tai daryti ateityje sąsajos

	Ar per praėjusius trejus metus įkėlėte bent vieną viso teksto mokslinę publikaciją į mokslinės informacijos talpyklą (pavyzdžiui, eLABa, arXiv, PubMed Central)?	Dažniai	Manno ir Whitney vidutiniai rangai	P reikšmė
Aš planuoju per ateinančius 18 mėnesių (1,5 metų) pats įkelti savo viso teksto mokslinę publikaciją į mokslinės informacijos talpyklą (-as) (eLABa, arXiv, PubMed Central ar kt.) ar pasirūpinti, kad ji būtų ten įkelta	Taip	156	374,79	< 0,001
	Pats (pati) įkėlęs (-usi) nesu, bet mano mokslinės publikacijos į talpyklą (-as) pateko mokslinės institucijos ar leidėjo iniciatyva	208	242,58	
	Dalį mokslinių publikacijų įkėliau pats (pati), o dalis publikacijų į talpyklą (-as) pateko mokslinės institucijos ar leidėjo iniciatyva	80	283,61	
	Ne	101	170,02	

Profesinių ir demografinių charakteristikų ir ketinimo skelbti publikacijas atvirosios prieigos kanalu sąsajos. Atstovaujama mokslų sritys. Atlikus statistinį palyginimą Manno ir Whitney testu nustatyta, kad mokslininkų ketinimas skelbti publikacijas skiriasi – priklauso nuo to, kokioje srityje jie dirba – gamtos ir technologijų ar socialinių ir humanitarinių mokslų ($p < 0,05$). Socialinių ir humanitarinių mokslų atstovų ketinimas teikti straipsnio rankraštį atvirosios prieigos moksliniam žurnalui ir kelti publikaciją į mokslinės informacijos talpyklą yra didesnis (žr. 24 lentelę).

24 lentelė. Atstovaujamos mokslo srities ir ketinimo skelbti straipsnį atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose bei teikti mokslines publikacijas į talpyklas sąsajos

	Atstovaujama mokslų sritis	Dažniai	Manno ir Whitney vidutiniai rangai	P reikšmė
Aš planuoju per ateinančius 18 mėnesių (1,5 metų) teikti straipsnio rankraštį atvirosios prieigos moksliniam žurnalui	Gamtos ir technologijų mokslai	280	258,63	0,037
	Socialiniai ir humanitariniai mokslai	263	286,24	
Aš planuoju per ateinančius 18 mėnesių (1,5 metų) pats įkelti savo viso teksto mokslinę publikaciją į mokslinės informacijos talpyklą (-as) ar pasirūpinti, kad ji ten būtų įkelta	Gamtos ir technologijų mokslai	280	258,36	0,033
	Socialiniai ir humanitariniai mokslai	263	286,53	

Mokslinio darbo stažas. Stipresnis ryšys tarp mokslininkų ketinimo teikti straipsnio rankraštį atvirosios prieigos moksliniam žurnalui ir jų mokslinio darbo stažo yra mažiau nei penkerius metus dirbančių mokslininkų grupėje (Kruskalo ir Walliso vidutinis rangas 322,88; žr. 25 lentelę). Labiau išreikštas ketinimas įkelti mokslines publikacijas į talpyklą (-as) yra 5–14 metų darbo stažą turinčių respondentų grupėje (Kruskalo ir Walliso vidutinis rangas 305,71), o mažiausiai – respondentų, mokslinį darbą dirbančių 25 ir daugiau metų (Kruskalo ir Walliso vidutinis rangas 239,67), 25 lentelė.

25 lentelė. Mokslinio darbo stažo ir ketinimo skelbti straipsnį atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose ir (ar) teikti mokslines publikacijas į talpyklas sąsajos (1)

	Kiek metų dirbate mokslinį darbą?	Dažniai	Kruskalo ir Walliso vidutiniai rangai	P reikšmė
Aš planuoju per ateinančius 18 mėnesių (1,5 metų) teikti straipsnio rankraštį atvirosios prieigos moksliniam žurnalui	mažiau nei penkerius metus	30	322,88	0,068
	5–14 metų	191	282,54	
	15–24 metus	178	252,22	
	25 ir daugiau metų	146	275,60	
Aš planuoju per ateinančius 18 mėnesių (1,5 metų) pats įkelti savo viso teksto mokslinę publikaciją į mokslinės informacijos talpyklą (-as) ar pasirūpinti, kad ji ten būtų įkelta	mažiau nei penkerius metus	30	274,08	0,001
	5–14 metų	191	305,71	
	15–24 metus	178	265,05	
	25 ir daugiau metų	146	239,67	

Lyginant dvi skirtingą mokslinio darbo stažą turinčių respondentų grupes (iki 25 ir daugiau kaip 25 metų), matyti, kad mokslininkų ketinimui skelbti publikacijas atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose turimas darbo stažas didesnės įtakos neturi (Manno ir Whitney vidutiniai rangai skiriasi labai nedaug, žr. 26 lentelę). O stipresnį ketinimą į mokslinės informacijos talpyklas įkelti savo publikacijas išreiškė iki 25 metų darbo stažą turintys respondentai.

26 lentelė. Mokslinio darbo stažo ir ketinimo skelbti straipsnį atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose ir (ar) teikti mokslines publikacijas į talpyklas sąsajos (2)

	Kiek metų dirbate mokslinį darbą?	Dažniai	Manno ir Whitney vidutiniai rangai	P reikšmė
Aš planuoju per ateinančius 18 mėnesių (1,5 metų) teikti straipsnio rankraštį atvirosios prieigos moksliniam žurnalui	Iki 25 metų	399	272,05	0,812
	25 ir daugiau metų	146	275,60	
Aš planuoju per ateinančius 18 mėnesių (1,5 metų) pats įkelti savo viso teksto mokslinę publikaciją į mokslinės informacijos talpyklą (-as) ar pasirūpinti, kad ji ten būtų įkelta	Iki 25 metų	399	285,20	0,002
	25 ir daugiau metų	146	239,67	

Amžius. Koreliacinės analizės rezultatai neatskleidė statistiškai reikšmingų ryšių tarp mokslininko amžiaus ir jo ketinimo per ateinančius 18 mėnesių (1,5 metų) teikti straipsnio rankraštį atvirosios prieigos moksliniam žurnalui. Talpyklų atveju patvirtinta, kad kuo mokslininkas vyresnis, tuo jis mažiau linkęs kelti savo viso teksto publikacijas į talpyklą (-as) ar pasirūpinti jų įkėlimu ($r = -0,202$, $p < 0,001$) (27 lentelė). Šiuos rezultatus galima sieti su 26 lentelėje pateiktais duomenimis, nes mokslininkų darbo stažas neišvengiamai susijęs su jų amžiumi.

27 lentelė. Mokslininkų amžiaus ir ketinimo skelbti straipsnius atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose ir (ar) teikti mokslines publikacijas į talpyklas sąsajos

		Amžius
Aš planuoju per ateinančius 18 mėnesių (1,5 metų) teikti straipsnio rankraštį atvirosios prieigos moksliniam žurnalui	Koreliacijos koeficientas	-0,033
	P reikšmė	0,449
	Dažniai	545
Aš planuoju per ateinančius 18 mėnesių (1,5 metų) pats įkelti savo viso teksto mokslinę publikaciją į mokslinės informacijos talpyklą (-as) ar pasirūpinti, kad ji ten būtų įkelta	Koreliacijos koeficientas	-0,202
	P reikšmė	< 0,001
	Dažniai	545

Lytis. Vyrų ir moterų ketinimas skelbti publikacijas atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose ir kelti mokslines publikacijas į talpyklas panašus, statistiškai reikšmingų skirtumų nenustatyta ($p > 0,05$) (28 lentelė).

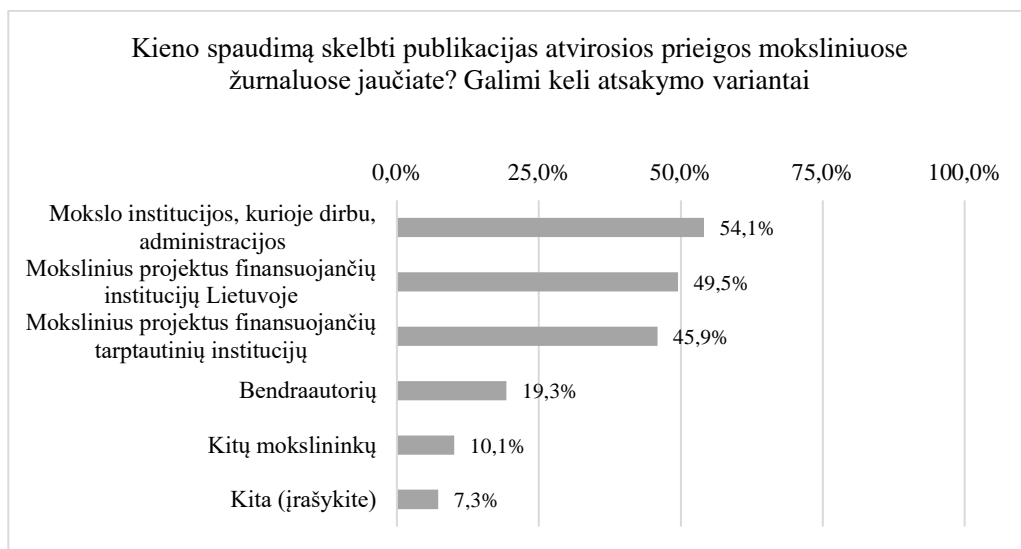
28 lentelė. Mokslininkų lyties ir ketinimo skelbti straipsnius atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose ir teikti mokslines publikacijas į talpyklas sąsajos

	Lytis	Dažniai	Manno ir Whitney vidutiniai rangai	P reikšmė
Aš planuoju per ateinančius 18 mėnesių (1,5 metų) teikti straipsnio rankraštį atvirosios prieigos moksliniam žurnalui	Moteris	306	284,36	0,052
	Vyras	239	258,45	
Aš planuoju per ateinančius 18 mėnesių (1,5 metų) pats įkelti savo viso teksto mokslinę publikaciją į mokslinės informacijos talpyklą (-as) ar pasirūpinti, kad ji ten būtų įkelta	Moteris	306	279,39	0,275
	Vyras	239	264,82	

3.3. Mokslininkų normų šaltinių ir kontrolės apribojimų aiškinimai

Normų skelbti publikacijas atvirosios prieigos kanalu šaltiniai. Respondentų buvo klausiama, ar jie jaučia mokslo institucijos, bendraautorių,

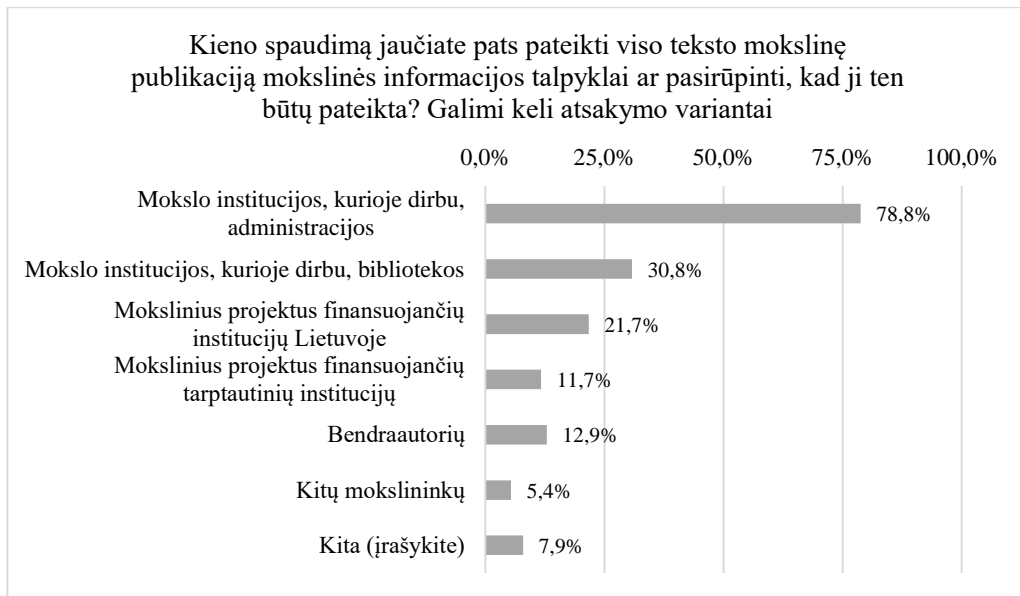
mokslinio projekto finansuotojų ar kokių nors kitų subjektų spaudimą **teikti mokslinius straipsnius atvirosios prieigos moksliniams žurnalams**. Didžioji dauguma (80,0 proc.) respondentų teigė, kad tokio spaudimo nejaučia. Likę 20,0 proc. nurodė, kad jaučia mokslo institucijos, kurioje dirba, administracijos (54,1 proc.), mokslinius projektus finansuojančių tarptautinių (45,9 proc.) ir Lietuvos (49,5 proc.) institucijų spaudimą skelbti publikacijas atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose (14 paveikslas).

14 paveikslas. Normų teikti straipsnius atvirosios prieigos moksliniam žurnalui (-ams) šaltiniai

Šeši respondentai, pasirinkę atsakymo variantą „kita“, pateikė savo komentarus. Keturi tyrimo dalyviai minėjo tam tikrų formalių reikalavimų, keliamų mokslo institucijos ir projektų finansuotojų, įgyvendinimą („Dėl straipsnių cituojamumo rodiklių, h-index ir pan.“, „Projekto, kuriame dalyvauju, taisyklių“, „Lietuvos mokslo tarybos, kuri kelia aukštus reikalavimus institucijų mokslininkams“, „Vykdant projektus, turime mažai laiko išspausdinti straipsnius, todėl renkames atviros prieigos žurnalus, nes straipsnio reikia greitai“). Vienas respondentas publikacijų skelbimą atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose suvokia kaip neišvengiamą, kai „[L]eidėjai reorganizuoja savo žurnalus kaip atvirosios prieigos“. Dar vienas respondentas jaučia tam tikrą netiesioginį Vakarų šalių mokslininkų spaudimą skelbti publikacijas atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose: „Dauguma vakariečių nesupranta, kodėl publikuoti reikia tik komerciniuose žurnaluose, konferencijos dažnai būna prieinamos kaip atviros prieigos šaltiniai.“

70,0 proc. respondentų teigė, kad neįaučia spaudimo **teikti publikacijas talpykloms**. Likę 30,0 proc. apklaustųjų labiausiai jaučia tokį institucijos, kurioje dirba, administracijos (78,8 proc.) ir bibliotekos (30,8 proc.) bei mokslinius projektus finansuojančių institucijų Lietuvoje (21,7 proc.) spaudimą (15 paveikslas).

15 paveikslas. Normų teikti publikacijas mokslinės informacijos talpykloms šaltiniai

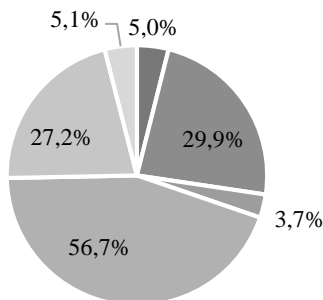
Iš 11 respondentų, pasirinkusių atsakymo variantą „kita“, septyni kaip normų šaltinius nurodė **formalių reikalavimų įgyvendinimą vykdant mokslinius projektus ir dalyvaujant atestacijoje:**

- „LMT kasmetiniam vertinimui reikalaujama publikacijas talpinti Elaboje.“
- „Ta informacija yra reikalinga atestacijoms, pildant paraiškas projektams, tai vėliau ar anksčiau reikia įkelti.“
- „Čia net ne spaudimas, čia normalus reikalavimas sisteminti mokslinę produkciją.“
- „Tai privalu dėl atestacijos.“
- „Bendra nuotaika, sakoma, kad greitai bus skaičiuojama mokslininko produkcija ne straipsniais (nors ir ne atviros prieigos), o citavimo kiekiu. Atviros prieigos šaltiniai yra labiau cituojami, negu kiti <...>.“

Likę keturi respondentai nurodė spaudimą jaučiantys iš skirtingų šaltinių. Vienas respondentas jaučia „Bazių administratorių / palaikytojų“ spaudimą. Kitas respondentas nurodė, kad mokslinės publikacijos įkėlimas į talpyklą **yra susijęs su dotacijomis mokslo įstaigai ir išreiškė pasipiktinimą, kad tai nėra automatizuotas procesas:** „Mokslų institucijos dotacijos priklauso nuo darbų kiekio įkelto rankiniu būdu į eLABa, nes biurokratai nemoka naudotis Web Of Science ir ten rasti identiškos informacijos registruojamos automatiškai.“ Dar vienam respondentui yra **nepriimtina, kad jo publikacijos į talpyklą yra keliamos be jo sutikimo:** „Mokslų institucija be autorių sutikimų savavališkai kelia publikacijas į jų nuožiūra pasirinktas duombazes. Tai netoleruotina!“ Vienas iš respondentų publikacijos kėlimą į talpyklą linkęs vertinti kaip **papildomą, neapskaitomą darbą:** „Na, mokslininkų darbo laikas nėra apskaitomas, siūlyčiau kad kiekvienas mokslininkas, pateiktų savo veiklų sąrašą periodiškai.“

Mokslininkų suvokiami kontrolės skelbiant publikacijas atvirosios prieigos kanalu apribojimai. Daugiau nei pusė respondentų kaip didžiausią kliūtį, su kuria susiduria teikdami mokslinius straipsnius **atvirosios prieigos moksliniams žurnalams**, nurodė finansavimo trūkumą straipsnio parengimo išleisti mokesčiui padengti (56,7 proc.). Trečdaliui (29,9 proc.) tyrimo dalyvių kliūtis yra tai, kad mokslo srityje, kuriai jie atstovauja, trūksta aukštą cituojamumo rodiklį turinčių atvirosios prieigos mokslinių žurnalų (16 paveikslas).

Ar yra kokių nors kliūčių teikiant mokslinį straipsnį atvirosios prieigos moksliniam žurnalui, kurios būtų aktualios Jums?

- Nėra atvirosios prieigos mokslinio žurnalo, kuris atitiktų mano tyrimų tematiką
- Mano srities atvirosios prieigos moksliniai žurnalai neturi aukšto cituojamumo rodiklio
- Straipsnius rengiu su bendraautoriais ir jie tam nepritaria
- Finansavimo trūkumas straipsnio parengimo leidybai mokesčiui padengti
- Kliūčių nėra, turiu tam būtinas sąlygas
- Kita (įrašykite)

16 paveikslas. Kliūtys teikti straipsnius atvirosios prieigos moksliniams žurnalams

Atsakydami į klausimą apie aktualias kliūtis teikiant mokslinius straipsnius atvirosios prieigos moksliniams žurnalams, 20 respondentų pasirinko atsakymo variantą „kita“ ir pateikė komentarus.

Šeši respondentai akcentavo **finansavimo trūkumą straipsnio parengimo leidybai mokesčiams padengti**, nors šis punktas ir buvo įtrauktas į galimų pasirinkti atsakymų variantų sąrašą:

- „Dėl publikavimosi. Publikavimasis reikalauja papildomų lėšų – nuo 1600 iki kelių tūkst. eurų. Jei laboratorija neturi tų lėšų, kyla problemos publikuotis.“
- „Leidybos mokestis labai didelis.“
- „Na, atvirosios prieigos žurnalai reikia nemažai mokėti, ir tai darau iš savo kišenės.“
- „Publikavimas atviros prieigos leidiniuose yra LABAI brangus, todėl mano institucija dažnu atveju net nesvarsto jo apmokėti, nebent tai būtų LABAI prestižinis leidinys.“

- „Pagal mokslo finansavimo taisykles, PVM sumokant publikacijos mokestį turi padengti pats Universitetas. Dideli biurokratijos kiekiai ir neapibrėžtumai, bandant išsiaiškinti, kieno darbas apmokėti publikacijos mokestį.“
- „Neturint projektinių pinigų, yra galimybė gauti finansavimą tik Q1 kvartilės kategoriją atitinkančiam žurnalui.“

Keturi respondentai mano, kad atvirosios prieigos moksliniai žurnalai yra **prastesnės kokybės** nei prenumeruojami:

- „Aš publikuoju straipsnius keliose srityse, ir visada stengiuosi publikuoti geriausiame įmanomame žurnale atsižvelgiant į galimybes. Tačiau dažnai geriausi žurnalai nėra atviros prieigos.“
- „Kartais AP žurnalai yra gryna komercija ir 0 kokybės turinio atžvilgiu.“
- „Šalia gerų straipsnių ten visada yra publikacijų už pinigus.“
- „Pagrindinė problema – vidutinė tyrimų kokybė tokiuose žurnaluose. Šie žurnalai nepatenka į ABS sąrašą.“

Vienas respondentas nurodė, kad pirmumą teikia mokslinio žurnalo **prestižui**, o ne atvirajai prieigai: „Mokslo straipsnio teikimą žurnalui nusako ne galvojimas, ar žurnalas yra atvirosios prieigos ar ne, o straipsnio tematikos padiktuotas poreikis teikti jį į atitinkamą prestižinį žurnalą, nesvarbu, kokia jo prieiga.“ Dar vienas respondentas nurodė, kad neranda jo tyrimų tematiką atitinkančio prestižinio atvirosios prieigos mokslinio žurnalo („Dauguma mano srities prestižinių žurnalų yra mokami“).

Trims respondentams kliūtis yra **formalūs atestaciniai ir atsiskaitymo už suteiktą projektinį finansavimą reikalavimai**, užkertantys kelią skelbti publikacijas atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose:

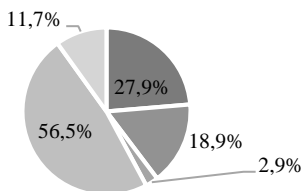
- „Atestaciniai reikalavimai atvirosios prieigos žurnalų publikacijas paverčia bevertėmis.“
- „Buvo sulaukta komentarų iš LMT ekspertų, pvz. „publikacijų tarpe pastebimiausi mokamame žurnale publikuoti straipsniai, kitų publikacijų vertė žemesnė“ <...>.Tokie „vertinimai“ skatina priimti atitinkamus sprendimus. O akivaizdu, kad straipsnių matomumas ir skaitomumas atviros prieigos žurnaluose yra ženkliai didesnis nei kituose žurnaluose.“
- „Dažnai svarbiausias kriterijus – publikuoti moksliniame žurnale, kuris įtrauktas į aukštą indeksą turinčias bazes; atvira

prieiga mokslinės produkcijos vertinimo lentelėse neakcentuojama.“

Atskirų respondentų paminėtos ir tokios kliūtys kaip tai, kad tiesiog **nėra galimybės rinktis kitokį nei atvirosios prieigos mokslinį žurnalą**, nes „visi lietuviški žurnalai, kuriuose spausdinuosi, yra atviros prieigos. Nežinau, ar net yra kokių nors kitokių“; **žinių, kaip skelbti publikaciją atvirosios prieigos moksliniame žurnale, stoka**: „Trūksta informacijos kaip tą padaryti, kada tą daryti, didelis darbo krūvis neleidžia skirti tam laiko“; **neturėjimas galimybės priimti sprendimą, kokiam žurnalui teikti mokslinį straipsnį, kai tai paliekama spręsti bendraautoriams** („esi tik nereikšminga bendraautorė, nusprendžia protingesni“). Vienas iš respondentų mano, kad atvirosios prieigos moksliniai žurnalai yra skirti publikuoti straipsnius, skirtus plačiajai auditorijai: „temos nėra skirtos plačiajai auditorijai“. Dar vienas respondentas mano, kad atviroji prieiga padidintų mokslinių žurnalų leidybos skaidrumą: „Atvira prieiga išsprendžia „spausdintos medijos“ problemą – jei tai yra skaitmeninėje medijoje publikuojami tekstai, tradiciniai apribojimai, tokie kaip spaudos lankų skaičius, nustoja būti svarbūs, ir dingsta redakcinių kolegijų kaip „cenzoriaus“ vaidmuo argumentuojant jog „nėra vietos.“

Daugiau nei pusė (56,5 proc.) respondentų su kliūtimis, kurios jiems būtų aktualios **teikiant mokslines publikacijas į talpyklas**, nesusiduria, nes patys publikacijų nekelia, o jos į talpyklą patenka mokslo institucijų, leidėjų iniciatyva (žr. 17 paveikslą).

Ar yra kokių nors kliūčių keliant publikaciją į mokslinės informacijos talpyklą (-as), kurios būtų aktualios Jums?

- Nesu tikras, ar tam neprieštarautų publikacijos leidėjas
- Nepatogi techninė infrastruktūra
- Į talpyklą (-as) mano publikacijos yra įkeliamos kitų iniciatyva, todėl su kliūtimis nesusiduriu
- Kita (įrašykite)
- Mokslines publikacijas rengiu su bendraautorais ir jie tam nepritaria

17 paveikslas. Kliūtys teikti publikacijas mokslinės informacijos talpyklai (-oms)

Nurodydami dideles kliūtis, su kuriomis susiduria keldami mokslines publikacijas į talpyklas, atsakymo variantą „kita“ pasirinko ir komentarus pateikė 11 respondentų. Trys respondentai manė, kad kliūtis yra tai, jog mokslininkai **turi patys atlikti techninį publikacijos kėlimo į talpyklą darbą**, o šitai reikalauja papildomų laiko išteklių:

- „Dažį publikacijų turiu įkelti pats.“
- „Kelti į eLaba (kuria negaliu pavadinti atvira, ji nepasiekiamą net iš darbo) yra labai sudėtingas darbas. Perkelti tokį darbą į mokslo darbuotojus yra labai kvailas sprendimas iš administracijų pusės. Tuo turi užsiimti biblioteka (pvz.). Į PMC nelabai reikia kažką kelti, jie patys viską suras (robotais).“
- „Nemanau, kad publikacijų kėlimas į tokias sistemas kaip eLABa turėtų būti mokslininkų reikalas. Kadangi to reikia pagrinde dėl biurokratinių priežasčių, tą daryti turėtų neakademiniškas personalas. arXiv ir panašios sistemos yra kitas reikalas – jų reikia norint didinti straipsnio prieinamumą kitiems tos pačios srities mokslininkams. Tad kėlimas į arXiv turėtų būti mokslininkų apsisprendimo ir atsakomybės reikalas.“

- „Tiesiog atima papildomai laiko, nors Zenodo yra visai patogi.“

Trys respondentai nurodė su **autorių teisėmis** susijusias priežastis, kai publikaciją įkelti į talpyklą trukdo leidėjo draudimas („Esu tikras, kad tam prieštarautų publikacijos leidėjas“), **žinių apie autorių teisių apribojimus stoka** („Žinių trūkumas, ypač apie autorių teisių kolizijas“; „Nesuprantu visų įmanomų *copyright* sąlygų gausos. Pvz. kai keli publikuoto straipsnio failą į eLABa, nėra ko paklausti patarimo“).

Vienas respondentas kaip kliūtį nurodė techninius **eLABa trikdžius** („Nėra kliūčių, tik eLABos įkėlimo puslapis blogai veikia, tai erzina“), kitas – pasigedo detalesnių mokslinių publikacijų klasifikavimo aprašų („Kartais neaišku dėl konferencijos leidinio klasifikavimo, galbūt detalesni aprašai / komentarai sistemoje [eLABa] praverstų“). Vienas respondentas kaip kliūtį supranta tai, kad mokslinės informacijos įkėlimas į talpyklą **nėra būtinas atestacijai**, o įkelta nerecenzuota medžiaga neužskaitoma: „Tokio tipo straipsniai neužskaitomi kaip mokslo publikacijos atestavimo metu institucijoje, kurioje dirbu.“ Vienas tyrimo dalyvis mano, kad mokslo institucijos be autoriaus sutikimo publikacijų į talpyklą kelti neturėtų: „Kadangi kelia mokslo institucijos tai yra absoliučiai nepriimtina. Tą turi daryti nebent su mokslininko leidimu.“

3.4. Lietuvos mokslininkų atvirosios prieigos leidybinės elgsenos tyrimo rezultatų aptarimas

Šiame poskyryje išsamiau aptariami atlikto Lietuvos mokslininkų atvirosios prieigos leidybinės elgsenos tyrimo rezultatai. *Tyrimu siekta nustatyti veiksnius, skatinančius Lietuvos mokslininkus naudotis atvirąja prieiga kaip mokslinių publikacijų leidybos kanalu.* Pagal iškeltus tyrimo uždavinius formuluoti tokie tyrimo klausimai:

1. Kaip galima apibūdinti respondentų atvirosios prieigos leidybinę elgseną, nuostatas ir kaip jie supranta normas ir galimą kontrolę?
2. Kaip Lietuvos mokslininkų profesinės charakteristikos, praeties leidybinė elgsena, nuostatos, normų ir kontrolės suvokimas veikia ketinimus naudotis atvirąja prieiga kaip leidybos kanalu?
3. Kokius mokslininkai nurodo normų šaltinius ir kaip apibūdina kontrolės apribojimus?

Taigi šiame poskyryje tyrimo metu gauti atsakymai į šiuos klausimus nagrinėjami platesniame atvirosios prieigos leidybos tyrimų kontekste,

gretinami šio ir kitų panašių tyrimų rezultatai. Rezultatų palyginimas leidžia atskleisti, ar Lietuvos mokslininkų atvirosios prieigos leidybinė elgsena pasižymi tam tikrais savitumais, kurie nėra būdingi kitų šalių mokslininkams, ar, atvirkščiai, ryškėja universalios atvirosios prieigos leidybinės elgsenos tendencijos. Poskyryje taip pat apibūdinami tyrimo apribojimai, kurie galėjo vienu ar kitu būdu paveikti gautus tyrimo rezultatus.

3.4.1. Lietuvos mokslininkų atvirosios prieigos leidybinės elgsenos ypatumai: žinios, nuostatos ir publikacijų skelbimo atvirosios prieigos kanalu patirtis

Empiriniai duomenys rodo, kad, nors Lietuvos mokslininkai **domisi atvirąja prieiga ir žino, kas tai yra, dažnai aplenkiami svarbūs su autorių teisėmis susiję klausimai**. Ne visi mokslininkai yra susipažinę su licencinių sutarčių, kurias yra pasirašę su leidėjais, turiniu, kūrybinių bendrijų licencijomis, todėl žinių apie autorių teisių trūkumas yra kliūtis teikiant publikacijas talpyklos. Kad mokslinių publikacijų autoriams ne visada yra iki galo aiškūs ir suprantami su autorių teisėmis susiję terminai ir mokslinių publikacijų skelbimo sąlygos, rodo ir kitų autorių atlikti tyrimai (Macevičiūtė, Wilson, 2013).

Respondentai dažniau nei talpyklose mokslinės informacijos ieško atvirosios prieigos žurnaluose, taip pat šiuo kanalu labiau domimasi ir kaip mokslinių publikacijų leidybos kanalu. Taigi galima sakyti, kad **mokslininkai yra labiau suinteresuoti atvirosios prieigos moksliniais žurnalais nei mokslinės informacijos talpyklomis**. To priežastis gali būti tai, kad mokslinės informacijos talpyklos yra suprantamos ne kaip pagrindinė, bet kaip papildoma mokslinių publikacijų sklaidos priemonė. Pavyzdžiui, mokslinis straipsnis yra paskelbiamas prenumeruojamame moksliniame žurnale ir paskui dar įkeliamas į mokslinės informacijos talpyklą. Paskelbdamas straipsnį žurnale jo autorius jau įgyvendina esminį jam keliamą uždavinį – vykdyti mokslinius tyrimus ir skelbti jų rezultatus. Požiūrį į mokslinės informacijos talpyklą kaip antrinę, papildomą publikacijų sklaidos priemonę gali sustiprinti tai, kad publikacijos įkėlimas daugumoje Lietuvos universitetų nėra susietas su mokslininkų atestacijai keliamais reikalavimais. Iš analizuotų Lietuvos universitetų atvirosios prieigos įgyvendinimo gairių tik VU mokslininkams taikoma nuostata, kai darbuotojų atestavimo metu užskaitomi tik tie moksliniai straipsniai, kurie yra įkelti į eLABa (išskyrus atvejus, kai to padaryti neįmanoma dėl teisinių ar kitų kliūčių). Taigi dažnai tai, ar mokslinės publikacijos autorius įkels publikaciją į talpyklą, iš esmės

priklauso nuo to, kiek jis yra suinteresuotas didesniu savo publikacijos matomumu ir ilgalaikiu išsaugojimu (nuostatos dedamoji) ir kaip stipriai jį veikia išorinės aplinkos socialinis spaudimas teikti publikacijas talpyklai (normos dedamoji).

Įvertinant Lietuvos talpyklų infrastruktūrą ir mokslinių publikacijų kėlimo sąlygas, čia **nėra stiprios tradicijos publikuoti nerecenzuotus mokslinius darbus (preprintus)**. Pavyzdžiui, į didžiausią tarpinstitucinę Lietuvos mokslinės informacijos talpyklą eLABa gali būti keliamos tik recenzuotos mokslinės publikacijos prieš jas paskelbiant ar jau paskelbus. Galimybė į mokslinės informacijos talpyklą kelti mokslines publikacijas prieš recenzavimą ir vadinamąją „pilkąją literatūrą“ (nerecenzuota mokslinė medžiaga, pavyzdžiui, tyrimų ataskaitos) sustiprintų mokslinės informacijos talpyklų reikšmingumą. Mokslinės informacijos talpyklos taptų ne tik recenzuotų, kitur jau publikuotų mokslinių darbų leidybos kanalu, bet ir neskelbtos, nerecenzuotos, tačiau aktualios mokslinės medžiagos sklaidos priemone.

Atlikto tyrimo rezultatai rodo, kad Lietuvos mokslininkai aktyviai naudojami atvirosios prieigos moksliniais žurnalais kaip mokslinių publikacijų leidybos kanalu. Nors šio tyrimo ir 2015 m. G. Tautkevičienės ir Z. Manžuch atlikto tyrimo dėl metodikos skirtumų tiesiogiai lyginti negalima (skiriasi tyrimo respondentų apibrėžtis, anketos klausimo formuluočių), visgi matome, kad Lietuvos mokslininkų, publikuojančių straipsnius atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose, dalis labai padidėjo (Tautkevičienė, Manžuch, 2015).

Lietuvoje naudotis atvirąja prieiga kaip mokslinių publikacijų leidybos kanalu renkasi labai panaši HSM ir GTM mokslo sričių atstovų dalis. Šią prielaidą sustiprina gauti apylygiai GTM ir HSM mokslo sričių atstovų domėjimosi atvirąja prieiga ir su ja susijusiais aspektais rezultatai. Vis dėlto šiai prielaidai patikrinti reikalingas išsamesnis tyrimas, ypač atsižvelgiant į tai, kad kai kurių užsienio autorių atliktų tyrimų duomenys rodo, jog tikslųjų mokslų (matematikos, fizikos, medicinos) atstovai atvirąja prieiga buvo linkę naudotis dažniau, palyginti su socialinių ir humanitarinių mokslų atstovais (Nicholas et al., 2005). Tokia padėtis susiklostė istoriškai, nes mokslinių publikacijų leidybos krizė 1986–2004 m. dėl padidėjusių tikslųjų mokslų žurnalų parengimo ir platinimo išlaidų daugiausia palietė tikslųjų mokslų sritį (Gross, Ryan, 2015). Taip pat tikslųjų mokslų atstovams dėl atliekamų tyrimų universalumo svarbu užsitikrinti kuo labiau prieinamą publikacijų sklaidą (Anderson, 2004).

Aiškūs skirtumai tarp GTM ir HSM mokslo sričių atstovų matyti analizuojant, kokiuose – Lietuvos ar užsienio – atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose kiekviena iš šių mokslininkų grupių skelbė publikacijas per praėjusius trejus metus. HSM atstovai mokslinius straipsnius vienodai dažnai teikia Lietuvos ir užsienio atvirosios prieigos moksliniams žurnalams, o GTM atstovai tris kartus dažniau skelbia publikacijas užsienio nei Lietuvos atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose. Taip pat didesnė GTM nei HSM sričių mokslininkų dalis mokslines publikacijas teikė tarptautinėms, o ne Lietuvos mokslinės informacijos talpykloms (pavyzdžiui, arXiv, PubMed Central ar kt.). **Taigi GTM atstovų atvirosios prieigos leidybinė elgsena yra kur kas labiau tarptautinė nei HSM atstovų. Tai yra pagrindinis skirtumas, kurį atskleidė šis tyrimas. Kitų ryškių skirtumų tarp GTM ir HSM atstovų atvirosios prieigos leidybinės elgsenos šiame tyrime nenustatyta.**

Toks pasiskirstymas, kai GTM atstovai dažniau renkasi užsienio mokslinius žurnalus, o HSM atstovai – nacionalinius, būdingas ne tik Lietuvos, bet ir kitų šalių mokslininkams (Hedlund, Rabow, 2009). Tai susiję su keletu priežasčių. Socialiniuose ir humanitariniuose moksluose dažnai nagrinėjamos su konkrečios šalies socialinėmis-kultūrinėmis sąlygomis glaudžiai susijusios mokslinės problemos (pavyzdžiui, kalba, istorija, kultūra), o GTM atstovų tyrimų objektas dažnai yra universalus ir tokie patys ar panašūs tyrimai atliekami daugelyje pasaulio šalių (pavyzdžiui, fiziniai-cheminiai reiškiniai). Taip pat HSM atstovai yra daug labiau priklausomi nuo nacionalinės kalbos (Hedlund, Rabow, 2009), kuri dažnai yra palankiausia siekiant atskleisti tam tikrus socialinėje-kultūrinėje erdvėje prigijusius reiškinis, sąvokas, ypač tokiose HSM srityse kaip kalbotyra, etnologija, kultūros istorija. O GTM atstovai su didesnėmis problemomis rengdami mokslines publikacijas tarptautine – anglų kalba, nesusiduria. Tai iš dalies nulemia ir pasirinkimą kur publikuoti – kadangi HSM straipsniai dažniau rengiami nacionaline kalba, jie ir publikuojami nacionaliniuose moksliniuose žurnaluose (užsienio moksliniuose žurnaluose paskelbtų mokslinių straipsnių nacionaline kalba skaitomumas yra mažas), o GTM atstovų – dažniau rengiami anglų kalba ir todėl skelbiami užsienio moksliniuose žurnaluose, o tai leidžia užsitikrinti didesnę mokslinės publikacijos skaitomumą, cituojamumą ir atpažįstamumą tarptautinėje mokslinėje bendruomenėje.

Tyrimas atskleidė teigiamą Lietuvos mokslininkų požiūrį tiek į mokslinių straipsnių skelbimą atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose, tiek į publikacijų teikimą mokslinės informacijos talpykloms. Kad Lietuvos mokslininkų požiūris į šias mokslinių publikacijų sklaidos priemones turėtų

būti palankus, suponuoja ir gauti respondentų atsakymai į klausimus, susijusius su naudojimosi atvirąja prieiga ir domėjimosi galimybėmis skelbti publikacijas joje. Taigi respondentų atsakymuose ryškėja tam tikras nuoseklumas: **didžioji dalis tyrimo respondentų domisi galimybėmis skelbti publikacijas atvirosios prieigos kanalu, turi palankias nuostatas dėl šio leidybos kanalo ir taip pat jau yra juo naudojęsi.** Atsižvelgiant į tai galima sakyti, kad palankus atvirosios prieigos vertinimas gali būti susijęs tiek su įgyta teigiama publikavimosi atvirosios prieigos kanalu patirtimi, tiek proaktyvumu ieškant naudojimosi šiuo leidybos kanalu galimybių.

Atsižvelgiant į tai, kad suplanuoto elgesio teorijos požiūriu nuostata susideda iš empirinių (patirties) ir instrumentinių (suvokiamos praktinės naudos) dėmenų, teiginiai Lietuvos mokslininkų nuostatoms dėl publikacijų skelbimo atvirosios prieigos talpyklose atskleisti formuluoti įtraukiant abu šiuos nuostatos dėmenis.

Stipriausios teigiamos respondentų instrumentinės nuostatos dėl straipsnių teikimo atvirosios prieigos moksliniams žurnalams yra tai, kad toks publikavimo būdas **užtikrina didesnę straipsnio skaitomumą ir cituojamumą** bei **greitesnę paskelbimą**. Būtent šiuos du dalykus mokslininkai dažniausiai įvardija kaip atvirosios prieigos pranašumus, o neigiamą nuostatą dėl atvirosios prieigos lemia supratimas, kad tai nepatikimas mokslinių publikacijų leidybos kanalas (Togia, Korobili, 2014). Nepaisant to, **Lietuvos mokslininkai atvirosios prieigos mokslinius žurnalus laiko patikimu leidybos kanalu (empirinis nuostatos aspektas).** Ne tik Lietuvoje, bet ir kitose šalyse mokslininkai įgyja vis daugiau žinių apie atvirąją prieigą ir ima ją vertinti palankiau (Dalton, Tenopir (et. al.), 2020) ir yra linkę išskirti daugiau atvirosios prieigos pranašumų nei trūkumų (Rowley et al., 2017). Manytina, kad labiau teigiamas atvirosios prieigos vertinimas susijęs tiek su didesniu žinių apie atvirąją prieigą bagažu, tiek su platesnėmis galimybėmis pasinaudoti šiuo leidybos kanalu, nes mokslinių publikacijų leidybos rinkoje vis daugiau mokslinių žurnalų tampa atvirosios prieigos. Tikėtina, kad ši tendencija, 2018 m. priėmus Europos Komisijos rekomendaciją „Dėl prieigos prie mokslinės informacijos ir tos informacijos išsaugojimo“ („Planą S“), stiprės.

Labiausiai teigiamos Lietuvos mokslininkų nuostatos dėl publikacijų kėlimo į mokslinės informacijos talpyklas taip pat yra susijusios su **didėniu publikacijų skaitomumu ir cituojamumu bei ilgalaikiu publikacijų išsaugojimu** (instrumentiniai nuostatos aspektai). Būtent tokios nuostatos būdingos ir kitų šalių mokslinių publikacijų autoriams (Creaser et al., 2010). O tokie demotyvuojantys veiksniai kaip baimė dėl galimų autorių teisių

pažeidimų, embargo laikotarpis ir nenoras dėti mokslinius straipsnius į tokį šaltinį, kuriame skelbiamas ir nerecenzuotas turinys, išskirti Creaser ir kitų 2010, daugumai Lietuvos mokslininkų nėra aktualūs. Taip gali būti todėl, kad dažnai mokslininkų publikacijos į talpyklą patenka ne pačių autorių, bet leidėjų ar mokslo institucijų iniciatyva. Taip pat į Lietuvos kuriamas ir palaikomas mokslinės informacijos talpyklas teikiamos tik recenzuotos mokslinės publikacijos.

Remiantis literatūros analize pirmojo skyriaus apibendrinime suformuluotos tam tikros prieštaros iš esmės Lietuvos mokslininkams nėra būdingos. Atvirosios priegos mokslinių publikacijų leidybą Lietuvos mokslininkai sieja su didesniu mokslinių publikacijų cituojamumu ir skaitomumu ir kartu šiuo mokslinių publikacijų leidybos kanalu pasitiki. Tyrimo dalyvių tiek kaip mokslinių publikacijų autorių, tiek kaip skaitytojų požiūris į atvirąją priegą reikšmingai nesiskiria – jie aktyviai naudojami atvirosios priegos kanalu skelbiamomis mokslinėmis publikacijomis kaip informacijos šaltiniu ir kartu yra linkę esant galimybei savo publikacijas atverti kitiems. Taip pat Lietuvos mokslininkai yra ne tiek suinteresuoti skelbti publikacijas tuose mokslinės leidybos kanaluose, kurie jiems yra įprasti, gerai žinomi ir todėl patogūs, tačiau tuose, kurie labiausiai atitinka jų atestacijai ir mokslinių projektų įvykdymui keliamus reikalavimus. Tai skatina domėtis atvirąją priega ir ieškoti naujų mokslinių publikacijų leidybos būdų.

3.4.2. Lietuvos mokslininkų ketinimą skelbti publikacijas atvirosios priegos kanalu skatinantys veiksniai: tyrimo hipotezių tikrinimas

H1. Nuostata turi statistiškai reikšmingą teigiamą arba neigiamą poveikį Lietuvos mokslininkų ketinimui naudotis atvirąja priega kaip mokslinių publikacijų leidybos kanalu. Remiantis nustatytu ryšiu tarp nuostatos ir ketinimo, galima teigti, kad ši hipotezė pasitvirtino iš dalies. Nustatytas **teigiamas** nuostatos poveikis ketinimui, tačiau jis yra **silpnas** (žr. 19 paveikslą). O užsienio mokslininkų atliktuose panašiuose tyrimuose nustatyta, kad nuostata yra vienas svarbiausių mokslininkų ketinimą skelbti publikacijas **atvirosios priegos moksliniuose žurnaluose** lemiančių veiksnių (Moksness, Olsen, 2017; Park, 2007; Khalili, Singh, 2012).

Dulle ir Minishi-Majanja (2011) nustatė, kad nuostatos yra vienas iš stipriausių mokslininkų ketinimą naudotis atvirąja priega kaip mokslinių publikacijų leidybos kanalu lemiančių veiksnių naudojantis **atvirąja priega bendrai** (tiek skelbiant straipsnius atvirosios priegos moksliniuose žurnaluose, tiek keliant publikacijas į mokslinės informacijos talpyklas).

Kad nuostatos stipresnio poveikio mokslininkų ketinimui teikti straipsnius atvirosios prieigos moksliniams žurnalams neturi, nustatyta tik viename tyrime (Massoro, Adewale, 2019), tačiau svarbu tai, kad tyrimu atskleista, jog respondentų nuostatos dėl publikacijų skelbimo atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose yra neigiamos. Autoriai mano, kad neigiamas požiūris į atvirosios prieigos mokslinius žurnalus kyla iš to, kad tyrimo dalyviams atviroji prieiga kaip mokslinių publikacijų leidybos kanalas yra gana naujas ir jie neturi jokios publikacijų skelbimo jame patirties.

Apskritai, lyginant skirtingų tyrimų rezultatus būtina atkreipti dėmesį į tai, kad dėl tyrimo metodikos skirtumų, imties pasirinkimo tiesioginis tyrimo rezultatų lyginimas nebūtų tikslus. Visgi atsižvelgiant į tyrimų metodikos skirtumus, rezultatus tarpusavyje galima lyginti apčiuopiant bendras ar išsiskiriančias tendencijas ir svarstant apie galimas jų susiformavimo priežastis. Tam, kad, kitaip nei kitų šalių, Lietuvos mokslininkų ketinimui skelbti publikacijas atvirosios prieigos kanalu nuostatos stipraus poveikio neturi, gali būti keletas priežasčių. Visų pirma, beveik absoliuti dauguma Lietuvos mokslinių žurnalų yra atvirosios prieigos. Esant tokiai situacijai, norėdamas skelbti publikaciją Lietuvos moksliniame žurnale, mokslininkas gali rinktis tik atvirosios prieigos mokslinį žurnalą, nes prenumeruojami moksliniai žurnalai čia tiesiog neegzistuoja. Tokiu atveju, remiantis suplanuoto elgesio teorijos požiūriu, kai mokslininkas dėl objektyvių priežasčių negali kontroliuoti situacijos (o šiuo atveju pasirinkti kokiam – atvirosios prieigos ar prenumeruojamame moksliniame žurnale skelbti straipsnį), ketinimui formuotis nėra pagrindo ir suvokta kontrolė (arba tiksliau – kontrolės nebuvimas) tiesiogiai veikia elgesį.

Kita galima priežastis yra tai, kad, nors mokslininkai ir yra linkę teigiamai vertinti publikacijų skelbimą atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose, nes tai padidina straipsnio skaitomumą ir prieinamumą, svarbesnis kriterijus yra straipsnio reitingas ir prestižas. Jei mokslininko atstovaujamoje srityje nėra aukštą reitingą turinčių atvirosios prieigos mokslinių žurnalų, tikėtina, kad mokslininkas rinksis aukštesnio reitingo, bet ne atvirosios prieigos, o prenumeruojamą mokslinį žurnalą. Šią prielaidą sustiprina ir tai, kad trečdalis respondentų kaip kliūtį skelbti publikacijas atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose nurodė aukštą cituojamumo rodiklį turinčių atvirosios prieigos mokslinių žurnalų jų atstovaujamoje mokslo disciplinoje stoką.

Ir publikacijų kėlimas į nacionalinę talpyklą eLABa ar institucinę atstovaujamos mokslo įstaigos talpyklą yra susijęs su formalių reikalavimų įgyvendinimu – daugiau nei pusė Lietuvos mokslinių publikacijų autorių jaučia spaudimą patys kelti publikacijas į talpyklą (-as) ar pasirūpinti, kad jos ten būtų

įkeltos mokslo institucijos ar leidėjo. Pagrindinis tokio spaudimo šaltinis – mokslo įstaigų, kuriose dirba mokslininkai, administracija.

Atsižvelgiant į pirmiau išvardytus aspektus, analizuojamame kontekste gautas tyrimo rezultatas, rodantis, kad įsivaizduojama norma turi teigiamą **vidutinį** poveikį ketinimui skelbti publikacijas atvirosios prieigos kanalu (žr. 19 paveikslą), atrodo pakankamai pagrįstai. Taigi hipotezė (H2), kad **įsivaizduojama norma turi statistiškai reikšmingą teigiamą poveikį Lietuvos mokslininkų ketinimui naudotis atvirąja prieiga kaip mokslinių publikacijų leidybos kanalu**, pasitvirtino. Skirtumas tarp normos poveikio ketinimui skelbti publikacijas atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose ir mokslinės informacijos talpyklose labai nesiskiria. Tai reiškia, kad tiek skelbiant publikacijas atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose, tiek jas teikiant mokslinės informacijos talpyklai įsivaizduojama norma panašiai vienodai veikia ketinimą naudotis abiem atvirosios prieigos mokslinių publikacijų leidybos kanalais.

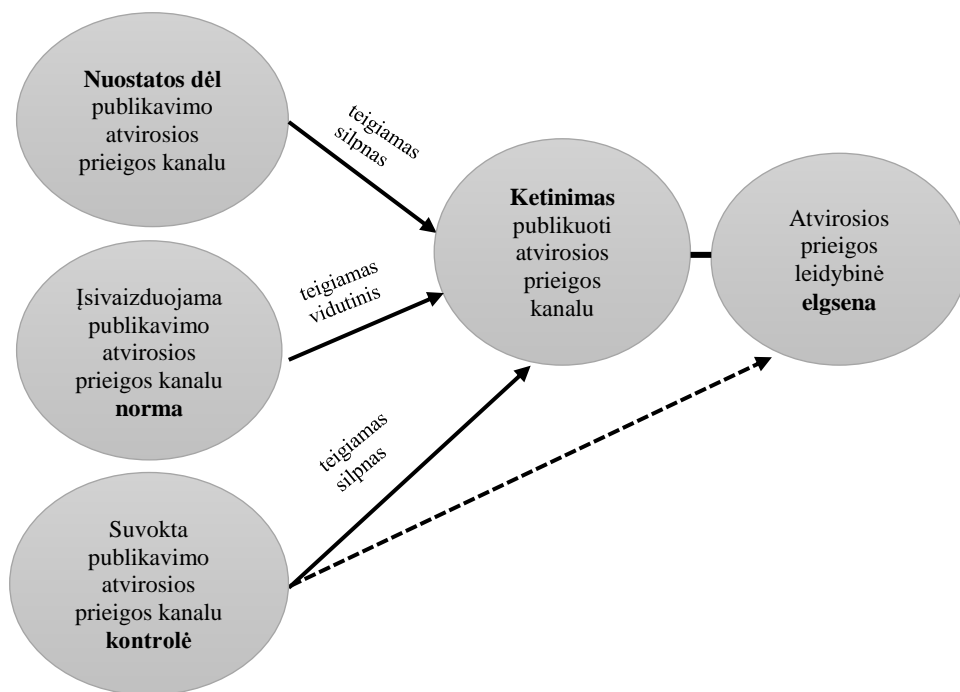
Socialinės normos poveikis mokslininkų ketinimui naudotis atvirosios prieigos moksliniais žurnalais nustatytas Massoro ir Adewale (2019) bei Moksnesso ir Olseno (2017) tyrimuose. Khalili ir Singho (2012) bei Parko (2007) atliktų tyrimų rezultatai reikšmingo normos poveikio ketinimui skelbti publikacijas atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose, o Dulle ir Minishi-Majanja (2011) – naudotis atvirąja prieiga kaip mokslinių publikacijų leidybos kanalu bendrai, neparodė. Parkas (2007, p. 177) pateikia paaiškinimą, kad socialinės normos poveikio ketinimui galėjo būti neaptikta dėl to, kad formuluojant teiginius normai atskleisti nebuvo įtrauktas galbūt mokslininkų patiriamas spaudimas skelbti publikacijas atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose siekiant įgyvendinti atestacijos reikalavimus.

Lyginant atvirosios prieigos ir mokslinės informacijos talpyklų normų šaltinius matyti, kad jie skiriasi. Mokslininkai Lietuvos ir tarptautinių mokslinius tyrimus finansuojančių organizacijų spaudimą teikti publikacijas talpyklai jaučia kur kas mažiau nei teikti straipsnius atvirosios prieigos moksliniams žurnalams. Taip pat nemaža dalis mokslininkų jaučia mokslo institucijos, kurioje dirba, bibliotekos spaudimą teikti publikacijas talpyklai. Tai rodo, kad mokslinės bibliotekos yra svarbios mokslininkų bendruomenei komunikuojant apie mokslinių publikacijų sklaidą ir saugojimą talpyklose bei teikiant informaciją ir (ar) pagalbą, kaip tai padaryti.

H3. Suvokta kontrolė turi statistiškai reikšmingą teigiamą arba neigiamą poveikį Lietuvos mokslininkų ketinimui naudotis atvirąja prieiga kaip mokslinių publikacijų leidybos kanalu. Ši hipotezė pasitvirtino iš dalies – tiek mokslinių straipsnių publikavimo atvirosios

prieigos moksliniuose žurnaluose, tiek mokslinių publikacijų teikimo talpyklai atveju tarp kontrolės ir ketinimo nustatyta teigiama silpna koreliacija (žr. 19 paveikslą). Kadangi ryšys tarp kontrolės ir ketinimo yra teigiamas, matyti, kad tiek keldami mokslines publikacijas į talpyklą (-as), tiek skelbdami publikacijas atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose su neįveikiamomis kliūtimis Lietuvos mokslininkai nesusiduria. Kaip minėta anksčiau, pagrindinė kliūtis teikiant straipsnius atvirosios prieigos moksliniams žurnalams yra finansavimo trūkumas straipsnio parengimo leidybai mokesčiams padengti. Atsiradus „Planui S“, tikėtina, palaipsniui atvirosios prieigos mokslinių žurnalų leidybos mokesčiai bus dengiami bibliotekų mokslinių žurnalų prenumeratoms skirtomis lėšomis. Taip perskirstytos lėšos panaikintų finansinį barjerą, mokslininkams užkertantį kelią skelbti publikacijas vadinamosios auksinės atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose. Mokslinių publikacijų teikimo talpyklai (-oms) atveju matyti šiek tiek didesnis teigiamas kontrolės poveikis ketinimui nei atvirosios prieigos mokslinių žurnalų atveju. Tai gali būti aiškinama tuo, kad daugiau nei pusė mokslininkų į talpyklas savo publikacijų patys nekelia, o tai atlieka mokslo institucijos, leidėjai.

Moksnessas ir Olsenas (2017) elgesio kontrolei priskyrė du kintamuosius – t. y. kaip mokslininkas vertina tai, kiek jis yra pajėgus skelbti publikacijas atvirosios prieigos moksliniame žurnale (-uose) (angl. *Perceived behavioral control capacity*) ir galimybės pačiam nuspręsti, ar skelbti publikacijas atvirosios prieigos moksliniame žurnale (-uose) (angl. *Perceived behavioral control autonomy*). Mokslininkų suvokiamas pajėgumas skelbti publikacijas atvirosios prieigos moksliniame žurnale turi neigiamą poveikį ketinimui tai daryti ateityje. O suvokiamos galimybės pačiam nuspręsti, kokiam žurnale skelbti publikacijas, poveikis ketinimui yra, tačiau jo kryptis – neigiama. Kad suvokta kontrolė turi įtakos mokslininkų ketinimui skelbti publikacijas atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose, nustatyta Parko (2009), o ketinimui skelbti publikacijas atvirosios prieigos kanalais bendrai (tiek teikti straipsnius atvirosios prieigos moksliniams žurnalams, tiek kelti publikacijas į mokslinės informacijos talpyklas) – Dulle ir Minishi-Majanja (2011) tyrimuose. Khalili ir Singho (2012) tyrime suvoktos kontrolės poveikis ketinimui skelbti publikacijas atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose nustatytas nebuvo.

18 paveikslas. Ryšys tarp Lietuvos mokslininkų nuostatų, įsivaizduojamos normos bei suvoktos kontrolės ir ketinimo skelbti publikacijas atvirosios prieigos kanalais

H4. Praeities atvirosios prieigos leidybinė elgsena yra susijusi su Lietuvos mokslininkų ketinimu naudotis atvirąja prieiga kaip mokslinių publikacijų leidybos kanalu. Manno ir Whitney testas parodė, kad yra gana didelis skirtumas tarp dviejų respondentų grupių – tų, kurie pateikė bent vieną mokslinį straipsnį atvirosios prieigos moksliniam žurnalui, ir tų, kurie to darę nėra. Taip pat didelis skirtumas yra tarp tų, kurie per praėjusius trejus metus bent vieną mokslinę publikaciją pateikė mokslinės informacijos talpyklai (-oms), ir tarp tų, kurie to nėra darę. Remiantis šiais rezultatais galima teigti, kad hipotezė pasitvirtino – **publikacijų skelbimo atvirosios prieigos kanalu patirtis turi didelį teigiamą poveikį ketinimui tai daryti ir ateityje.** Tai rodo, kad respondentai, publikuodami tyrimus atvirosios prieigos kanalu, susidurdavo su teigiama patirtimi ir todėl ketina šį mokslinių publikacijų kanalą pasirinkti pakartotinai. Teigiamas praeities atvirosios prieigos leidybinės patirties poveikis ketinimui skelbti publikacijas atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose taip pat nustatytas Khalili ir Singho (2012) tyrime.

Kituose panašiuose tyrimuose (Moksness, Olsen 2017; Massoro, Adewale, 2019; Dulle, Minishi-Majanja, 2011; Park, 2009) praeities atvirosios prieigos leidybinės elgsenos įtaka ketinimui naudotis atvirąja prieiga kaip leidybos kanalu ateityje tyrinėta nebuvo.

H5. Profesinės charakteristikos yra susijusios su Lietuvos mokslininkų ketinimu naudotis atvirąja prieiga kaip mokslinių publikacijų leidybos kanalu. Ši hipotezė pasitvirtino iš dalies. **Mokslininkų atstovaujama mokslo sritis itin ryškaus poveikio ketinimui skelbti publikacijas atvirosios prieigos kanalu neturi.** Matyti, kad **socialinių ir humanitarinių mokslų atstovų ketinimas tiek teikti straipsnius atvirosios prieigos moksliniams žurnalams, tiek kelti mokslines publikacijas į talpyklas yra šiek tiek stipresnis.** Taip pat vyresni ir didesnį mokslinio darbo stažą turintys mokslininkai buvo mažiau linkę teikti publikacijas mokslinės informacijos talpykloms. Parkas (2009) taip pat didesnės profesinių-demografinių charakteristikų įtakos mokslininkų ketinimui skelbti publikacijas atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose nenustatė, išskyrus tai, kad mokslininkai, kurie yra įsitvirtinę mokslo įstaigoje (angl. *tenured*) labiau vertina tai, kad publikacijų skelbimas atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose suteikia didesnį straipsnio skaitomumą, o mokslo įstaigoje dar neįsitvirtinusiems mokslininkams (angl. *untentured*) svarbesnis aspektas teikiamos didesnės karjeros galimybės pranašumas. Demografinių charakteristikų (lyties, amžiaus, atstovaujamos mokslo srities) reikšmingesnė įtaka ketinimui skelbti publikacijas atvirosios prieigos moksliniame žurnale nenustatyta ir Khalili bei Singho (2012) tyrime.

3.4.3. Lietuvos mokslininkų suvokiami publikacijų skelbimo atvirosios prieigos kanalu normų ir kontrolės šaltiniai

Šiame tyrime, siekiant geriau suprasti, kaip mokslininkai suvokia normas skelbti publikacijas atvirosios prieigos kanalu, anketos teiginiai formuluoti apimant tiek įpareigojančius (kiek mokslininkai jaučia socialinį reikalavimą naudotis atvirąja prieiga kaip mokslinių publikacijų leidybos kanalu), tiek apibūdinančius (kaip mokslininkai suvokia kitų mokslininkų poveikį jų atvirosios prieigos leidybinei elgsenai) normos aspektus. Gauti tyrimo rezultatai yra gana netikėti atsižvelgiant į tai, kad Lietuvos mokslininkų suvokiamas socialinis spaudimas teikti straipsnius atvirosios prieigos moksliniams žurnalams ir kelti publikacijas į mokslinės informacijos talpyklas yra labai panašus. Pirmame darbo skyriuje, analizuojant atvirosios prieigos įgyvendinimą šalyje reglamentuojančius nacionalinius ir institucinius

dokumentus, paaiškėjo, kad visuose juose mokslininkams keliamas reikalavimas paskelbus publikaciją iš karto ją įkelti į mokslinės informacijos talpyklą, o skelbti publikacijas atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose tik rekomenduojama, esant tokiai galimybei. Todėl atrodytų, kad Lietuvos mokslininkai turėtų jausti didesnę spaudimą savo publikacijas, pirmiausia straipsnius, teikti mokslinės informacijos talpyklai (institucinei atstovaujamos mokslo įstaigos ar nacionalinei talpyklai eLABa) nei skelbti publikacijas atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose. Priežastis, kodėl visgi taip nėra, gali būti ta, kad, kaip minėta anksčiau, mokslininkai dažnu atveju publikacijų į talpyklą nekelia, o tai už juos padaro mokslo įstaiga ar leidejas.

Mokslininkų sprendimą, ar skelbti publikaciją atvirojoje prieigoje, stipriausiai lemia tai, kiek tai padės įgyvendinti jiems keliamus reikalavimus, atitinkamai dažniausiai mokslininkų įvardijami normų šaltiniai yra mokslo institucijų administracija ir mokslinius projektus finansuojančios Lietuvos ir tarptautinės institucijos. Taigi kaip norma dažniausiai įvardijama formalių reikalavimų įgyvendinimas.

Pagrindinė kliūtis skelbti publikacijas atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose yra **straipsnių parengimo leidybai mokesčiai**. Lietuvos mokslo įstaigos ne visada turi finansinių galimybių apmokėti didelius straipsnių parengimo leidybai mokesčius, kurie mokslinių publikacijų autoriams yra reikalingi norint skelbti publikacijas atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose.

Minėtus mokesčius kaip vieną svarbiausių barjerų skelbti publikacijas atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose nurodo ir kiti autoriai (Mischo, Schlembach, 2011; Nariani, Fernandez, 2012; Togia, Korobili, 2014; Warlick, Vaughan, 2007; Hernandez-Borges, 2006; Schroter, Smith, 2005; Swan, Brown, 2004), taigi tai nėra specifinė kliūtis, su kuria susiduria tik Lietuvos mokslininkai, ji išskyla ir kitų šalių mokslininkams.

Kita svarbi kliūtis, kurią nurodo Lietuvos mokslinių publikacijų autoriai, yra tai, kad **mokslininkai neranda jų tyrimų tematiką atitinkančių ir aukštą cituojamumo rodiklį turinčių atvirosios prieigos mokslinių žurnalų, kuriuose galėtų skelbti publikacijas**. Kadangi atvirosios prieigos moksliniai žurnalai, palyginti su prenumeruojamais, atsirado neseniai, tikėtina, kad tam tikrose mokslinių tyrimų srityse aukštą cituojamumo rodiklį turinčių atvirosios prieigos mokslinių žurnalų kol kas nėra dėl trumpo gyvavimo laikotarpio. Šiuo požiūriu atvirosios prieigos moksliniams žurnalams yra sunku konkuruoti su šimtmečius skaičiuojančiais prenumeruojamais mokslo žurnalais, kurie per ilgą laiką tapo prestižiniai ir įsitvirtino mokslo bendruomenėse. Iš kai kurių mokslininkų atsakymų matyti,

kad mokslinio žurnalo prestižas ir aukšta vieta indekso skaleje yra svarbiau už atvirosios prieigos principą. Tai iš esmės yra ir siekis atitikti mokslininkų atestacijai keliamus reikalavimus. Taigi galima sakyti, kad dažnu atveju remiamasi instrumentiniais – suvokiamos naudos nuostatos aspektais, o ne empiriniais.

Kalbant apie mokslinės informacijos talpyklas, **sunkumus ten kelti mokslines publikacijas sudaro mokslininkų neužtikrintumas, ar tai teisėta dėl galimų autorių teisių pažeidimų** (Creaser et al., 2010; Covey, 2011; Cassella, Morando, 2011). Kitos dažnai nurodomos kliūtys yra **požiūris, kad publikacijos teikimas talpyklai yra biurokratinis, techninis darbas**, kurį turėtų atlikti ne patys mokslininkai, o mokslo institucijų administracijos, bibliotekos. Apskritai matyti, kad mokslininkai mato didesnę prasmę naudotis dalykinėmis mokslinės informacijos talpyklomis, o institucinę talpyklą (šiuo atveju – eLABa) vertina kaip formalumą, reikalingą labiau dėl mokslinių publikacijų sisteminimo, atestacijos, o ne dėl didesnės mokslinių publikacijų sklaidos užtikrinimo. Ir kitose šalyse, kaip ir Lietuvoje, institucinėse talpyklose viso teksto mokslinių publikacijų yra nedaug (išskyrus studentų darbus), o autorių skatinimas naudotis šiuo atvirosios prieigos leidybos kanalu išlieka svarbiausias uždavinys. Nors Stepheno Pinfieldo (et al., 2014) atlikta OpenDOAR duomenų analizė rodo, kad 83 proc. visų talpyklų yra institucinės ir tik 11 proc. teminės, pastarosios yra naudojamos kur kas intensyviau (pavyzdžiui, ArXiv, PubMed Central), jose sukauptas didelis viso teksto mokslinių publikacijų masyvas (Pinfield, 2015). Tai rodo, kad autoriai yra labiau suinteresuoti mokslinėmis publikacijomis dalytis su tai pačiai mokslinių tyrimų sričiai atstovaujančiais mokslininkais (Narayan, Luca, 2017) nei institucijos, kurioje dirba, akademinė bendruomene.

3.4.4. Lietuvos mokslininkų atvirosios prieigos leidybinės elgsenos tyrimo apribojimai

Lietuvos mokslininkų atvirosios prieigos leidybinės elgsenos tyrimo apribojimus lemia pasirinkto teorinio modelio taikymo ypatumai. Suplanuoto elgesio teorija jau ne kartą taikyta užsienio autorių darbuose mokslininkų atvirosios prieigos leidybinei elgsenai ištirti. Tai vienas dažniausiai pasaulyje taikomų elgsenos tyrimo modelių, todėl jo taikymo galimybės yra gerai pagrįstos įvairių autorių teorinio ir praktinio pobūdžio darbuose. Visgi svarbu gerai suprasti, kokius elgsenos ypatumus šis modelis šiame konkrečiame tyrime leido atskleisti, o kurie liko už tyrimo objekto ribų.

Kaip aptarta pirmajame šio darbo skyriuje, atvirosios prieigos mokslinių publikacijų leidyboje veikia įvairios suinteresuotosios grupės, tai yra iš kelių lygių susidedanti sistema, apimanti makro-, mezo- ir mikrolygmenis. Pasitelkiant suplanuoto elgesio teoriją tyrinėtas mikrolygmuo – individualiai ar nedidelėmis bendra autorių grupelėmis veikiančių mokslininkų atvirosios prieigos leidybinė elgsena. Kitų atvirosios prieigos leidybos sistemos veikėjų įtaka mokslininkų atvirosios prieigos leidybinei elgsenai nagrinėta tiek, kiek ji atsispindi mokslininkų nuostatose, normų ir kontrolės supratime.

Šiame tyrime susitelkta į mokslininkų individualaus supratimo įtaką atitinkamai elgsenai, o ne faktinį elgesio tyrimą. Susitelkimas į būtent tokį tyrimo objektą leido atskleisti faktinio elgesio motyvus, o gauti tyrimo rezultatai yra mažai prieštaringi, susiję tarpusavyje. Visa tai leidžia teigti, kad suplanuoto elgesio tyrimo modelis leido nustatyti ir apibūdinti Lietuvos mokslininkų atvirosios prieigos leidybinę elgseną lemiančius veiksniai.

Tam tikrus suplanuoto elgesio teorijos tyrimo modelio ribotumus pavyko sumažinti į tyrimo anketą, pateikiamą respondentams, įtraukiant tam tikrus aspektus. Nors suplanuoto elgesio teorija nagrinėjama individuali elgsena, tam tikrais atvejais publikuojant mokslinius darbus sprendimas priimamas ne individualiai, o grupėje (pavyzdžiui, kai straipsnis rengiamas ne vieno, o kelių autorių). Atsižvelgiant į tai, į tyrimo anketą kaip vienas iš galimų apribojimų skelbti publikacijas atvirosios prieigoje įtrauktas bendra autorių nepritarimas. Visgi gauti tyrimo duomenys rodo, kad dažniausiai Lietuvos mokslininkai sprendimus, kur skelbti publikacijas, priima individualiai, o bendra autorių nepritarimas yra labai retai pasitaikantis publikacijų skelbimo atvirosios prieigos kanalu apribojimas. Taip pat, nors suplanuoto elgesio teorija yra kritikuojama dėl to, kad žmogaus veiksmus aiškina tik kaip atliekamus racionaliai, nors žmogui būdinga ir automatinė elgsena, šis tyrimas atskleidė, kad Lietuvos mokslininkų atvirosios prieigos leidybinei elgsenai itin būdingas racionalumas. Tai parodė tai, kad respondentams svarbūs tiek instrumentiniai (susiję su laukiama nauda) nuostatos, tiek įpareigojančios (susiję su reikalavimų įgyvendinimu) normos aspektai.

Šioje disertacijoje pagrįstas suplanuoto elgesio teorijos tyrimo modelio lankstumas – nepaisant tam tikros gana griežtos modelio struktūros, tyrimo anketoje tam tikru būdu formuluojami tyrimo klausimai leidžia pritaikyti modelį konkrečiam tyrimo objektui analizuoti. Lietuvos mokslininkų atvirosios prieigos leidybinės elgsenos atvejo tyrimui buvo svarbūs nacionalinis ir tarptautinis publikacijų skelbimo atvirosios prieigos kanalu lygmenys, kurie įtraukti į tyrimo anketą, o tai leido atskleisti svarbiausią GTM ir HSM sričių atstovų atvirosios prieigos leidybinės elgsenos skirtumą – kad

GTM srities mokslininkai dažniau už HSM srities mokslininkus skelbia publikacijas užsienio atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose ir teikia publikacijas tarptautinėms mokslinės informacijos talpykloms. Į sudaromą Lietuvos mokslininkų atvirosios prieigos leidybinės elgsenos tyrimo anketą taip pat įtraukti tokie svarbūs su atvirąja prieiga susiję klausimai kaip žinios apie atvirąją prieigą ir naudojimas ja kaip mokslinės informacijos šaltiniu. Tai leido geriau suprasti Lietuvos mokslininkų atvirosios prieigos leidybinę elgseną platesniame kontekste. Taigi Lietuvos atvejui pritaikytas suplanuoto elgesio teorijos modelis leido atskleisti tam tikrus ypatumus, susijusius tiek su atvirosios prieigos leidybos tema, tiek su specifinėmis Lietuvos mokslinių publikacijų leidybai būdingomis sąlygomis.

Kiti tyrimo ribotumai yra susiję su tyrimo metodika ir jos taikymu. Šiame tyrime nustačius, kad daugiausia mokslinės produkcijos išleidžia valstybinėse mokslo įstaigose dirbantys mokslininkai, į tyrimo imtį neįtraukti mokslininkai, dirbantys nevalstybiniuose universitetuose ir mokslinių tyrimų institute. Apklausus abiejų tipų mokslo įstaigose dirbančius mokslininkus, tyrimo rezultatai galėtų būti kitokie. Taip pat, nesant tiesioginio kontakto tarp tyrėjo ir tiriamojo, galimi įvairūs informacijos iškraipymai, neatitikimai, kai respondentas nesuprato ar skirtingai interpretavo tyrimo klausimus, sąvokas ir tai atitinkamai paveikė tyrimo rezultatus. Siekiant kuo labiau sumažinti šiuos ribotumus, klausimyno pradžioje pateikti sąvokų paaiškinimai, o prie kai kurių klausimų – pavyzdžiai, atliktas anketos testavimas.

IŠVADOS

Lietuvos mokslininkai iš bendro atvirosios prieigos leidybinės elgsenos konteksto išsiskiria tuo, kad **normos (socialinio spaudimo) įtaka ketinimui skelbti publikacijas atvirosios prieigos kanalu yra didesnė nei kitų šalių mokslininkams**, o nuostatos, nors jos ir teigiamos, minėtam ketinimui yra mažiau reikšmingos. Toks rezultatas žinant, kad atvirosios prieigos judėjimas buvo inicijuotas pačių mokslininkų, yra netikėtas. Atsiradusi iš mokslininkų vidinio įsitikinimo, kad viešosiomis lėšomis finansuotų mokslinių tyrimų pagrindu parengtos publikacijos turėtų būti nemokamai prieinamos visiems interneto vartotojams, šiandien atviroji prieiga pirmiausia yra mokslo įstaigų administracijų, mokslo projektų finansuotojų formalus mokslinių publikacijų autoriams taikomas reikalavimas.

Lietuvos mokslinių publikacijų autoriai yra įpareigojami jas skelbti atvirosios prieigos kanalu nuostatomis, įtvirtintomis makro- ir mezolygmenis apimančiuose norminiuose dokumentuose, kurie analizuoti disertacijos teorinėje dalyje. Daugumoje jų **formuojami įpareigojimai skelbti publikacijas atvirosios prieigos kanalu nenumatant skatinančių ir motyvacinių priemonių**. Atitinkamai didesnė Lietuvos mokslininkų dalis nėra linkę atvirosios prieigos sieti su didesnėmis karjeros galimybėmis, įsitvirtinimu akademinėje bendruomenėje ar palankesniu atliekamų tyrimų finansavimu. Todėl, nors Lietuvoje yra palankios atvirajai prieigai sąlygos dėl talpyklų infrastruktūros ir mokslinių žurnalų, kurių dauguma yra platininės atvirosios prieigos, trūksta motyvacinės publikacijų skelbimo atvirosios prieigos kanalu sistemos ją siejant su atestacija ir karjera bei pakankamo finansavimo skelbti publikacijas užsienio auksinės atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose.

Vis dažniau mokslinių projektų finansuotojų, mokslo įstaigų administracijos mokslininkams keliami reikalavimai dėl kuo didesnio mokslinių publikacijų prieinamumo ir matomumo keičia nusistovėjusius mokslininkų leidybos įpročius ir leidybos kanalų pasirinkimą. Nepaisant pirmiau išvardytų kliūčių naudotis atvirąja prieiga, tyrimas rodo palankų Lietuvos mokslininkų požiūrį į atvirąją prieigą. Lietuvos mokslininkai yra įgiję žinių apie ją kaip apie mokslinių publikacijų leidybos kanalą ir taip pat turi naudojimosi ja patirties. Būtent **turima publikacijų skelbimo atvirosios prieigos kanalu patirtis** yra kitas mokslininkų ketinimui naudotis atvirąja prieiga kaip mokslinių publikacijų leidybos kanalu svarbus veiksnys. Šio veiksnio teigiama įtaka publikacijų skelbimui atvirosios prieigos kanalu patvirtinta ne tik šio, bet ir kitų šalių autorių tyrimais. Atsižvelgiant į šį skelbti

publikacijas atvirosios prieigos kanalu motyvuojantį veiksniį galima teigti, kad dažnu atveju atvirosios prieigos mokslinių publikacijų leidyba pateisina autorių lūkesčius ir duoda norimus rezultatus, todėl mokslininkai, jau skelbę publikacijas atvirosios prieigos kanalu, yra labiau suinteresuoti šiuo leidybos kanalu naudotis ir ateityje nei tie, kurie to anksčiau nėra darę. Taip pat įgyta publikacijų skelbimo atvirosios prieigos kanalu patirtis leidžia paneigti ne visada teisingą informaciją apie tai, kad atvirosios prieigos moksliniai žurnalai yra nerecenzuojami, o publikacijų kėlimas į mokslinės informacijos talpyklas – tik papildoma biurokratinė prievolė.

Apskritai Lietuvos mokslininkų atvirosios prieigos leidybinė elgsena pasižymi nuoseklumu, čia nėra ypač didelių prieštaravimų. Dauguma Lietuvos mokslininkų domisi atvirąja prieiga, joje ieško informacijos, tam tikra apimtimi jau yra naudoję ją kaip mokslinių publikacijų leidybos kanalu ir ketina šiuo kanalu naudotis ateityje. Šiuo lūžio mokslinėje leidyboje metu, kai, priėmus „Planą S“, einama link mokslinių žurnalų leidybos sistemos perėjimo iš prenumeruojamų į atvirosios prieigos mokslinius žurnalus, Lietuvos mokslininkai šiuos pokyčius yra pasirengę priimti ir prie jų prisitaikyti.

Atstovaujama mokslinių tyrimų sritis (HSM ar GTM) neturi didesnės įtakos mokslininkų ketinimui skelbti publikacijas atvirosios prieigos kanalu kaip ir apskritai reikšmingai nelemia mokslininkų atvirosios prieigos leidybinės elgsenos, jų normų ir kontrolės suvokimo. Svarbu tik tai, kad GTM srities atstovų atvirosios prieigos leidybinė elgsena pasižymi didesniu tarptautiškumu, o HSM atstovai dažniau renkasi nacionalinius atvirosios prieigos leidybos kanalus. Iš demografinių charakteristikų (lyties, amžiaus, turimo mokslinio darbo stažo) reikšmingas tik mokslininkų amžius ir turimas mokslinio darbo stažas ir tik publikacijų kėlimo į mokslinės informacijos talpyklą (-as) atveju: kuo mokslininkas vyresnis ir kuo didesnį mokslinio darbo stažą turi, tuo jis yra mažiau linkęs teikti publikacijas mokslinės informacijos talpyklai.

Šis plataus masto disertacinis tyrimas (apklausti 545 Lietuvos mokslininkai, dirbantys Lietuvos valstybinėse mokslo įstaigose ir atstovaujantys dviem pagrindinėms – humanitarinių ir socialinių bei gamtos ir socialinių mokslų – atstovų grupėms) pateikė naujų informacijos mokslų žinių apie atvirosios prieigos mokslinių publikacijų leidybos situaciją Lietuvoje. Ištyrus Lietuvoje leidžiamus mokslinius žurnalus sužinota, kad beveik absoliuti dauguma jų yra atvirosios prieigos. Atlikta atvirosios prieigos įgyvendinimo šalyje norminių dokumentų analizė parodė esminius mokslininkams keliamus reikalavimus, kurie šio tyrimo kontekste yra vienas

iš normos, veikiančios mokslininkų ketinimą skelbti publikacijas atvirosios prieigos kanalu, šaltinių. Šios žinios kaip atspirties taškas reikšmingos tolesniems atvirosios prieigos įgyvendinimo ir plėtros šalyje tyrimams.

Disertacija papildo informacijos mokslų srities lauką naujomis žiniomis apie Lietuvos mokslininkų atvirosios prieigos leidybinę elgseną – iki šiol toks tyrimo objektas nagrinėtas nebuvo. Anksčiau atlikti daugiausia aprašomojo pobūdžio atvirosios prieigos situaciją Lietuvoje nagrinėjantys taikomieji tyrimai, kuriuose nebuvo remtasi teoriniu požiūriu. Šis disertacinis tyrimas taip pat novatoriškas ir už Lietuvos ribų tuo požiūriu, kad jame atskleista mokslininkų atvirosios prieigos leidybinė elgsena tiek atvirosios prieigos mokslinių žurnalų, tiek mokslinės informacijos talpyklų kontekstuose. Įprastai panašiuose tyrimuose nagrinėjama tik viena iš atvirosios prieigos mokslinės leidybos formų (atvirosios prieigos moksliniai žurnalai).

Adaptuotas suplanuoto elgesio teorijos tyrimo modelis leido sistemingai išnagrinėti mokslininkų atvirosios prieigos leidybinę elgseną. Gauti tyrimo rezultatai, nuosekliai atskleidžiantys tam tikrus dėsningumus ir leidžiantys atsakyti į tyrimo klausimus, rodo minėtos teorijos modelio tinkamumą pasirinktam tyrimo objektui analizuoti. Nors suplanuoto elgesio teorijos tyrimo modelis yra universalus ir buvo sėkmingai taikytas skirtingiems elgesio tipams nagrinėti, šiame tyrime modelis papildytas – įtraukti tarptautinis ir nacionalinis publikacijų skelbimo atvirosios prieigos kanalu lygmenys ir kontekstiniai klausimai. Toks tyrimo modelio pritaikymas Lietuvos atvejo tyrimui leido atskleisti su tam tikromis šalyje susiklosčiusiomis atvirosios prieigos mokslinių publikacijų leidybos sąlygomis susijusius aspektus.

Atvirosios prieigos mokslinių publikacijų leidybą suvokiant kaip tam tikrą skirtingų lygmenų sistemą, tolesni atvirosios prieigos leidybos tyrimai galėtų būti nukreipti makro- (nacionalinis ir tarptautinis atvirosios prieigos reglamentavimas) ir mezo- (mokslinių publikacijų leidėjų vykdoma atvirosios prieigos mokslinių žurnalų leidyba; mokslo institucijų, mokslinių bibliotekų, nevyriausybinų organizacijų, mokslininkų bendruomenių kuriamos ir palaikomos mokslinės informacijos talpyklos) kryptimis. Aktualu sužinoti, kaip ne tik mokslininkai, bet ir kiti mokslinių publikacijų leidybos sistemos veikėjai (sprendimų dėl atvirosios prieigos įgyvendinimo šalyje priėmėjai, mokslo įstaigų administracijos, mokslinių bibliotekų darbuotojai, mokslinių žurnalų redaktoriai ir akademiniai leidėjai) supranta ir vertina atvirosios prieigos mokslinių publikacijų leidybą ir kaip mato jos ateitį mokslinių publikacijų leidybos kaitos kontekste.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. AIKOS [atvira informavimo konsultavimo orientavimo sistema] [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.aikos.smm.lt/Puslapiai/Pradinis.aspx>>. Žiūrėta 2020 m. balandžio 6 d.
2. AJZEN, Icek. From intentions to actions: A Theory of Planned Behaviour. In J. Kuhlandand, J. Beckman (Eds.). Action-control: From cognition to behaviour, Heidelberg: Springer, 1985, p. 11–39.
3. AJZEN, Icek. The Theory of Planned Behavior. Handbook of theories of social psychology. New York: Lawrence Erlbaum Associates, 2012, p. 438–459.
4. AJZEN, Icek. The Theory of Planned Behaviour. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, Nr. 50, 1991, p. 179–211.
5. AJZEN, Icek. The Theory of Planned Behaviour: Reactions and reflections. *Psychology and Health*, Vol. 26, No. 9, 2011, p. 1113–1127.
6. AJZEN, I.; FISHBEIN, M. Understanding attitudes and predicting social behavior. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1980, 278 p.
7. AJZEN, Icek; COTE, Gilbert, Nicole. Attitudes and the prediction of behavior. In: Crano, W. D., Prislin, R. (Eds.). Attitudes and attitude change, New York: Psychology Press, 2014, p. 289–311. ISBN 9781138010017.
8. ANDERSON, Byron. Open access journals. *Behavioral & Social Sciences Librarian*, 2004, Vol. 22, Iss. 2, p. 93–99.
9. Apie archyvą MIDAS. Mokslo duomenų archyvas MIDAS [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.midas.lt/public-app.html#/about>>. Žiūrėta 2018 m. lapkričio 11 d.
10. Apie licencijas. Creative commons [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://creativecommons.org/licenses/?lang=lt>>. Žiūrėta 2019 m. gruodžio 15 d.
11. Apie mokslo žurnalą „Jaunųjų mokslininkų darbai / Journal of Young Scientists“. Šiaulių universitetas. Prieiga per internetą: <http://www.su.lt/index.php?option=com_content&view=article&id=1226&Itemid=605&lang=lt>. Žiūrėta 2020 m. sausio 13 d.
12. Association of College and Research Libraries. Principles and Strategies for the Reform of Scholarly Communication. Prieiga per internetą:

- <<http://www.ala.org/acrl/publications/whitepapers/principlesstrategies>>. Žiūrėta 2018 m. sausio 5 d.
13. Atvirosios prieigos gairės prie mokslinių publikacijų ir tyrimų duomenų Horizonte 2020. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/h2020/grants_manual/hi/oa_pilot/h2020-hi-oa-pilot-guide_en.pdf>. Žiūrėta 2019 m. gruodžio 15 d.
  14. BAILEY W. Jr., Charles. What is open access. In *Open access: Key strategic, technical and economic aspects*. Oxford: Chandos publishing, 2006, p. 13–26. ISBN 9781843342038;
  15. BARTHOLOMEW, Robert E. Science for sale: The rise of predatory journals. *J R Soc Med*, 107 (10), 2014, p. 384–385.
  16. BEKEŠIENĖ, Svajonė. Duomenų analizės SPSS pagrindai. Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2015, 220 p.
  17. Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities. Prieiga per internetą: <<https://openaccess.mpg.de/Berlin-Declaration>>. Žiūrėta 2019 m. gruodžio 15 d.
  18. Bethesda Statement on Open Access Publishing. Prieiga per internetą: <<https://legacy.earlham.edu/~peters/fos/bethesda.htm>>. Žiūrėta 2019 m. gruodžio 15 d.
  19. Bibliografijos žinios. Serialiniai leidiniai [Lietuvos valstybinė bibliografijos rodyklė]. Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2019. Prieiga per internetą: <<https://www.lnb.lt/atradimai/leidiniai/valstybes-ir-nac-bibliografijos-leidiniai/valstybines-bibliografijos-leidiniai>>. Žiūrėta 2020 m. sausio 13 d.
  20. BJÖRK, B.-C.; WELLING, P.; LAAKSO, M.; MAJLENDER, P.; HEDLUND, T., et al. (2010). Open access to the scientific journal literature: Situation 2009. *PLoS ONE* 5 (6): e11273. doi:10.1371/journal.pone.0011273;
  21. BJÖRK, Bo-Christer. Open access to scientific publications – an analysis of the barriers to change? *Information Research*, 2004, t. 9, Nr. 2.
  22. BORGMAN, Christine L. Digital libraries and the continuum of scholarly communication, *Journal of Documentation*, Nr. 56 (4), 2000, p. 412–430.
  23. BRAUN, V.; CLARKE, V.; WEATE, P. Using thematic analysis in sport and exercise research. In B. Smith, A. C. Sparkes (Eds.),

- Routledge handbook of qualitative research in sport and exercise (pp. 191–205). London: Routledge, 2016.
24. Budapest Open Access Initiative. Prieiga per internetą: <<https://www.budapestopenaccessinitiative.org/>>. Žiūrėta 2019 m. gruodžio 15 d.
  25. BULOTAITĖ, Laima. Rizikingas elgesys: samprata, paplitimas, elgesys [monografija]. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014, 167 p.
  26. CARUSO, Julie; NICOL, Aurore; ARCHAMBAULT, Eric. Open Access Strategies in the European Research Area [Study to develop a set of indicators to measure open access]. Science-Metrix, 2013. Prieiga per internetą: <http://www.science-metrix.com/pdf/SM_EC_OA_Policies.pdf>. Žiūrėta 2019 m. rugsėjo 22 d.
  27. CASSELLA, M.; MORANDO, M. Fostering new roles for librarians: Skills set for repository managers – results of a survey in Italy. *LIBER Quarterly*, 2011, 21 (3–4), p. 407–428. Prieiga per internetą: <www.liberquarterly.eu/articles/10.18352/lq.8033/>. Žiūrėta 2020 m. lapkričio 27 d.
  28. CHAN, Leslie. Supporting and enhancing scholarship in the digital age: The role of open access institutional repository. *Canadian Journal of Communication*, No. 3 (29), 2004, p. 277–300.
  29. CHANG, Chen Chi. Business models for open access journals publishing. *Online Information Review*, 2006, Vol. 30 Iss. 6, p. 699–713, <https://doi.org/10.1108/14684520610716171>
  30. CONNER, Mark; ARMITAGE, Christopher J. Extending the Theory of Planned Behavior: A review and avenues for further research. *Journal of Applied Social Psychology*, 1998, Nr. 28, p. 1429–1464.
  31. COONIN, Bryna. Open access publishing in business research: The authors' perspective. *Journal of Business & Finance Librarianship*, 2011, Vol. 16, Iss. 3, p. 193–212. ISSN 0896-3568. DOI 10.1080/08963568.2011.581606
  32. CORREIA, Ramalho; TEIXEIRA, José Carlos. Reforming scholarly publishing and knowledge communication: From the advent of the scholarly journal to the challenges of Open Access. *Information Services & Use*, Nr. 25, 2005, p. 13–21.
  33. COVEY, Denise Troll. Recruiting Content for the Institutional Repository: The Barriers Exceed the Benefits. University Libraries Research, paper 82, 2011. Prieiga per internetą:

- <http://repository.cmu.edu/lib_science/82>. Žiūrėta 2020 m. lapkričio 27 d.
34. COX, John E. The changing economic model of scholarly publishing: Uncertainty, complexity, and multimedia serials. *Library Acquisitions: Practice & Theory*, Nr. 22 (2), 1998. Prieiga per internetą: <[http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1016/S0364-6408\(98\)00005-2](http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1016/S0364-6408(98)00005-2)>. Žiūrėta 2018 m. sausio 15 d.
  35. CREASER, Claire, et al. Authors' awareness and attitudes toward open access repositories. *New Review of Academic Librarianship*, 2010, Vol. 16, Iss. 1, p. 145–161.
  36. CRONIN, Blaise. The hand of science. Academic writing and its rewards. Lanham, MD: Scarecrow Press, 2005, 214 p. ISBN 978-0-8108-5282-2.
  37. CULLEN, Rowena; CHAWNER, Brenda. Institutional repositories, open access, and scholarly communication: A study of conflicting paradigms. *The Journal of Academic Librarianship*, Vol. 37, Iss. 6, 2011, p. 460–470.
  38. ČEKANAVIČIUS, Vydas; MURAUSKAS, Gediminas. Statistika II ir jos taikymai, Vilnius: TEV, 2011, 268 p.
  39. DAGIENĖ, Eleonora; PALIULIS, Narimantas. Features, possibilities and problems of academic e-publishing in Lithuania. *Business: Theory and Practice*, 2009, vol. 10, iss. 2, p. 159–171.
  40. DALLMEIER-TIESSEN, S.; DARBY, R.; GOERNER, B.; HYPOELAE, J.; IGO-KEMENES, P.; KAHN, D.; LAMBERT, S.; LENGENFELDER, A.; LEONARD, C.; MELE, S. Highlights from the SOAP project survey. What scientists think about open access publishing. 2011 Prieiga per internetą: <<https://arxiv.org/abs/1101.5260>>. Žiūrėta 2018 m. rugpjūčio 16 d.
  41. DALTON, E.; TENOPIR, C.; BJORK, B. (2020). Attitudes of North American academics toward open access scholarly journals. *Libraries and the Academy*, Vol. 20, No. 1 (2020), p. 73–100. Prieiga per internetą: <https://preprint.press.jhu.edu/portal/sites/ajm/files/20.1dalton.pdf?utm_source=twitter&utm_medium=social&utm_campaign=dalton>.
  42. DASH [Digital Access to Scholarship at Harvard]. About DASH. Prieiga per internetą: <<https://dash.harvard.edu/docs/about/>>. Žiūrėta 2018 m. kovo 1 d.

43. DE SILVA, Pali U. K.; VANCE, Candace K. Scientific scholarly communication. The changing landscape. Cham, Switzerland: Springer International Publishing, 2017, 140 p. ISBN 978-3-319-50627-2.
44. Dėl Lietuvos mokslo periodikos leidybos po 2020 metų. Lietuvos mokslo periodikos asociacija. Prieiga per internetą: <<https://serials.lt/del-lietuvos-mokslo-periodikos-leidybos-po-2020-metu/>>. Žiūrėta 2019 m. gruodžio 15 d.
45. DULLE, F.W.; MINISHI-MAJANJA, M. (2011), The suitability of the unified theory of acceptance and use of technology (UTAUT) model in open access adoption studies, *Information Development*, Vol. 27, No. 1, p. 32–45.
46. Duomenų bazės „Lituanistika“ sudėtis. Duomenų bazė „Lituanistika“ [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.lituanistikadb.lt/lt/apie-duomenu-baze/duomenu-bazes-lituanistika-sudetis/390>>. Žiūrėta 2018 m. lapkričio 11 d.
47. eLABa institucijos. Lietuvos akademinė elektroninė biblioteka eLABa [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.elaba.lt/elaba-portal/elaba/institucijos>>. Žiūrėta 2018 m. lapkričio 11 d.
48. eLABa talpyklos statistika. Prieiga per internetą: <<https://www.elaba.lt/elaba-portal/talpykla/statistika>>. Žiūrėta 2019 m. gruodžio 3 d.
49. Elektroninių dokumentų įkėlimo į Lietuvos akademinės elektroninės bibliotekos informacinę sistemą tvarkos pavyzdinis aprašas. elaba.lt [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.elaba.lt/elaba-portal/documents/19/21849/20150119_VU_isakymas_eLABa_tvarkos_aprasas.pdf/66356e3a-8702-43f1-a081-0b726250d043>. Žiūrėta 2019 m. gruodžio 15 d.
50. Europos Komisijos rekomendacija dėl prieigos prie mokslinės informacijos ir tos informacijos išsaugojimo [2018] L 134/13 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0790&from=EN>>.
51. FEATHER, Norman T. Expectations and actions: Expectancy-value models in psychology. Hillsdale: Lawrence Erlbaum, 1982. 436 p.
52. FIELD, Juanita V., et. al. Individual control of risk: Seat belt use, subjective norms and the theory of reasoned action. *RISK – Issues in Health and Safety*, Nr. 4, 1993, p. 329–341.
53. FISHBEIN, Martin. An investigation of the relationships between beliefs about and object and the attitude toward that object. *Human Relations*, 1963, Nr. 16 (3), p. 233–239.

54. FISHBEIN, M.; AJZEN, I. Belief, attitude, intention and behavior: An introduction theory and research. Reading, MA: Addison-Wesley, 1975.
55. FISHBEIN, Martin; AJZEN, Icek. Predicting and changing behavior. The Reasoned action approach. New York: Psychology Press, 2010, 518 p. ISBN 0-203-83802-5
56. FISHBEIN, Martin; RAVEN, Bertram H. The AB scales. An operational definition of belief and attitude. *Human Relations*, 1962, 15 (1), p. 35–44.
57. FUCKS, Christian; SANDOVAL, Marisol. The diamond model of open access publishing: Why policy makers, scholars, universities, libraries, labour unions and the publishing world need to take non-commercial, non-profit open access serious. *TripleC*, Nr. 11 (2), 2013, p. 428–443.
58. General information about arXiv. arXiv.org [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://arxiv.org/help/general>>. Žiūrėta 2018 m. lapkričio 11 d.
59. GLOSIENĖ, A; VILIŪNAS, G. Institucinės talpyklos ir naujoji mokslinės informacijos sankloda. *Informacijos mokslai*, 2006, t. 36, p. 56.
60. GROSS, Julia; RYAN, John Charles. Landscapes of research: Perceptions of open access (OA) publishing in the arts and humanities. *Publications*, 2015, Vol. 3, Iss. 2, p. 65–88.
61. GROVES, Robert (et al.). Survey methodology. Canada: John Wiley&Sons, 2009, 463 p.
62. GU, Feng; WIDEN-WULFF, Gunilla. Scholarly communication and possible changes in the context of social media: A Finnish case study. *The Electronic Library*, 2011, Vol. 29, Iss. 6, p. 762–776.
63. GUEDON, Jean-Claude. The “green” and “gold” roads to open access: The case for mixing and matching. *Serials Review*, t. 30, Nr. 4, 2004.
64. HAHN, Karla L. Talk about talking about new models of scholarly communication. *Journal of Electronic Publishing*, Nr. 11 (1), 2008. Prieiga per internetą: <<http://quod.lib.umich.edu/jjep/3336451.0011.108?view=text;rgn=main>>. Žiūrėta 2016 m. rugsėjo 10 d.
65. HARRISON, Teresa M.; TIMOTHY, Stephen. Computer Networking and Scholarly Communication in the Twenty-First-Century University. New York: State University of New York Press, 1996, p. 11.
66. HEDLUND, Turid; RABOW, Ingegerd. Scholarly publishing and open access in the Nordic countries. *Learned Publishing*, Vol. 22, No. 3, 2009, p. 177–186.

67. HENRY, Geneva. On-line publishing in the 21st century. Challenges and opportunities. *D-Lib Magazine*, Nr. 10 (9), 2003. Prieiga per internetą: <<http://www.dlib.org/dlib/october03/henry/10henry.html>>. Žiūrėta 2018 m. sausio 15 d.
68. HERNÁNDEZ-BORGES, Angel A., et al. Awareness and attitude of Spanish medical authors to open access publishing and the “author pays” model. *Journal of the Medical Library Association*, 2006, Vol. 94, Iss. 4, p. 449–451.
69. HRUBES, Daniel; AJZEN, Icek; DAIGLE, John. Predicting hunting intentions and behavior: An application of the Theory of Planned Behavior. *Leisure Sciences*, 2001, 23 t., Nr. 3, p. 165–178.
70. YOUNG, Philip. The Serials Crisis and Open Access. A White Paper for the Virginia Tech Commission on Research. University Libraries Virginia Tech, 2009. Prieiga per internetą: <[https://vtechworks.lib.vt.edu/bitstream/handle/10919/11317/OAwhiteaper.pdf?sequence=1&isAllowed=y](https://vtechworks.lib.vt.edu/bitstream/handle/10919/11317/OAwhitepaper.pdf?sequence=1&isAllowed=y)>. Žiūrėta 2018 m. sausio 15 d.
71. Kauno technologijos universiteto atvirosios prieigos prie mokslo publikacijų ir duomenų nuostatai (patvirtinta 2016 m.). Kauno technologijos universitetas, 2019. Prieiga per internetą: <<https://biblioteka.ktu.edu/news/patvirtinti-atvirosios-prieigos-prie-mokslo-publikaciju-ir-duomenu-nuostatai/>>. Žiūrėta 2019 m. rugsėjo 6 d.
72. Khalili, L.; Singh, D. (2012), Factors influencing acceptance of open access publishing among medical researchers in Iran, *Libri*, Vol. 62, No. 4, p. 336–354.
73. KINGSLEY, D. A. The effect of scholarly communication practices on engagement with open access: An Australian study of three disciplines. A thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy of the Australian National University, 2008, 417 p. Prieiga per internetą: <<https://openresearch-repository.anu.edu.au/bitstream/1885/49304/4/02whole.pdf>>. Žiūrėta 2017 m. sausio 15 d.
74. Klaipėdos universiteto atvirosios prieigos prie mokslo publikacijų ir duomenų gairės (patvirtinta 2018 m.). Klaipėdos universitetas, 2019. Prieiga per internetą: <https://www.ku.lt/kub/wp-content/uploads/sites/15/2019/01/KU_atvirosios_prieigos_gaires.pdf>. Žiūrėta 2019 m. rugsėjo 6 d.

75. KLING, R.; CALLAHAN, E. Electronic journals, the internet, and scholarly communication. *Annual Review of Information Science and Technology*, No. 37 (1), 2003, p. 127–177.
76. KNABBE, Ann. Applying Ajzen's Theory of Planned Behavior to a Study of Online Course Adoption in Public Relations Education [disertacija], 2012 m. Prieiga per internetą: <http://epublications.marquette.edu/dissertations_mu/186>. Žiūrėta 2018 m. sausio 15 d.
77. KNAW. Opening the book on open access. What researchers think. Royal Netherlands Academy of Arts and Sciences, Amsterdam, 2016. Prieiga per internetą: <<https://www.know.nl/nl/>>. Žiūrėta 2018 m. sausio 5 d.
78. KRETAVIČIENĖ, Meilė. Open access in the Baltic countries. *Scienscominfo: Nordic-Baltic Forum for Scientific Communication*, 2008, Vol. 4, No. 1. Prieiga per internetą: <<https://journals.lub.lu.se/sciecominfo/article/view/241>>. Žiūrėta 2019 m. lapkričio 3 d.
79. KRIVIENĖ, Irena; PETRAUSKIENĖ, Žibutė. Co-operation amongst Lithuanian academic libraries to increase and promote access to information. *SCONUL Focus*, 2007, Vol. 42, p. 53–67.
80. KUO, Tsuang (et al.). From sociability to creditability for academics. *Computers in Human Behavior*, 2017, Vol. 75, p. 975–984.
81. KUPRIENĖ, Jūratė. Atviros prieigos prie Lietuvos mokslinių publikacijų problemos ir galimybės. *Aukštojo mokslo kokybė*, 2010, Nr. 7, p. 226–247.
82. KUPRIENĖ, J. (2012). Informacijos organizavimo principų taikymas elektroninėje erdvėje: Strateginių krypčių nustatymas mokslinėms skaitmeninėms bibliotekoms: Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas.
83. KUPRIENĖ, Jūratė. Mokslo ir studijų darbų talpyklos funkcionalumo aprėptis: eLABA atvejis. *Vilniaus universiteto bibliotekos metraštis*, 2015. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2015, p. 45–68.
84. KUPRIENĖ, Jūratė; PETRAUSKIENĖ, Žibutė. Open access to scientific publications: The situation in Lithuania. *Sciecom Info*, Vol. 5, No. 2, 2009.
85. KUPRIENĖ, Jūratė; PROKOPČIK, Marija; PETRAUSKIENĖ, Žibutė. Sistemų sąveikumas kaip mokslo publikacijų talpyklų tobulinimo sąlyga mokslinėje komunikacijoje. *Informacijos mokslai*, 2017, Nr. 78, p. 7–35.

86. LAAKSO, Mikael; BJÖRK, Bo-Christer. Anatomy of open access publishing: A study of longitudinal development and internal structure. *BMC Medicine*, 2012, Nr. 10 (124). Prieiga per internetą: <<https://bmcmedicine.biomedcentral.com/articles/10.1186/1741-7015-10-124>>. Žiūrėta 2018 m. vasario 3 d.
87. LAUŽIKAS, Rimvydas. Skaitmeninis ar elektroninis? *Knygotyra*, 2008, Nr. 51, p. 275–279.
88. Lietuvos akademinė elektroninė biblioteka eLABa. Prieiga per internetą: <<https://www.elaba.lt/elaba-portal/pradzia>>. Žiūrėta 2019 m. gruodžio 3 d.
89. Lietuvos ETD informacinė sistema [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.labt.lt/Projektai/ETD>> Žiūrėta 2019 m. lapkričio 3 d.
90. Lietuvos mokslo taryba (a). Lietuvos universitetų, mokslinių tyrimų institutų ir universiteto ligoninės klinikų 2018 metų technologijos mokslų srities darbų formaliojo vertinimo rezultatai, 2020. Prieiga per internetą: <<https://www.lmt.lt/lt/doclib/uypnhzyltxkue79puput6zf7f7q57cab>>. Žiūrėta 2020 m. birželio 3 d.
91. Lietuvos mokslo taryba (b). Lietuvos universitetų, mokslinių tyrimų institutų ir universiteto ligoninės klinikų 2018 metų socialinių mokslų srities darbų formaliojo vertinimo rezultatai, 2020. Prieiga per internetą: <<https://www.lmt.lt/lt/doclib/mfnb4qvpranr9czk8tn6vf18zt4rrhjd>>. Žiūrėta 2020 m. birželio 3 d.
92. Lietuvos mokslo taryba (c). Lietuvos universitetų ir mokslinių tyrimų institutų 2018 metų humanitarinių mokslų srities darbų formaliojo vertinimo rezultatai, 2020. Prieiga per internetą: <<https://www.lmt.lt/lt/doclib/ivied7kkm467rwkkja3ba2v8jqxz6w8d>>. Žiūrėta 2020 m. birželio 3 d.
93. Lietuvos mokslo taryba (d). Lietuvos universitetų, mokslinių tyrimų institutų ir universiteto ligoninės klinikų 2018 metų gamtos mokslų srities darbų formaliojo vertinimo rezultatai, 2020. Prieiga per internetą: <<https://www.lmt.lt/lt/doclib/62id8odxq8127gxrtq7685fqg34w86wa>>. Žiūrėta 2020 m. birželio 3 d.
94. Lietuvos mokslo taryba (e). Lietuvos universitetų, mokslinių tyrimų institutų ir universiteto ligoninės klinikų 2018 metų medicinos ir sveikatos mokslų srities darbų formaliojo vertinimo rezultatai, 2020. Prieiga per internetą:

- <<https://www.lmt.lt/lt/doclib/2xvoyuf0ceseqlzn4jxkeh1wqf8sfyas>>. Žiūrėta 2020 m. birželio 3 d.
95. Lietuvos mokslo taryba (f). Lietuvos universitetų, mokslinių tyrimų institutų ir universiteto ligoninės klinikų 2018 metų žemės ūkio mokslų srities darbų formaliojo vertinimo rezultatai, 2020. Prieiga per internetą: <<https://www.lmt.lt/lt/doclib/gv5cvh8cuwhcbzww5vkbjpkb7afhs4ch>>. Žiūrėta 2020 m. birželio 3 d
96. Lietuvos mokslo taryba. Atviroji prieiga ir Lietuva [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.lmt.lt/lt/atvirasis-mokslas/atviroji-prieiga/atviroji-prieiga-ir-lietuva/741>>. Žiūrėta 2018 m. spalio 28 d.
97. Lietuvos mokslo taryba. Atvirosios prieigos prie mokslo publikacijų ir duomenų gairės. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/dceeeb10e05711e59cc8b27b54efaf6e>>. Žiūrėta 2019 m. spalio 27 d.
98. Lietuvos mokslo žurnalų reitingas 2016 m. Vilnius: Lietuvos mokslo periodikos asociacija (LMPA). 2016, 40 p. Prieiga per internetą: <<http://serials.lt/lt-zurnalu-reitingas-2016/>>.
99. Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymas (Žin., 2009, Nr. 54-2140; 2009,TAR, 2016-07-14, Nr. 2016-20555). Prieiga per internetą: <<https://www.infolex.lt/ta/51734>>. Žiūrėta 2019 m. lapkričio 3 d.
100. Lietuvos statistikos departamentas. Moksliniai tyrimai ir eksperimentinė plėtra Lietuvoje, 2017 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://osp.stat.gov.lt/services-portlet/pub-edition-file?id=27980>>. Žiūrėta 2018 m. rugsėjo 10 d.
101. LSMU e. dokumentų talpykla (LSMU eDoc). Prieiga per internetą: <<http://eknygos.lsmuni.lt/etalpykla/>>. Žiūrėta 2019 m. gruodžio 15 d.
102. MACEVIČIŪTĖ, Elena. Šiuolaikiniai mokslo serialiniai leidiniai. *Knygotyra*, 2000, t. 36, p. 212–219.
103. MACEVIČIŪTĖ, Elena; WILSON, Thomas D. Institucinės talpyklos ir universitetų mokslinių rezultatų publikavimas: Švedijos regioninio universiteto atvejis. *Knygotyra*, 2013, t. 61, p. 101–129.
104. MADDEN, Thomas J.; ELLEN, Pamela Scholder; AJZEN, Icek. A comparison of the Theory of Planned Behavior and the Theory of Reasoned Action. *Personality and Social Psychology Bulletin*, t. 18 (Nr. 1), 1992, p. 3–9.
105. Massoro, Zainabu Zuberi; Adewale, Nafisat Toyin. Influence of attitude, subjective norms and personal innovativeness on intention to use open access journals: A case of agricultural research institutes

- (2019). *Library Philosophy and Practice* (e-journal). Prieiga per internetą: <2484.https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/2484>.
106. McGUIGAN, Glenn S.; RUSSELL, Robert D. The business of academic publishing: A strategic analysis of the academic journal publishing industry and its impact on the future of scholarly publishing. *Electronic Journal of Academic and Special Librarianship*, Nr. 9 (3), 2008. Prieiga per internetą: <http://southernlibrarianship.icaap.org/content/v09n03/mcguigan_g01.html>. Žiūrėta 2018 m. sausio 15 d.
  107. MEADOWS, A. J. Making research public. In A. J. Meadows (ed.) *Communicating research* (Library and Information Science, Volume 97B). Emerald Group Publishing Limited, 1997, p. 159–204.
  108. Mykolo Romerio universiteto atvirosios prieigos politikos nuostatai (patvirtinta 2016 m.). Prieiga per internetą: <http://roarmap.eprints.org/234/>. Žiūrėta 2019 m. rugsėjo 6 d.
  109. MISCHO W. H.; SCHLEMBACH M. C. Open Access issues and engineering faculty attitudes and practices, *Journal of Library Administration* 51 (2011), p. 432–454.
  110. Mokslo ir studijų institucijų mokslo (meno) darbų vertinimo metodika: patvirtinta Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2010 m. liepos 10 d. įsakymu Nr. V-1128. Prieiga per internetą: <http://www.smm.lt/uploads/documents/mokslas_destytojams/mdvm.pdf>. Žiūrėta 2017 m. spalio 5 d.
  111. Mokslo žurnalų leidyba. Leidykla „Technika“. Prieiga per internetą: <https://leidykla.vgtu.lt/index.php?id_cms=15&controller=cms&id_language=2>. Žiūrėta 2020 m. sausio 13 d.
  112. MOKSNESS, L. (2018). Understanding researchers’ intention and habit regarding publishing in open access journals. Doctoral thesis. Prieiga per internetą: <http://hdl.handle.net/10037/14289>.
  113. MOKSNESS, L.; OLSEN, S. O. (2019). Perceived quality and self-identity in scholarly publishing. *Journal of the Association for Information Science and Technology*, 71 (3), 2019, p. 338–348.
  114. MOKSNESS, L.; OLSEN, S. O. Trust versus perceived quality in scholarly publishing: A personality–attitude–intention approach. *College & Research Libraries*, 79 (5), 2018, p. 671–684.
  115. MOKSNESS, Lars; OLSEN, Svein Ottar. Understanding researchers’ intention to publish in open access journals, *Journal of*

- Documentation*, 2017, Vol. 73 Iss. 6, p. 1149–1166. Prieiga per internetą: <<https://doi.org/10.1108/>>.
116. MRU institucinė talpykla. Prieiga per internetą: <<https://repository.mruni.eu/?locale-attribute=lt>>. Žiūrėta 2019 m. gruodžio 15 d.
  117. NARAYAN, Bhuvā; LUCA, Edvard. Issues and challenges in researchers' adoption of open access and institutional repositories: A contextual study of a university repository [interaktyvus]. Žiūrėta 2020 m. spalio 12 d. *Information Research*, 2017, Nr. 22 (4). Prieiga per internetą: <<http://InformationR.net/ir/22-4/rails/rails1608.html>>.
  118. Nariai. Lietuvos mokslo periodikos asociacija. Prieiga per internetą: <<https://serials.lt/mokslo-zurnalu-leidejai/>>. Žiūrėta 2020 m. sausio 12 d.
  119. NARIANI, Rajiv; FERNANDEZ, Leila. Open access publishing: What authors want. *College & Research Libraries*, Vol. 73, Nr. 2, 2012, p. 182–195.
  120. National Open Access and Preservation Policies in Europe: Analysis of a Questionnaire to the European Research Area Committee; EUROPEAN UNION, 2011. Prieiga per internetą: <https://ec.europa.eu/research/science-society/document_library/pdf_06/open-access-report-2011_en.pdf>. Žiūrėta 2019 m. lapkričio 3 d.
  121. NICHOLAS, David; HUNTINGTON, Paul; ROWLANDS, Ian. Open access journal publishing: The views of some of the world's senior authors. *Journal of Documentation*, 2005, Vol. 61, Iss. 4, p. 497–519.
  122. OPPENHEIM, Charles. Electronic scholarly publishing and open access. *Journal of Information Science*, No. 34 (4), 2008, p. 577–590.
  123. OSGOOD, C. E.; SUCI, G. J.; TANNENBAUM, P. H. (1957). The measurement of meaning. Urbana: University of Illinois Press. 347 p.
  124. PALIULIS, Narimantas; DAGIENĖ, Eleonora. Akademinė elektroninė leidyba Lietuvoje: požymiai, galimybės, problemos. *Verslas: teorija ir praktika*, Nr. 10 (2), 2009, p. 159–171.
  125. Paraiškos ir projektai. 2014–2020 Europos Sąjungos fondų investicijos Lietuvoje. Prieiga per internetą: <https://www.esinvesticijos.lt/lt/paraiskos_ir_projektai/periodiniu-mokslo-leidiniu-leidyba-ir-jos-koordinavimas>. Žiūrėta 2020 m. sausio 13 d.

126. PARK, Ji-Hong. (2007), Factors influencing the adoption of open access publishing. PhD dissertation, Syracuse University, New York, NY.
127. PARK, Ji-Hong. Motivations for web-based scholarly publishing: Do scientists recognize open availability as an advantage? *Journal of Scholarly Publishing*, 2009, t. 40, Nr. 4, p. 343–369.
128. Periodinių mokslo leidinių leidyba ir jos koordinavimas. Lietuvos mokslų akademija. Prieiga per internetą: <<http://www.lma.lt/periodiniu-mokslo-leidiniu-leidyba-ir-jos-koordinavimas>>. Žiūrėta 2020 m. sausio 13 d.
129. PETRAUSKAITĖ, R. (2015). The Multifunctional Thematic Database Lituania. Digital Presentation and Preservation of Cultural and Scientific Heritage, (V), p. 73–78.
130. PINFIELD, S.; SALTER, J. (et al.). Open access repositories worldwide, 2005–2012: Past growth, current characteristics, and future possibilities. *Journal of the Association for Information Science and Technology*, 2014, Nr. 65 (12), p. 2411.
131. PINFIELD, Stephen. Making open access work: The ‘state-of-the-art’ in providing open access to scholarly literature. *Online Information Review*, 2015, Nr. 39 (5), p. 617.
132. PRAPAVESSIS, Harry; GASTON, Anca; DEJESUS, Stefanie. The Theory of Planned Behavior as a model for understanding sedentary behavior. *Psychology of Sport and Exercise*, 2015, Nr. 19, p. 23–32.
133. RODRIGUEZ, J. E. Awareness and attitudes about open access publishing: A glance at generational differences. *The Journal of Academic Librarianship*, 2014, Vol. 40, No. 6, p. 604–610.
134. ROWLEY, Jenifer; JOHNSON, Frances; SBAFFI, Laura; FRASS, Will; DEVINE, Elaine. Academics’ behaviors and attitudes towards open access publishing in scholarly journals. *Journal of the Association for Information Science and Technology*, 2017, Vol. 68, Iss. 5, p. 1201–1211.
135. RUSELL, Robert D. The Business of Academic Publishing: A Strategic Analysis of the Academic Journal Publishing Industry and its Impact on the Future of Scholarly Publishing. *Electronic Journal of Academic and Special Librarianship*, Nr. 9 (3), 2008. Prieiga per internetą: <http://southernlibrarianship.icaap.org/content/v09n03/mcguigan_g01.html>. Žiūrėta 2018 m. sausio 15 d.

136. SCHROTER, S.; TITE, L.; SMITH, R. Perceptions of open access publishing: interviews with journal authors, *BMJ* (2005), available at: <<http://www.bmj.com/content/330/7494/756>> [Accessed 18 November 2013].
137. SALE, Arthur. Researchers and institutional repositories. In *Open access: Key strategic, technical and economic aspects*. Oxford, 2006, p. 87–98.
138. SANNE, Petra N. C.; WIESE, Melanie. The theory of planned behaviour and user engagement applied to Facebook advertising. *South African Journal of Information Management*, 2018, t. 20, Nr. 1. Prieiga per internetą: <http://www.scielo.org.za/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1560-683X2018000100008>. Žiūrėta 2018 m. rugpjūčio 15 d.
139. SCHMIDT, Birgit; KUCHMA, Iryna. Implementing Open Access mandates in Europe [OpenAIRE study on the development of Open AccessRepository Communities in Europe], 2012, p. 83. Prieiga per internetą: <<https://univerlag.uni-goettingen.de/handle/3/isbn-978-3-86395-095-8>>. Žiūrėta 2019 m. lapkričio 3 d.
140. SHEPPARD, B. M.; HARTWICK, J.; WARSHAW, P. R. The theory of reasoned action: A meta-analysis of past research with recommendations for modification and future research. *Journal of Consumer Research*, 1988, Nr. 15, p. 325–343.
141. STONKIENĖ, Marija; ATKOČIŪNIENĖ, Zenona Ona; MATKEVIČIENĖ, Renata. *Autorių teisės mokslo komunikacijoje: Lietuvos mokslininkų kūrinių, publikuojamų valstybės remiamuose moksliniuose žurnaluose, teisinė intelektinės nuosavybės apsauga*. Vilnius, 2009. 350 p.
142. STONKIENĖ, Marija; ATKOČIŪNIENĖ, Zenona; MATKEVIČIENĖ, Renata. Mokslo komunikacijos kaita. *Informacijos mokslai*, 2009, t. 48, p. 46–67.
143. SUBER, Peter. No-fee open-access journals. *SPARC Open Access Newsletter*, issue 103, 2006. Prieiga per internetą: <https://dash.harvard.edu/bitstream/handle/1/4552050/suber_nofee.htm?sequence=1&isAllowed=y>. Žiūrėta 2020 m. sausio 13 d.
144. SUBER, Peter. Open access overview. Focusing on open access to peer-reviewed research articles and their preprints. Prieiga per internetą: <<http://legacy.earlham.edu/~peters/fos/overview.htm>>. Žiūrėta 2016 m. rugsėjo 10 d.

145. SUBER, Peter. Open access, The MIT Press Essential Knowledge series, 2012.
146. SWAN, Alma. Open access self-archiving: An introduction. Key perspectives, 2005. Prieiga per internetą: <<http://cogprints.org/4406/1/jiscsum.pdf>>. Žiūrėta 2020 m. sausio 13 d.
147. SWAN, Alma. Overview of scholarly communication. Open Access: Key Strategic, Technical and Economic Aspects. Oxford: Chandos publishing, 2006. 243 p. ISBN 9781843342038
148. SWAN, Alma; BROWN, Sheridan. Authors and open access publishing. *Learned Publishing*, 2004, Vol. 17, Iss. 3, p. 219–224. ISSN 1741-4857. DOI 10.1087/095315104323159649.
149. ŠAKYTĖ, Milda. Lietuvos aukštojo mokslo institucijų leidžiamų mokslinių periodinių leidinių kokybės problemos. *Knygotyra*, 2016, p. 194.
150. ŠARLAUSKIENĖ, Lina. Lietuvos mokslo žurnalų ir tęstinių leidinių atviroji prieiga. Innovation and Creativity in e-Learning: international conference proceedings, 20th November, 2009, Kaunas, Lithuania. Kaunas: Kaunas university of technology, 2009, p. [1–6].
151. TAYLOR, David; BURY, Michael; CAMPLING, Natasha (et al.). A Review of the use of the Health Belief Model (HBM), the Theory of Reasoned Action (TRA), the Theory of Planned Behaviour (TPB) and the Trans-Theoretical Model (TTM) to study and predict health related behaviour change. National Institute for Health and Clinical Excellence, 2007, p. 19. Prieiga per internetą: <https://warwick.ac.uk/fac/med/study/ugr/mbchb/phase1_08/semester2/healthpsychology/nice-doh_draft_review_of_health_behaviour_theories.pdf>. Žiūrėta 2018 m. vasario 2 d.
152. TAUTKEVIČIENĖ, Gintarė. Lietuvos mokslo ir studijų institucijų mokslinės veiklos rezultatų viešinimo atvirosios prieigos žurnaluose ir institucinėse talpyklose studija. Lietuvos mokslinių bibliotekų asociacija, 2011, Vilnius, 21 p. Žiūrėta 2017 m. liepos 10 d. Prieiga per internetą: <http://www.lmba.lt/sites/default/files/OA_tyrimo%20ataskaita.pdf>.
153. TAUTKEVIČIENĖ, G.; BURBAITĖ, L.; DZINGIENĖ, V. (et al.). Naudojimas elektroniniais mokslo informacijos šaltiniais (duomenų bazėmis). Lietuvos mokslinių bibliotekų asociacija, 2010, 82 p.

154. TAUTKEVIČIENĖ, Gintarė. Lietuvos mokslo ir studijų institucijų mokslinės veiklos rezultatų viešinimo atvirosios prieigos žurnaluose ir institucinėse talpyklose studija. Lietuvos mokslinių bibliotekų asociacija, 2011, Vilnius, 21 p. Žiūrėta 2017 m. liepos 10 d. Prieiga per internetą:
<http://www.lmba.lt/sites/default/files/OA_tyrimo%20ataskaita.pdf>.
155. TAUTKEVIČIENĖ, Gintarė; DUOBINIENĖ, Genė; KRETAVIČIENĖ, Meilutė, et al. Mokslininkų ir kitų tyrėjų naudojimosi elektroniniais mokslo informacijos šaltiniais ugdymo poreikio apimties ir sudėties mokslinis tyrimas. Vilnius, 2010. 154 p.
156. TAUTKEVIČIENĖ, Gintarė; MANŽUCH, Zinaida. Tęstinis mokslininkų ir kitų tyrėjų naudojimosi elektroniniais mokslo duomenų išteklių ugdymo poreikio apimties ir sudėties mokslinis tyrimas. Vilnius, 2015. 188 p.
157. TIDIKIS, Rimantas. Socialinių mokslų tyrimų metodologija. Vilnius: Lietuvos teisės univ. Leidybos centras, 2003. 626 p. ISBN 9955563265.
158. TOGIA, Aspasia; KOROBILI, Stella. Attitudes towards open access: A meta-synthesis of the empirical literature. *Information Services & Use*, 2014, Vol. 34, No. 3–4, p. 221–231
159. UNESCO Atvirosios prieigos politikos plėtros ir skatinimo gairės. Prieiga per internetą:
<<http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/resources/publications-and-communication-materials/publications/full-list/policy-guidelines-for-the-development-and-promotion-of-open-access>>. Žiūrėta 2019 m. gruodžio 15 d.
160. US NATIONAL LIBRARY OF MEDICINE NATIONAL INSTITUTES OF HEALTH. How paper get into PMC. PubMed Central. Prieiga per internetą:
<www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/about/submission-methods/>. Žiūrėta 2018 m. kovo 1 d.
161. Vilniaus Gedimino technikos universiteto atvirosios prieigos prie duomenų ir mokslo publikacijų gairės (patvirtinta 2016 m.). Vilniaus Gedimino technikos universitetas, 2019. Prieiga per internetą:
<http://www.vgtu.lt/files/1672/83/4/2_0/VGTU_Atvirosios_prieigos_prie_duomeniu_ir_mokslo_publicacijų_gaires.pdf>. Žiūrėta 2019 m. rugsėjo 6 d.

162. Vilniaus universiteto atvirosios prieigos prie mokslo (meno) ir studijų darbų nuostatai [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://biblioteka.vu.lt/files/nuostatu_del_atvirosios_prieigos_aiskina_mosios_pastabos.pdf>. Žiūrėta 2018 m. spalio 28 d.
163. Vilniaus universiteto atvirosios prieigos prie mokslo (meno) ir studijų darbų nuostatai (patvirtinti 2017 m.). Vilniaus universiteto biblioteka, 2019 m. Prieiga per internetą: <https://www.vu.lt/site_files/Senatas_Taryba/S-2017-11/VU_atvirosios_prieigos_nuostatai.pdf>. Žiūrėta 2019 m. rugsėjo 6 d.
164. Vilniaus universiteto biblioteka. Atvirosios prieigos terminija. Prieiga per internetą: <<https://biblioteka.vu.lt/mokslui-ir-studijoms/mokslin-komunikacija/atviroji-prieiga/atvirosios-prieigos-terminija>>. Žiūrėta 2018 m. vasario 5 d.
165. WALKER, T. J. Free internet access to traditional journals. *American Scientist*, 1998, Nr. 86 (5). Prieiga per internetą: <<http://www.amsci.org/amsci/articles/98articles/walker.html>>. Žiūrėta 2018 m. balanžio 15 d.
166. WARLICK S. E.; VAUGHAN K. T. L. Factors influencing publication choice: Why faculty choose open access, *Biomedical Digital Libraries* 4 (2007). Prieiga per internetą <<http://www.biomediglib.com/content/4/1/1>> [Accessed 18 November 2013].
167. XIA, Jingfeng. A comparison of subject and Institutional Repositories in Self-Archiving Practises. *The Journal of Academic Librarianship*, 2008, p. 489–495.
168. ZARZUELA, P.; ANTON, C. Determinants of social commitment in the young. Applying the Theory of Reasoned Action. *Revista Espanola de Investigacion de Marketing ESIC*, 2015, Nr. 19, 83–94 p. Žiūrėta 2020 m. balandžio 6 d.

PRIEDAI

1 priedas. Laiškas tyrimo respondentams

Subject: Kvietimas dalyvauti tyrime apie atvirąją prieigą

Gerbiamas (-a) Mokslininke,

kviečiame Jus dalyvauti tyrime, kurį rengia **Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto** doktorantė **Fausta Kepalienė**. Vykdamt anketinę apklausą siekiama iširti Lietuvos mokslininkų naudojimąsi atvirąja prieiga kaip mokslinių publikacijų leidybos kanalu. Šis tyrimas yra F. Kepalienės rengiamos disertacijos „Lietuvos mokslininkų atvirosios prieigos leidybinė elgsena ir ją lemiantys veiksniai“ dalis.

Nuoroda į tyrimo anketą: <https://www.surveymonkey.com/r/MN32GVQ>

Anketą sudaro **23 klausimai**, kurių pildymo trukmė **10–15 min.** Anketa yra anoniminė ir **informacija apie Jūsų tapatybę nebus atskleista**. Tyrimo rezultatams pateikti bus naudojami tik apibendrinti, nuasmeninti duomenys. Pildydami anketą iš tyrimo galėsite pasitraukti bet kuriuo metu.

Tiek Jūsų nuomonė, tiek atsakymai yra labai reikšmingi. Jei Jums kyla klausimų, susijusių su tyrimu, galite susisiekti su tyrimą vykdančia doktorante Fausta Kepaliene el. paštu fausta.kepaliene@kf.vu.lt

Nuoširdžiai dėkojame už skirtą laiką ir bendradarbiavimą.

Pagarbiai
Fausta Kepalienė

Vilniaus universiteto
Komunikacijos fakulteto doktorantė

2 priedas. Pakartotinis laiškas tyrimo respondentams

Subject: Priminimas: kvietimas dalyvauti tyrime apie atvirąją prieigą

Gerbiamas (-a) Mokslininke,

kviečiame Jus dalyvauti tyrime, kurį rengia **Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto** doktorantė **Fausta Kepalienė**. Vykdam ankėtinę apklausą siekiama ištirti Lietuvos mokslininkų naudojimąsi atvirąja prieiga kaip mokslinių publikacijų leidybos kanalu. Šis tyrimas yra F. Kepalienės rengiamos disertacijos „Lietuvos mokslininkų atvirosios prieigos leidybinė elgsena ir ją lemiantys veiksniai“ dalis.

Atsiprašome, jei anketą jau esate užpildę (-džiusi), tokiu atveju tiesiog ignoruokite šį laišką. Jei nepageidaujate gauti daugiau laiškų, susijusių su šiuo tyrimu, atsakykite į šį laišką išrašdami „NE“

Nuoroda į tyrimo anketą: <https://www.surveymonkey.com/r/MN32GVQ>

Anketą sudaro **23 klausimai**, kurių pildymo trukmė **10–15 min.** Anketa yra anoniminė ir **informacija apie Jūsų tapatybę nebus atskleista**. Tyrimo rezultatams pateikti bus naudojami tik apibendrinti, nuasmeninti duomenys. Pildydami anketą iš tyrimo galėsite pasitraukti bet kuriuo metu.

Tiek Jūsų nuomonė, tiek atsakymai yra labai reikšmingi. Jei Jums kyla klausimų, susijusių su tyrimu, galite susisiekti su tyrimą vykdančia doktorante Fausta Kepaliene el. paštu fausta.kepaliene@kf.vu.lt

Nuoširdžiai dėkojame už skirtą laiką ir bendradarbiavimą.

Pagarbiai
Fausta Kepalienė

Vilniaus universiteto
Komunikacijos fakulteto doktorantė

3 priedas. Tyrimo anketa

Gerbiamas(-a) Mokslininke,

kviečiame Jus dalyvauti tyrime, kurį rengia Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto doktorantė Fausta Kepalienė. Vykdam anketinę apklausą siekiama iširti Lietuvos mokslininkų naudojimąsi atvirąja prieiga kaip mokslinių publikacijų leidybos kanalu. Šis tyrimas yra F. Kepalienės rengiamos disertacijos „Lietuvos mokslininkų atvirosios prieigos leidybinė elgsena ir ją lemiantys veiksniai“ dalis.

Anketą sudaro 23 klausimai, kurių pildymo trukmė 10-15 min. Anketa yra anoniminė ir informacija apie Jūsų tapatybę nebus atskleista. Tyrimo rezultatams pateikti bus naudojami tik apibendrinti, nuasmeninti duomenys. Pildydami anketą iš tyrimo galėsite pasitraukti bet kuriuo metu.

Tiek Jūsų nuomonė, tiek atsakymai yra labai reikšmingi. Jei Jums kyla klausimų, susijusių su tyrimu, galite susisiekti su tyrimą vykdančia doktorante Fausta Kepaliene el. paštu fausta.kepaliene@kf.vu.lt

Nuoširdžiai dėkojame už skirtą laiką ir bendradarbiavimą.

Sąvokų paaiškinimas:

Šiame klausimyne **ATVIROJI PRIEIGA** yra suprantama kaip leidybos būdas mokslinės literatūros, kuri yra platinama per:

- atvirosios prieigos mokslinius žurnalus (*angl.* open access journals)
- mokslinės informacijos talpyklas (*angl.* repositories)

Atvirosios prieigos moksliniai žurnalai – tai recenzuojami moksliniai žurnalai, kurių viso teksto straipsniai yra nemokamai prieinami internete. Leidybos kaštai yra padengiami mokslo institucijų, mokslinių projektų, remėjų ar iš autorių surinktomis lėšomis.

Mokslinės informacijos talpyklos – tai mokslo institucijų ar mokslo bendruomenių kuriami skaitmeniniai archyvai, į kuriuos **AUTORIŲ, MOKSLO INSTITUCIJŲ AR LEIDĖJŲ** iniciatyva talpinamos viso teksto mokslinės publikacijos yra nemokamai prieinamos internete.

Pavyzdžiui:

- Lietuvos – eLABa, Vilniaus universiteto virtuali biblioteka, KTU ePubl, LSMU eDoc ir kt.
- Tarptautinės – arXiv, CiteSeerX, PubMed Central (PMC), RePEc, SSRN, AgTrials ar kt.

SVARBU. Šis klausimynas neapima:

- Atvirųjų duomenų bazių (pvz. LIDA);
- Duomenų bazių, į kurias publikacijos patenka prieš tai jas recenzuojant, atrenkant (pvz. Lituaniстика);
- Komercinių leidėjų publikacijų duomenų bazių (pvz. Science Direct, Jstor, EBSCO ar kt.);
- Mokslinių publikacijų platinimo per mokslininkų socialinius tinklus (Researchgate, Facebook),

asmeninius tinklalapius, tinklaraščius.

1. Kaip dažnai vykdydamas(-a) mokslinę veiklą **ieškote informacijos ar duomenų** šiuose atvirosios prieigos šaltiniuose:

	Labai dažnai	Dažnai	Kartais	Retai	Niekada
Atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose	☐	☐	☐	☐	☐
Mokslinės informacijos talpyklose (pvz. eLABa, arXiv, CiteSeerX, PubMed Central (PMC), RePEc, SSRN, AgTrials ar kt.)	☐	☐	☐	☐	☐

2. Ar pritariate žemiau pateiktiems teiginiams? Pažymėkite „**Taip**“ arba „**Ne**“:

	Taip	Ne
Domiuosi galimybėmis publikuoti mokslinius straipsnius atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose	☐	☐
Domiuosi galimybėmis įkelti viso teksto mokslines publikacijas į mokslinės informacijos talpyklas (pvz. eLABa, arXiv, PubMed Central ar kt.)	☐	☐
Pasitikrinu, ar mano mokslinės publikacijos yra mokslinės informacijos talpykoje (pvz. eLABa, arXiv, PubMed Central ar kt.) tais atvejais, kai įprastai mokslinė institucija ar leidėjas jas įkelia už mane	☐	☐
Esu naudojęsis DOAJ (Directory of Open Access Journals)	☐	☐
Esu naudojęsis Sherpa Romeo (Publisher copyright policies and self-archiving)	☐	☐
Man yra žinoma licencijų Creative commons (pvz. CC-BY ar kt.) esmė	☐	☐
Esu gerai susipažinęs (-usi) su licencinių sutarčių , kurias esu pasirašęs (-iusi) su leidėjais, turiniu	☐	☐

* 3. Ar per praėjusius **trejus** metus publikavote bent vieną mokslinį straipsnį atvirosios prieigos moksliniame žurnale?

Taip

Ne

4. Kokiame **atvirosios prieigos moksliniame žurnale (-uose)** per praėjusius **trejus** metus publikavote mokslinį straipsnį (-ius)? Galimi keli atsakymo variantai

Lietuvos atvirosios prieigos moksliniame žurnale (-uose)

Užsienio atvirosios prieigos moksliniame žurnale (-uose)

Kita (rašykite)

5. Ar per praėjusius **trejus** metus įkėlėte bent vieną viso teksto mokslinę publikaciją į **mokslinės informacijos talpyklą** (pvz. eLABa, arXiv, PubMed Central)? Galimas vienas atsakymo variantas

Taip

Pats (pati) įkėlęs (-usi) neesu, bet mano mokslinės publikacijos į talpyklą (-as) pateko mokslinės institucijos ar leidėjo iniciatyva

Dalį mokslinių publikacijų įkėliau pats (pati), o dalis publikacijų į talpyklą (-as) pateko mokslinės institucijos ar leidėjo iniciatyva

Ne

6. Į kokią **mokslinės informacijos talpyklą (-as)** įkėlėte ar buvo įkelta Jūsų mokslinė publikacija (-os)? Galimi keli atsakymo variantai

Lietuvos mokslinės informacijos talpyklą eLABa

Universiteto, kuriame dirbu, talpyklą (-as) (pvz. Vilniaus universiteto virtualią biblioteką, Vytauto Didžiojo universiteto talpyklą, KTU ePubl, LSMU eDoc ar kt.)

Tarptautinę mokslinės informacijos talpyklą (-as) (pvz. arXiv, PubMed Central ar kt.)

Kita (rašykite)

7. Pateikite savo nuomonę apie žemiau nurodytus teiginius skalėje nuo „visiškai sutinku“ iki „visiškai nesutinku“.

Jūsų manymu, **straipsnio publikavimas atvirosios prieigos moksliniame žurnale:**

	Visiškai sutinku	Sutinku	Greičiau sutinku	Neturiu nuomonės	Greičiau nesutinku	Nesutinku	Visiškai nesutinku
padidina akademinio paaukštinimo galimybes atestacijos metu	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
užtikrina didesnį straipsnio skaitomumą ir cituojamumą	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
yra prestižiška	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
užtikrina greitą straipsnio publikavimą	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
yra patikima	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
padidina galimybes gauti finansavimą tyrimams atlikti	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
padeda įsitvirtinti akademinėje bendruomenėje	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
rodo mokslininko sąmoningumą, nes straipsniai tampa laisvai prieinami visiems Interneto vartotojams	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

8. Pateikite savo nuomonę apie žemiau nurodytus teiginius skalėje nuo „visiškai sutinku“ iki „visiškai nesutinku“ .

Jūsų manymu, viso teksto mokslinės publikacijos įkėlimas į **mokslinės informacijos talpyklą** (pvz. eLAbA, arXiv, PubMed Central), kai tai atliekate pats, ar publikacija į talpyklą patenka mokslinės institucijos, leidėjo iniciatyva:

	Visiškai sutinku	Sutinku	Greičiau sutinku	Neturiu nuomonės	Greičiau nesutinku	Nesutinku	Visiškai nesutinku
padidina akademinio paaukštinimo galimybes atestacijos metu	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
užtikrina didesnę publikacijos skaitomumą ir cituojamumą	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
yra prestižiška	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
užtikrina ilgalaikį publikacijos išsaugojimą	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
nesukelia įtampos dėl galimų autorių teisių pažeidimų	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
padidina galimybes gauti finansavimą tyrimams atlikti	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
padeda įsitvirtinti akademinėje bendruomenėje	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
rodo mokslininko sąmoningumą, nes publikacijos tampa laisvai prieinamos visiems Interneto vartotojams	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

9. Pateikite savo nuomonę apie žemiau nurodytus teiginius skalėje nuo „visiškai sutinku“ iki „visiškai nesutinku“:

	Visiškai sutinku	Sutinku	Greičiau sutinku	Neturiu nuomonės	Greičiau nesutinku	Nesutinku	Visiškai nesutinku
Yra tikimasi, kad aš teiksiu straipsnius atvirosios prieigos moksliniams žurnalams	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Dauguma mokslininkų, kuriuos aš žinau, teikia straipsnius atvirosios prieigos moksliniams žurnalams	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Yra tikimasi, kad aš pasirūpinsiu, jog mano mokslinės publikacijos būtų įkeltos į mokslinės informacijos talpyklą (-as)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Daugumos mokslininkų, kuriuos aš žinau, mokslinės publikacijos yra įkeltos į mokslinės informacijos talpyklą (-as)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

10. Ar iš mokslo institucijos, bedraautorių, mokslinio projekto finansuotojų ar kt. jaučiate spaudimą publikuoti **atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose**?

- Taip
- Ne

11. Ar iš mokslo institucijos, bedraautorių, mokslinio projekto finansuotojų ar kt. jaučiate spaudimą pats teikti ar pasirūpinti, kad viso teksto mokslinės publikacijos būtų pateiktos **mokslinės informacijos talpyklai (-oms)** (pvz. eLABa, arXiv, PubMed Central ar kt.)?

- Taip
- Ne

* 12. Iš ko jaučiate spaudimą publikuoti **atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose**? Galimi keli atsakymo variantai

- Mokslo institucijos, kurioje dirbu, administracijos
- Mokslinius projektus finansuojančių institucijų Lietuvoje
- Mokslinius projektus finansuojančių tarptautinių institucijų
- Bendraautorių
- Kitų mokslininkų
- Kita (įrašykite)

---

* 13. Iš ko jaučiate spaudimą pats pateikti ar pasirūpinti, kad viso teksto mokslinės publikacijos būtų pateiktos **mokslinės informacijos talpyklai (-oms)** (eLABa, arXiv, PubMed Central ar kt)? Galimi keli atsakymo variantai

- Mokslo institucijos, kurioje dirbu, administracijos
- Mokslo institucijos, kurioje dirbu, bibliotekos
- Mokslinius projektus finansuojančių institucijų Lietuvoje
- Mokslinius projektus finansuojančių tarptautinių institucijų
- Bendraautorių
- Kitų mokslininkų
- Kita (įrašykite)

---

14. Kai kurie mokslininkai skelbdami savo mokslines publikacijas susiduria su ribotomis galimybėmis pasirinkti mokslinių publikacijų leidybos būdus (pavyzdžiui, yra tik keletas tyrimo tematiką atitinkančių mokslinių žurnalų; turi taikytis prie mokslo institucijos, mokslinio projekto finansuotojų keliamų reikalavimų ir pan.).

Įvertindamas(-a) individualias galimybes naudotis atvira prieiga kaip mokslinių publikacijų leidybos kanalu, pateikite savo nuomonę apie žemiau išvardytus teiginius skalėje nuo „visiškai sutinku“ iki „visiškai nesutinku“:

	Visiškai sutinku	Sutinku	Greičiau sutinku	Neturiu nuomonės	Greičiau nesutinku	Nesutinku	Visiškai nesutinku
Aš galiu pats nuspręsti, ar straipsnį teikti atvirosios prieigos moksliniam žurnalui	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Aš galiu be didesnių kliūčių pateikti straipsnį atvirosios prieigos moksliniam žurnalui	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Aš pasitikiu savo jėgomis pateikti straipsnį atvirosios prieigos moksliniam žurnalui	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Aš galiu pats nuspręsti, ar mano viso teksto mokslinė publikacija bus įkelta į mokslinės informacijos talpyklą (-as)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Aš galiu be didesnių kliūčių mokslinę publikaciją įkelti į mokslinės informacijos talpyklą (-as)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Aš pasitikiu savo jėgomis mokslinę publikaciją įkelti į mokslinės informacijos talpyklą (-as)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

* 15. Ar yra kokių nors kliūčių teikiant mokslinį straipsnį **atvirosios prieigos moksliniam žurnalui**, kurios būtų aktualios Jums? Pasirinkite iš žemiau išvardytų teiginių (galimi keli atsakymo variantai)

- Nėra atvirosios prieigos mokslinio žurnalo, kuris atitiktų mano tyrimų tematiką
- Mano srities atvirosios prieigos moksliniai žurnalai neturi aukšto cituojamumo rodiklio
- Straipsnius rengiu su bendraautorais ir jie tam nepritaria
- Finansavimo trūkumas straipsnio parengimo leidybai mokesčiui padengti
- Kliūčių nėra, turiu tam būtinas sąlygas
- Kita (įrašykite)

---

* 16. Ar yra kokių nors kliūčių keliant mokslinę publikaciją į **mokslinės informacijos talpyklą (-as)** (pavyzdžiui, eLABa, arXiv, PubMed Central (PMC), ar kt.), kurios būtų aktualios Jums? Pasirinkite iš žemiau išvardytų teiginių (galimi keli atsakymo variantai)

- Nesu tikras, ar tam neprieštarautų publikacijos leidėjas
- Nepatogi techninė infrastruktūra
- Mokslines publikacijas rengiu su bendraautorais ir jie tam nepritaria
- Į talpyklą (-as) mano publikacijos yra įkeliamos kitų iniciatyva (pvz. mokslo institucijos, leidėjo), todėl su kliūtimis nesusiduriu
- Kita (įrašykite)

---

17. Pateikite savo nuomonę apie žemiau nurodytus teiginius skalėje nuo „visiškai sutinku“ iki „visiškai nesutinku“:

	Visiškai sutinku	Sutinku	Greičiau sutinku	Neturiu nuomonės	Greičiau nesutinku	Nesutinku	Visiškai nesutinku
Aš planuoju per ateinančius 18 mėnesių (1,5 metų) teikti straipsnio rankraštį atvirosios prieigos moksliniam žurnalui	○	○	○	○	○	○	○
Aš planuoju per ateinančius 18 mėnesių (1,5 metų) pats įkelti ar pasirūpinti, kad mano viso teksto mokslinė publikacija būtų įkelta į mokslinės informacijos talpyklą (-as) (eLABa, arXiv, PubMed Central ar kt)	○	○	○	○	○	○	○

---

* 18. Pažymėkite, kuriai mokslo sričiai atstovaujate (galimas vienas atsakymo variantas):

☐ Biomedicina	☐ Socialiniai mokslai
☐ Fiziniai mokslai	☐ Technologijų mokslai
☐ Humanitariniai mokslai	☐ Žemės ūkio mokslai
☐ Kita (įrašykite)	

19. Kokio tipo mokslo įstaigoje dirbate? (galimi keli atsakymų variantai)

- Universitete
- Mokslinių tyrimų institute
- Kita (įrašykite)

* 20. Jūsų užimama pozicija mokslo įstaigoje (galimi keli atsakymų variantai):

☐ Profesorius daktaras	☐ Mokslo darbuotojas
☐ Docentas daktaras	☐ Vyresnysis mokslo darbuotojas
☐ Lektorius daktaras	☐ Vyriausiasis mokslo darbuotojas
☐ Asistentas daktaras	☐ Mokslo įstaigoje dirbu administracinį darbą (pavyzdžiui, dekanas, prodekanas, katedros ar instituto direktorius)
☐ Jaunesnysis mokslo darbuotojas	
☐ Kita (įrašykite)	

* 21. Kiek metų dirbate mokslinį darbą? (galimas vienas atsakymo variantas)

- mažiau nei 5 metų
- 5–14 metų
- 15–24 metų
- 25 ir daugiau metų
- Kita (įrašykite)

* 22. Jūsų amžius:

☐ 20-29	☐ 50-59
☐ 30-39	☐ 60-69
☐ 40-49	☐ 70 ir daugiau

* 23. Jūsų lytis:

Moteris

Vyras

UŽRAŠAMS

Vilniaus universiteto leidykla
Saulėtekio al. 9, III rūmai, LT-10222 Vilnius
El. p.: info@leidykla.vu.lt, www.leidykla.vu.lt
Tiražas 12 egz.